

İstanbul Üniversitesi Yayın No : 5090
ISSN : 1304-0251
Maliye Araştırma Merkezi Yayın No : 98

MALİYE ARAŞTIRMA MERKEZİ KONFERANSLARI

Ellidördüncü Seri – Yıl 2010

İstanbul, 2012

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. Seri
İstanbul: İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakóltesi, 2010.

YAYIN SAHİBİ TEMSİLCİSİ:

Prof. Dr. Sedat MURAT

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi
Dekanı

YAYIN KOORDİNATÖRÜ:

Prof. Dr. S. Ateş OKTAR

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi
Maliye Araştırma Merkezi Müdürü;
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

SORUMLU MÜDÜR:

Prof. Dr. Elif SONSUZUĞLU

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi
Maliye Bölümü Öğretim Üyesi

DANIşMA KURULU:

Prof. Dr. Turgay BERKSOY

Prof. Dr. Ümit şENESEN

Prof. Dr. Turan YAY

Prof. Dr. Bülent PAMUKÇU

Prof. Dr. İzzettin ÖNDER

Marmara Üniversitesi

İstanbul Teknik Üniversitesi

Yıldız Teknik Üniversitesi

Galatasaray Üniversitesi

İstanbul Üniversitesi

YAYIN KURULU:

Prof. Dr. S. Ateş OKTAR

Prof. Dr. Elif SONSUZUĞLU

Doç. Dr. Ufuk BAKKAL

Doç. Dr. Binhan Elif YILMAZ

Doç. Dr. Nagihan OKTAYER

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakóltesi

- Maliye Araştırma Merkezi Konferansları hakemli bir dergidir. Gönderilen makaleler en az üç hakeme gönderilerek değerlendirilmektedir.
- Bu dergide yayımlanan makalelerin içerdiği görüşler ile bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları'nın 54. Serisi'nde yer alan makaleler için hakemlik yardımında bulunan değerli öğretim üyelerine teşekkür ederiz.

Yayın Kurulu

SUNUŞ

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları dergisinin 54'üncü serisini oluşturan bu sayısında, hakem değerlendirme sürecinden geçerek yayın kurulunca uygun görölen dört makale yer almaktadır.

Doç. Dr. Binhan Elif YILMAZ ve Araş. Gör. Mehmet CURAL'ın “Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regresyon Analizi alışması: 1975-2010”, Yrd. Doç. Dr. Veli KARGI ve Araş. Gör. Cihan YÜKSEL’in “Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri”, Yrd. Doç. Dr. İdris SARISOY ve Harun SANDIKÇI’nın “Türkiye’de İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı Faaliyetlerin Sosyal Güvenlik Primleri ve Vergisel Açıdan Değerlendirilmesi” ve Araş. Gör. Dr. Yasemin TAŞKIN’ın “Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri” başlıklı makalelerinin okurlarımızın ilgisini çekeceğini umuyorum.

Dergimiz için zaman ayırarak hakemlik katkısında bulunan çok değerli öğretim üyelerine saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Yayına hazırlık sürecinde özveriyle çalışan araştırma görevlilerimiz Dr. Önder Bingöl ve Emre Gökçay’a ayrıca teşekkür ederim.

Prof. Dr. S. Ateş OKTAR
Maliye Araştırma Merkezi Müdürü
ve
Dergi Yayın Koordinatörü

İÇİNDEKİLER

Maliye Araştırma Merkezi Konferansları 54. SERİ

- **SUNUŞ**
- **Doç.Dr. Binhan Elif YILMAZ, Araş.Gör. Mehmet CURAL** – Türkiye’de İç Borçlanmadaki Değişimi Belirleyen Faktörlere Yönelik Bir Regresyon Analizi Çalışması: 1975-2010 1-22
- **Yrd.Doç.Dr. Veli KARGI, Araş.Gör. Cihan YÜKSEL** – Türkiye’de Vergi Aflarının Vergi Adaleti ve Mükellefler Üzerine Etkileri 23-44
- **Yrd.Doç.Dr. İdris SARISOY, Harun SANDIKÇI** – Türkiye’de İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı Faaliyetlerin Sosyal Güvenlik Primleri ve Vergisel Açından Değerlendirilmesi 45-66
- **Araş.Gör.Dr. Yasemin TAŞKIN** – Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri 67-90

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
54. Seri / Yıl 2010

**TÜRKİYE’DE İÇ
BORÇLANMADAKİ DEĞİŞİMİ
BELİRLEYEN FAKTÖRLERE
YÖNELİK BİR REGRESYON
ANALİZİ ÇALIŞMASI:
1975 - 2010**

Doç. Dr. Binhan Elif YILMAZ*
&
Araş. Gör. Mehmet CURAL**

*İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü
&

**İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

ÖZ

Türkiye’de iç borçlanma, kamu açıklarının finansman kaynağı olarak en fazla kullanılan açık finansman yöntemlerinden biri olmuştur. Özellikle 1980’li yıllarla birlikte iç borçlanmada yaşanan dönüşüm, gerek borçlanmanın artışı yönündeki gelişimin gerekse söz konusu artışa etki eden çeşitli makroekonomik büyüklüklerin sorgulanması gereğini ortaya koymuştur.

Bu kapsamda çalışmada 1975-2010 yılları arasında Türkiye’de iç borçların gelişimini etkileyen faktörler analiz edilmektedir. Analiz sonuçlarına göre Türkiye’de 1975-2010 döneminde iç borç stoku/GSYİH oranını artış yönünde belirleyen faktörlerin (t-1) bir önceki dönem bütçe açığı, GSYİH, faiz dışı fazla ve kamu dış borç stokunun olduğu, söz konusu oranı azalış yönünde belirleyen faktörlerin de cari dönem bütçe açığı, enflasyon oranı ve yurtiçi tasarruflar olduğu görülmüştür.

A STUDY OF REGRESSION ANALYSIS AIMED AT FACTORS THAT EVOLUTION THE DOMESTIC BORROWING IN TURKEY: 1975 - 2010

ABSTRACT

Domestic borrowing in Turkey has become one of the deficit financing methods that is most frequently used as the financing source of public deficits. The transformation that was experienced in domestic borrowing especially together with the 1980s revealed the necessity of the questioning of both the development in the direction of the increase of borrowing and various macroeconomic sizes that affect the aforesaid increase.

In that context, the study examines the factors affecting the development of domestic borrowings in Turkey between 1975-2010. According to the study results, it was observed that the factors determining the domestic borrowing stock/GDP increase (t-1) are the previous budget deficit, GDP, primary excess and public external debt stock, the decreasing factors are the current period budget deficit, inflation rate and domestic savings.

GİRİŞ

Günümüzde bir kamu geliri olarak olağan hale gelen borçlanma gelirleri, devletin tasarruf ettiğiinden daha fazlasını harcamasını olanaklı kılmaktadır. Borçlanma, ekonomi üzerinde farklı etkiler yaratması nedeniyle borçlanmada başvurulacak kaynağın seçimi, bu alanda alınacak kararlardan en önemlisi olmaktadır. Çünkü devlet bu gelirleri ya ülke içi tasarruf ve fonlardan ya da dış alem tasarruf fazlasından elde edecektir.

Klasik iktisatçıların olağanüstü gelir olarak nitelendirdiği ancak günümüzde verginin en önemli almaşığı haline gelen iç borçlar, bir maliye politikası aracı olarak Keynesyen iktisadın etkisiyle atıl kapasite ve işsizlik üzerinde düzenleme aracı olarak kullanılmıştır. Ayrıca finans kapitalin önem kazanması, iç borçlanmanın gelişimine yol açmıştır. Günümüzde yaşanan ekonomik krizler ve uygulanan ekonomi politikaları sonucu bir borç kısır-döngüsüne girilmiş olması, iç borçlanma için ayrıca bir neden oluşturmaktadır.

İç borçlanma, kamu gelir ve giderleri arasındaki gelir aleyhine dengesizlik nedeniyle ortaya çıkan açığın finansman yöntemlerinden biridir. Türkiye’de 1975-2010 yılları arasında iç borçların gelişimini etkileyen faktörlerin incelendiği bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde iç borçlanma kavramsal açıdan, ikinci bölümde ise tarihsel açıdan incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde iç borçlanma ve makroekonomik büyüklükler arasındaki karşılıklı etkileşime ilişkin literatür taraması yer almaktadır. Çalışmanın son bölümünde ise Türkiye’de 1975-2010 yılları arasında iç borçlanmadaki değişimi belirleyen faktörlere yönelik regresyon analizi çerçevesinde çeşitli bulgular elde edilmektedir.

1. KAVRAMSAL AÇIDAN İÇ BORÇLANMA

İç borçlanmanın üç olası tanımı bulunmaktadır. İlki, borçlanmada kullanılan para birimi üzerine odaklanmaktadır. İkincisi, alacaklının milliyeti kriteridir. Son tanım ise borçlanma sözleşmesinin dayandığı mevzuat ve ihracın gerçekleştiği yer, bir başka deyişle piyasanın milliyetidir (Panizza, 2008: 4).

Günümüzde iç ve dış borç ayırımında kullanılan temel kriter, borcun sağlandığı piyasanın milliyetidir. Bu kritere göre borcun milli piyasadan ya da

dış piyasalardan sağlanmakta olduğu önem taşımaktadır. Milli piyasalardan elde edildikten sonra iç, yabancı piyasalardan alınanlar ise dış borçtur (İnce, 2001: 74). Sonuç itibarıyla piyasanın milliyeti ile üzerinden borçlanılan para biriminin milliyeti, bazı istisnalar dışında paralellik göstermektedir.

Kamu borçları arasında önemli bir yeri olan iç borçlar, dış borçlara göre daha kolay ulaşılabilen bir kaynaktır. Ancak iç borçlanmaya gidilebilmesi için yurtiçi tasarrufların düzeyi önem taşımaktadır. Borçlu devlet ile alacaklı arasında belli bir mevzuat çerçevesinde ilişkilerin düzenlendiği iç borçlanma, tarafların ise aynı toplumda olup ülke içinde kaynak transferine yol açan bir finansman kaynağıdır. Oysa dış borçlarda ülke toplam kaynaklarında borç miktarı kadar artış meydana gelmekte, anapara ve faiz ödemelerinde ise söz konusu tutar kadar ülke toplam kaynakları azalmaktadır. Öte yandan iç borçlar sadece ülkenin çıkarlarına uygun iken, dış borçlar uluslararası ilişkiler açısından değerlendirilmekte, karşılıklı çıkar çatışmaları olabilmektedir.

İç borçlanma beraberinde olumsuzluklar da getirmektedir. Açık finansman yöntemi olarak başvurulan iç borçların faiz ödemelerinin bütçeden karşılanması, açıkları besleyici bir durum yaratmaktadır. Bu durum faiz oranlarının yükselmesi ve vadelerin kısalmasına, borcun risk priminin artmasına neden olmaktadır. İç borçlanmanın faizler üzerinde yarattığı baskılardan biri de özel kesim yatırımlarını dışlamasıdır. Bu ise yatırım maliyetlerinin artmasına neden olacağı gibi, aynı zamanda büyümeyi de yavaşlatacaktır. Ancak yükselen faiz oranlarının devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) getirilerine yansımaları, sıcak para adı verilen fonları çekmek için kullanılmaktadır. Ayrıca iç borçlanmanın ve özellikle faiz ödemelerinin ulaştığı boyut, gelir grupları arasında adaletsizliğe de yol açmakta, yurtiçi tasarrufların yatırım dışı alanlara kaymasına neden olmaktadır.

İç borçlanma ile ilgili bir başka olumsuzluk, Sargent ve Wallace (1981)'in "Hoş Olmayan Moneterist Aritmetik" olarak bilinen ünlü makalesinde ifade edilmektedir. Buna göre açıkların süreklilik kazandığı bir ortamda enflasyonun ve parasal genişlemenin önüne geçmek için iç borçlanmaya başvurmak reel faizleri yükseltir, yükselen faiz ödemeleri için yeniden borçlanılır. Sonunda artan borç stoku için borç bulmak zorlaştığında başlangıç enflasyonundan daha yüksek bir enflasyon oranı ile başbaşa kalırlar (Sargent ve Wallace, 1981: 3).

2. TARİHSEL AÇIDAN İÇ BORÇLANMA : TÜRKİYE’DE İÇ BORÇLANMANIN GELİŞİMİ (1975 – 2010)

Türkiye’de ilk iç borçlanma, 1933 tarihli “Ergani İstikrazı” ile gerçekleşmiş, alınan borç Fevzipaşa-Diyarbakır Demiryolu yapımı için kullanılmıştır. Cumhuriyetin ilk iç borçlanması, yurtiçi tasarrufların düşük düzeyi, bankaların ve sermaye piyasalarının gelişmemişliğine bağlı olarak kuruluşun on yıl sonraya rastlamıştır. İkinci Dünya Savaşı döneminde ise dışarıdan borç alınabilecek kaynaklar sınırlıyken iç borçlar, dış borçlarla ikame edilmiştir.

1970’ler kalkınma planlarının uygulandığı dönemler olarak, gerek ülke içi gerekse dışında yaşanan gelişmelere (1971 askeri darbesi ve 1973 Petrol Krizi) sahne olurken 3.BYKP (1973-1977) da bu ortamda hazırlanmıştır. 1970’lerin sonlarına gelindiğinde 4.BYKP (1979-1982), ham petrol fiyatlarının hızla arttığı ve ekonomik ve siyasi bunalımın yaşandığı dönemde, bir yıl gecikerek uygulamaya konmuştur (Yılmaz, 2008: 85-6).

Söz konusu dönemde gerek vergi gelirlerinin yetersizliği gerekse kalkınmanın hızının artırılması çabalarıyla büyüyen bütçe açığının finansmanı çerçevesinde, iç borçlanma cephesinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu yıllarda Merkez Bankası kredilerine yoğun bir şekilde başvurulmuş, Merkez Bankası’nın kamuya açtığı krediler, özel kesimden daha büyük bir artış göstermiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 158). İç borçlar, 1975 yılında 66,5 milyar TL’den dört yılda %260 oranında artarak 1979’da 240,1 milyar TL’ye ulaşmıştır. Bu borcun faizi de 237 milyar TL’yi bulmuştur (Yaşa, 1980: 628).

Dolayısıyla 1980 öncesi dönemde kamu harcamalarındaki hızlı artışa rağmen kamu gelirlerinde aynı oranda artış sağlanamaması, kamu açıklarının finansmanında Merkez Bankası, Devlet Yatırım Bankası kaynakları ile Sosyal Güvenlik Kuruluşları fonlarının düşük maliyetli bir şekilde kullanılmasına yol açmıştır (Ekzen, 2003: 633).

Türkiye, 1980’li yıllarda ekonomi politikalarında yaşanan dönüşüm ile ithal ikameci sanayileşme politikası yerine dışa açık sanayileşme politikasını benimsemiş, büyümenin lokomotifine özel sektörü yerleştirmiş ve finansal piyasaları serbestleştirmeye başlamıştır. Ancak kamu açıkları ekonomimizin temel makro ekonomik sorunları içerisinde belirginleşmeye başlamıştır. Kamu açıklarına ve açıkların hızla artışına yol açan çeşitli faktörler, kamu kesimi genel dengesi içinde yer alan birimlerin borçlanma gerekleridir. Hatta

Kamu Kesimi Borçlanma Gereği üzerindeki asıl yük, konsolide bütçe içinde yer alan faiz giderlerine aittir. Dolayısıyla bu dönem, borcun bütçe üzerinde yarattığı faiz gideri baskısının çeşitli dengeleri bozduğu dönemlerdir. 1980 sonrası bütçeler, gelir artış hızı harcama artış hızının gerisinde kaldığı için her yıl bir açık rakamıyla bağlanmıştır.

O yıllarda söz konusu açıkların finansmanında Merkez Bankası kaynakları enflasyonist baskıları şiddetlendireceği endişesinden hareketle sınırlandırılmış, dış borçlanma ise dünya finans merkezlerindeki konjonktürel kısıtlar nedeniyle anlamlı bir kaynak oluşturmamıştır. Bu kısıtlar altında kamu iç borçlanması menkul kıymetlendirilmeye başlanmış ve hazine bonusu ve tahvil ihraçları ile pazarlanmıştır (Yeldan, 2006: 119).

Bu çerçevede Türkiye’de iç borçlanma sistemi ile ilgili ilk hukuki düzenleme, 1986 Mali Yılı Bütçe Kanunu’nun 35. maddesiyle gerçekleştirilerek devletin borç yönetimi, bütçenin dışına çıkarılmış, iç ve dış borçların tüm yönetimi Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı’nın yetki ve sorumluluğuna verilmiştir. Daha da önemlisi 1985 yılıyla birlikte Merkez Bankası’ndan kısa vadeli avans kullanımı yerine, Hazine’nin ihale yöntemi ile senet ihracına başlaması çerçevesinde iç borçlanmaya gidilmeye başlanmıştır. Öte yandan 1990’ dan sonra kamunun özellikle dış borçlanma olanaklarını kullanamaması, iç borçlanmanın öneminin ve yükünün artmasına zemin hazırlamıştır.

2004 yılından bu yana gerek şeffaflığın sağlanması gerekse borçlanmanın maliyetini asgariye indirme amaçlarıyla, borç yönetimi politikasında “stratejik ölçüt” uygulamasına geçilmiştir. Ölçütlerle nakit iç borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden yapılması, TL cinsi borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit faizli enstrümanlarla yapılarak, gelecek 12 ayda faizi yenilecek senetlerin payının azaltılması ve ortalama vadenin piyasa koşulları elverdiği ölçüde uzatılarak, vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının azaltılması hedeflenmiştir (Hazine Müsteşarlığı, 2011: 1). Bu şekilde Hazine uzun vadelerle borçlanma imkanına kavuşmuş ve kamunun borçluluğu, dış borçtan iç borçlanmaya kaymıştır.

2.1. 1975 – 2010 Yılları Arası İç Borç Stoku

İç borç stoku; DİBS, kısa vadeli avans ve diğer konsolide iç borca ait anapara ve tahakkuk etmemiş faizlerin toplamını ifade etmektedir. Gün-

müze gelinceye dek yıllar itibariyle bütçe dengesizlikleri, seçim ekonomisi ve enflasyonist baskılar ve krizlerin etkisiyle iç borç stokunda bir önceki yıla kıyasla 1983’de %137, 1994’de %124, 1996’da %131, 1999’da %100 ve 2001 yılında ise %235 oranlarında ani artışlar görülmüştür. 2001 krizi sonrası gerek DİBS reel faizlerindeki gerileme gerekse sağlanmaya çalışılan mali disiplinin etkisiyle bir önceki yıla göre iç borç stokundaki artış %10’un altına inmeye başlamıştır (Yılmaz, 2008: 181 ve Tablo 1).

Tablo 1. İç Borç Stoku (Bin TL)

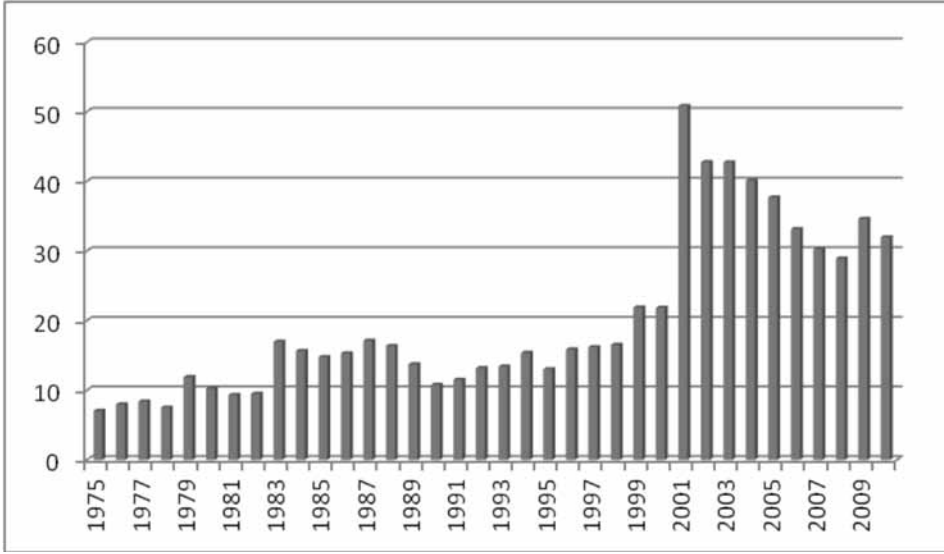
Yıllar	İç Borç Stoku	Yıllar	İç Borç Stoku
1975	64.774	1993	357.347.000
1976	92.378	1994	799.308.000
1977	124.113	1995	1.361.000.000
1978	165.532	1996	3.148.984.000
1979	456.200	1997	6.283.425.000
1980	721.000	1998	11.612.885.000
1981	991.000	1999	22.920.145.000
1982	1.341.000	2000	36.420.620.000
1983	3.173.000	2001	122.157.259.000
1984	4.634.000	2002	149.869.691.000
1985	6.973.000	2003	194.386.700.000
1986	10.515.000	2004	224.482.922.000
1987	17.219.000	2005	244.781.857.000
1988	28.458.000	2006	251.470.054.000
1989	41.934.000	2007	255.309.982.000
1990	57.180.000	2008	274.827.296.000
1991	97.647.000	2009	330.004.579.000
1992	194.236.000	2010	352.841.000.000

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç İstatistikleri-İç Borç İstatistikleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2.2. 1975 – 2010 Yılları İç Borç Stoku/GSYİH

İç borç stokunun GSYİH'ye oranı ise iç borcun yükünü ifade etmektedir. 1975-2010 yılları itibariyle ülkemizde İç Borç Stoku/GSYİH'nin incelendiği Grafik 1'de Türkiye'nin borçlanabilmek adına katlandığı maliyete ilişkin önemli bir gösterge elde edilmektedir.

Grafik 1. İç Borç Stoku / GSYİH

Kaynak: T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Borç İstatistikleri-İç Borç İstatistikleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1975-1978 arasında %8 civarında olan İç Borç Stoku/GSYİH oranı, günümüze dek tek haneli rakamlara geri dönememiştir. 1983 yılında %17 düzeyine kadar çıkan söz konusu oran Hazine'nin düzenli ihaleleri ile DİBS ihracı, izleyen yıllarda kısa vadeli avans uygulamasının yavaşlatılması, dış borçlar yerine iç borçların ikame edilmesi gibi pek çok neden sonucunda 1990 yılındaki %10'lar seviyesine iniş dışında sürekli yükselmiştir. 1999 ve 2000 yıllarında %22 olan İç Borç Stoku/GSYİH oranı, 2001 yılında en üst noktası olan %51'e kadar çıkmıştır. 2010 yılında iç borcun yükü %32 seviyelerindedir (Grafik 1).

3. LİTERATÜR TARAMASI

Bilindiği gibi teorik değerlendirmelerin önemli bir kısmında, hem yüksek düzeydeki kamu iç borçlarının makroekonomik büyüklükler üzerinde hem de makroekonomik büyüklüklerin iç borçlanma üzerinde önemli etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Bu önemi nedeniyle kamu iç borçları ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri ampirik düzeyde inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. Türkiye’de kamu iç borçlanması ile söz konusu değişkenler arasındaki ilişkileri ampirik düzeyde inceleyen çalışmalar, bu çalışmalarda kullanılan değişkenler ve bulgular aşağıda Tablo 2’de gösterilmektedir.

Tablo 2. Seçili Ampirik Çalışmalar ve Bulgular

Yazar /İncelenen Dönem /Yöntem	Değişkenler	Bulgular
Menşure Koçak /1984-1996 /Granger Nedensellik Testi	KKBG	- Kamu açıklarının iç borçları arttırdığı, ancak kamu açıklarının yansırı iç borçların artmasında başka değişkenlerin de etkisinin bulunduğu görülmüştür.
Mustafa Sakal /1988-2000 /Granger Nedensellik Testi	Konsolide Bütçe Gelirleri, Konsolide Bütçe Harcamaları, Konsolide Bütçe Açığı	-İç borçlar, uzun dönemde bütçe açığına neden olmaktadır.
Funda Yurdakul /1989:1-1996:12 / Regresyon Analizi	Fiyatlar Genel Düzeyi, Bütçe Açığı, Bütçe Açığındaki Değişim, Bir Önceki Dönem Bütçe Açığı, Para Arzındaki Değişim (M2), Faiz Haddi, Bir Önceki Dönem Fiyatlar Genel Düzeyindeki Değişim	-t dönemindeki iç borçlar fiyatları negatif yönde etkilerken, (t-1) dönemindeki iç borçlar pozitif yönde etkilemektedir.
Ömer Faruk Çolak ve Murat Atan /1989-2000 / Regresyon Analizi	Bütçe Açığı, Para Arzı (M2Y) Toptan Eşya Fiyat Endeksi 12 Aylık Bono Faiz Oranı	-Para arzı, bütçe açığı ve iç borç stoku arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. -İç borç stoku ile bono faiz oranı arasındaki ilişki negatiftir.

Tablo 2. Seçili Ampirik Çalışmalar ve Bulgular (devam)

Ali Yavuz /1985-2001 / Regresyon ve Korelasyon Analizi	KKBG, İç Borç Servisi, İç Borç Faiz Oranı (yıllık bileşik bono faizi), Ticari Mevduat Faiz Oranı, Yıllık Enflasyon Oranı, Kamu Giderleri, Kamu Gelirleri, Döviz Kuru	-İç borç stok artışını belirleyen en önemli faktörlerin KKBG, mevduat faiz oranı, kamu geliri ve TÜFE değişkeni olduğu görülmüştür.
Selman Yılmaz ve Ferda Yerdelen /1995-2001 /Granger Nedensellik Testi	Faiz Oranı, Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı	-İç borç stokunun, faiz oranlarını fazla etkilemediği görülmüştür. -Enflasyon oranının, iç borç stoku üzerinde faizden daha çok etkili olduğu görülmüştür. -İç borç stoku, reel GSMH'yi 3-7 ay gecikmeli olarak arttırıcı yönde etkilemektedir.
Ferhat Başkan Özgen, Bülent Güloğlu /1988:12-2003:4 /VAR Analizi	İç Borç Stoku, Enflasyon Oranı, Mevduat Faiz Oranları, Döviz (\$/TL) Kuru, Sanayi Üretim Endeksi, Para Arzı (M2Y), Merkez Bankası Parası, Toplam Konsolide Bütçe Harcamaları, Faiz Dışı Bütçe Harcamaları, Vergi Gelirleri, Bütçe Dengesi	-Türkiye'de iç borç artışını etkileyen en önemli değişkenin merkez bankası parası olduğu sonucuna ulaşılmıştır. -Faiz oranı, faiz dışı bütçe harcamaları ve döviz kuru iç borçlar üzerinde etkili diğer değişkenlerdir. -Türkiye'de iç borçların parasallaştırıldığı ve böylece enflasyonun hızlandırıldığı tezinin geçerli olmadığı söylenebilir.
Sami Taban ve Akif Kara /1989:1-2004:4 / Regresyon Analizi	Özel Yatırım Harcamaları, Kamu Kesimi Sabit Sermaye Yatırımları, Reel GSMH, Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranları, Enflasyon Oranı	-Kamu iç borçlanmasının özel sektör yatırımları üzerinde dışlama etkisi yarattığı görülmüştür.

Tablo 2. Seçili Ampirik Çalışmalar ve Bulgular (devam)

Nazan Susam / 1990-2004 /Granger Nedensellik Testi	İç Borç Stoku, DİBS Faiz Oranı	-DİBS faiz oranlarındaki artış eğiliminin iç borç stoğunu arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.
Murat Demir ve Ersan Sever /1987-2007 /Johansen Ortak Bütünleme Testi	GSMH, Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranı, Toptan Eşya Fiyat Endeksi ve Kamu İç Borcu	-İç borçlanma miktarları ile faiz oranı ve fiyatlar genel düzeyi arasında doğru, büyüme ile ters yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.
Orhan Çoban, Nihat Doğanalp ve Doğan Uysal /1987-2007 /Granger Nedensellik Testi, Eşbütünleşme Analizi	Enflasyon Oranı, Büyüme Oranı, Faiz Oranı, İç Borç Stokundaki Değişim	-İç borçlanma ile büyüme arasında bir eşbütünleşmenin olduğu, buna karşın iç borçlanma-faiz oranı ve iç borçlanma-enflasyon arasında bir eşbütünleşmenin bulunmadığı görülmüştür. -Ayrıca, iç borçlanma ile büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.
Halit Çiçek, Süleyman Gözegir ve Emre Çevik /1990:1-2009:3 /Regresyon Analizi	GSYİH, Toplam İç ve Dış Borç Stoku	-İç borç stokundaki herhangi bir artışın GSYİH'da pozitif bir etki meydana getirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Kaynak: Literatür taraması sonucu, tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 2'deki ampirik çalışmalarda tam bir ortak sonuca ulaşılamamakla birlikte, çalışmaların çoğunda iç borçlanmanın, enflasyon ve bütçe açığını arttırırken, özel sektör yatırımlarını dışladığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan, iç borçlardaki artışı belirleyen faktörlerin ise çalışmaların çoğunda, bütçe açığı, para arzı, KKBG, enflasyon oranı, faiz oranı, DİBS faiz oranı ve mevduat faiz oranı olduğu görülmektedir. İç borçlanma ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak, ortak bir sonuca ulaşılamamıştır.

4. TÜRKİYE'DE 1975-2010 YILLARI ARASINDA İÇ BORÇLANMADAKİ DEĞİŞİMİ BELİRLEYEN FAKTÖRLER: REGRESYON ANALİZİ

4.1. Veri Seti Açıklamaları

Regresyon modelinde kullanılan veriler yıllık olup, 1975-2010 yıllarını kapsamaktadır. İç ve dış kamu borç stoku verileri Altuğ, 1994; HM, Hazine İstatistik Yıllığı 2009; Hazine Müsteşarlığı web sitesi (www.hazine.gov.tr, Kamu Finansmanı İstatistikleri-İç Borç İstatistikleri), TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2008'den tarafımızca derlenmiştir.

GSYİH, Yurtiçi Tasarruf/GSYİH ve Faiz Dışı Fazla (FDF) verileri DPT Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010'dan elde edilmiştir. GSYİH değerleri, GSYİH deflatörü (1998=100) kullanılarak reel hale getirilmiştir. Bütçe Açığı/GSYİH ve Enflasyon Oranı (Tüketici Fiyatları Endeksi-TÜFE) verisi Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü (BUMKO) web sitesinden (www.bumko.gov.tr) elde edilmiştir.

4.2. Regresyon Modeli

Regresyon modelin çözümlenmesinde, ekonometrik paket programı Stata 11 kullanılmıştır. Çalışmada oluşturulan regresyon modeli aşağıdaki gibidir:

$$IB_t = f(\ln gsyih_t, E_t, BA_t, OBA_t, YIT_t, FDF_t, DB_t, u_t)$$

t: Yıllar $i=1; \quad t=1, \dots, 36$

Modele temel teşkil eden değişkenlere ait veri özetleri ve beklenen katsayı işaretleri aşağıdaki gibidir:

IB_t : Araştırmanın bağımlı değişkeni olup, t dönemindeki İç Borç Stoku/GSYİH verilerinden oluşmaktadır.

$\ln gsyih_t$: t dönemindeki reel logaritmik GSYİH'yi temsil etmektedir. GSYİH, ekonomik performansı ve gelir düzeyini yansıtan temel bir gösterge niteliğinde olması nedeniyle dikkate alınmıştır (Dornbusch and Fischer, 1998: 29). Kalkınmış ülkeler genel olarak finansal açıdan daha gelişmişlerdir. Bu nedenle daha yüksek tasarruf havuzuna ve iç borçlanmada daha yüksek güvene sahiptirler. Bu nedenle IB ile $\ln gsyih_t$ arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

E_t : t dönemindeki TÜFE ile ölçülen yıllık yüzde değişimi yansıtmaktadır. Enflasyon ve enflasyonist beklentilerin yüksek olduğu koşullarda, ülkeye olan güven azalmakta ve ödünç verilebilir fon arzı daralmaktadır. Buna bağlı olarak, iç borçlanma faiz oranları artmakta ve vade yapısı kısalmaktadır. Bu nedenle, enflasyon oranının artışı ile IB arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

BA_t : t dönemindeki Bütçe Açığı/GSYİH oranını temsil etmektedir. Bütçe açığı, kamu harcamalarının vergi gelirleri ile karşılanamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Bütçe açığı, parasal ve/veya borçlanma yoluyla finanse edilmektedir. Türkiye’de 1980’li yılların sonundan itibaren bütçe açığının finansmanında, iç borçlanma öne çıkmaktadır (Çolak ve Atan, 2001: 1-3 - Özatay, 1995: 17). Bu nedenle BA ile IB arasında pozitif yönlü ilişki beklenmektedir.

OBA_t : t-1 dönemindeki Bütçe Açığı/GSYİH oranını temsil etmektedir. Bütçe yılı içinde gerçekleşen geçici gelir-gider dengesizliklerinin yanı sıra, yılsonu itibariyle bütçe dengesinin sağlanmasında iç borçlanmaya gidilebilir. Bu durumda bütçe açığının iç borçlanma üzerindeki etkisi gecikmeli olacaktır. Bu nedenle, bir önceki dönem BA ile IB arasında pozitif bir ilişki beklenmektedir.

YIT_t : t dönemindeki Yurtiçi Tasarruf/GSYİH oranını temsil etmektedir. Yurtiçi tasarrufların ve sermaye piyasalarının gelişim düzeyinin düşük olduğu ülkeler, dış borç kullanmaya zorlanır (Drazen, 1997: 5). Ülkelerin finansal piyasalarının yeterince gelişmemiş olması nedeniyle yerel paraları ile dış piyasalarda ihraç yapamaması ya da yurtiçi piyasada uzun vadeli ve sabit faizli borçlanamaması “orijinal günah (Original Sin)” olarak adlandırılmaktadır (Hausmann ve Panizza, 2003: 970). Başka bir ifadeyle, yurtiçi tasarruflar yüksek olduğunda, orijinal günah sorunuyla karşılaşmadığı için iç borçlanma artmaktadır. Dolayısıyla YIT ile IB arasında pozitif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

FDF_t : t dönemindeki reel Faiz Dışı Fazla/GSYİH oranını temsil etmektedir. Bilindiği gibi, faiz dışı fazlanın öncelikli hedefi iç borcun sürdürülebilirliğinin sağlanmasıdır. Faiz dışı fazla yaklaşımına göre kamu borcunu aynı düzeyde tutmak için kamunun faiz dışı fazlasının milli gelire oranı ile

büyüme hızı toplamının reel faizlere eşit veya daha yüksek olması gerekmektedir (Goldstein, 2003: 6). Dolayısıyla, en azından borç/GSMH oranını sabit tutmak için belirli bir faiz dışı vermek gerekmektedir. Gerçekleşen faiz dışı fazla rakamının yüksek olması, kamu iç borç stokunun azalmasını sağlayacaktır. Bu nedenle FDF/GSYİH ile IB arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

DB_t: t dönemindeki Kamu Dış Borç Stoku/GSYİH oranını temsil etmektedir. Türkiye’de yaşanan ekonomik krizler dolayısıyla IMF ile yapılan Stand-by anlaşmalarıyla yüksek miktarda dış borç alınmıştır. Diğer taraftan Hazine, iç piyasalarda borçlanma imkânının daralması ve borçlanma baskısıyla oluşan faiz oranlarındaki artış nedeniyle, dış borçlanmaya yönelmiştir (Sonat, 1994). Nitekim 1 Ocak 2000’den itibaren üç yıllık süreyi kapsayan Enflasyonu Düşürme Programı’nda dış borçlanmanın artırılarak iç borçlanma yerine ikame edilmesi temel strateji olarak seçilmiştir (TCMB, 1999). Dolayısıyla DB ile IB arasında negatif yönlü bir ilişki beklenmektedir.

4.3. Regresyon Analiz Sonuçları ve Değerlendirme

Türkiye’de 1975-2010 dönemine ilişkin kamu kamu iç borç stoku/GSYİH ile adı geçen bağımsız değişkenlerle uyumlu model tercih edildikten sonra, regresyon En Küçük Kareler (EKK) yöntemi ile tahmin edilmiştir. Modele ilişkin tahmin sonuçları aşağıda Tablo 3’deki gibidir.

Tablo 3. Modele İlişkin Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	Katsayı	Standart Hatalar	Test İstatistiği	Olasılık Değeri
BA	-1.58149	0.3207302	-4.93	0.000
OBA	1.147986	0.3220615	3.56	0.001
E	-0.1008163	0.0349661	-2.88	0.007
YIT	-0.8457162	0.2771734	-3.05	0.005
İngsyih	7.38038	2.668472	2.77	0.010
FDF	2.142525	0.5250475	4.08	0.000
DB	0.3671048	0.1416314	2.59	0.015

R^2	0.8955
Düzeltilmiş R^2	0.8694
F Statistiği	0.0000

Tahmin edilen modelin katsayılarını yorumlamaya geçmeden önce, modelde otokorelasyon olup-olmadığı Breusch-Godfrey LM testi ile test edilmiştir.

Tablo 4. Breusch-Godfrey LM Testi Sonuçları

Gecikme	X^2	Ser. Der.	Olasılık Değeri
1	0.112	1	0.7373
2	0.358	2	0.8360
3	0.502	3	0.9185
4	0.616	4	0.9613

Tablo 4'deki Breusch-Godfrey otokorelasyon test sonuçlarına göre, AR(4)'e kadar otokorelasyon yoktur sıfır hipotezini reddedilemez ve dolayısıyla modelde otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ekonometrik modelde değişen varyans olup-olmadığını araştırmada, Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi uygulanmıştır. Test sonuçları ise aşağıda Tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5. Breusch-Pagan/Cook-Weisberg Testi Sonuçları

Test İstatistiği	Olasılık Değeri
1.68	0.1948

Tablo 5'deki Breusch-Pagan/Cook-Weisberg testi değerlerine göre, test istatistiği 1.68, olasılık değeri ise 0.1948 olarak bulunmuştur. Daha açık ifadeyle, ister %1, ister %5, isterse de %10 anlamlılık düzeyinde H_0 , yani

sabit varyans hipotezinin kabul edilmesi gerektiğini, verimizde değişen varyans sorununun olmadığını göstermektedir.

Sonuç olarak, modelde otokorelasyon ve değişen varyans sorununun olmadığı anlaşılmıştır. Bu durumda, standart hataların etkinlik kaybı olmadığı için herhangi bir düzeltme işleminin yapılması gerekmemektedir. Dolayısıyla, Tablo 3'deki tahmin sonuçlarını analiz edebiliriz.

Tablo 3'deki modelin sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama gücü, X^2 değeri, %90'dır. Bir başka deyişle iç borç stoku/GSYİH değişiminin %90'ı regresyon modelinde yer alan bağımsız değişkenler ile açıklanabilmektedir. Modelin anlamlılığını ifade eden F değeri, 0.000 çıkmıştır. Buna göre nihai model %95 güven düzeyinde anlamlıdır.

Analizden elde edilen sonuçlara göre, iç borç stoku/GSYİH ile adı geçen tüm bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Analiz sonuçlarına göre, iç borç stoku/GSYİH ile bütçe açığı/GSYİH arasındaki ilişki yönü beklentilere terstir. Bütçe açığı/GSYİH'deki %1'lik artış, iç borç/GSYİH oranını yaklaşık %1,58 azaltmaktadır. Türkiye'de bütçe açıklarının finansmanında kamu iç borçlarının ağırlığı düşünüldüğünde, bütçe açıklarının kamu iç borçları üzerindeki etkisinin gecikmeli olarak gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Nitekim iç borç stoku/GSYİH ile (t-1) dönem bütçe açığı/GSYİH arasındaki ilişki yönü beklentilere uygundur. Buna göre, (t-1) dönem bütçe açığı/GSYİH'deki %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %1.15 arttırmaktadır.

İç borç stoku/GSYİH ile enflasyon oranı arasındaki ilişki yönü beklentilere uygundur. Sonuçlara göre, enflasyon oranında %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %0,10 azaltmaktadır. Dolayısıyla, istikrarlı makroekonomik ortamda hem borç verilebilir fonlar azı arttığından hem de borçlanma maliyetleri azaldığından, kamu iç borçlarının GSYİH'ye oranı azalmaktadır.

Çalışma sonuçlarına göre, iç borç stoku/GSYİH ile yurtiçi tasarruflar/GSYİH oranı arasındaki ilişki yönü beklentilere terstir. Öyleki yurtiçi tasarruflar/GSYİH oranında %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %0,84 azaltmaktadır. Aslında yurtiçi tasarrufların artışıyla kamu iç borçlarının GSYİH içindeki payının artması beklenmektedir. Ancak, Türkiye'de

1990'lı yıllardan itibaren yurtiçi tasarrufların/GSYİH oranı ortalama olarak azalırken, kamu iç borç stokunda çok önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu nedenle, bu iki değişken arasında beklentilere ters bir sonuç çıktığı söylenebilir.

İç borç stoku/GSYİH ile GSYİH arasındaki ilişki yönü beklentilere uygundur. Sonuçlara göre, GSYİH'deki %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %0,07 arttırmaktadır. Dolayısıyla, ekonomide gözlenen iyileşme ve olumlu beklentilerle birlikte hem ödünç verilebilir fon arzında artış yaşanması hem de iç borçlanma maliyetlerinin azalması nedeniyle kamu iç borç stoku/GSYİH oranı artmaktadır.

İç borç stoku/GSYİH ile faiz dışı fazla/GSYİH arasındaki ilişki yönü beklentilere terstir. Buna göre faiz dışı fazla/GSYİH'deki %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %2.14 arttırmaktadır. Aslında faiz dışı fazla verilerek kamu iç borç stokunun azaltılması hedeflenmekle birlikte, diğer taraftan faiz dışı fazla için alınan önlemler kamunun disiplin konusundaki kararlılığını göstermektedir. Faiz dışı fazla verilmesi, güven ortamının oluşmasını sağlayarak reel faizlerin düşmesine ve vade yapısının uzamasına katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, faiz dışı fazlanın katsayı değeri oldukça düşük olmakla birlikte borçlanma maliyetlerindeki azalma neticesinde kamu iç borç stoku/GSYİH oranı artmaktadır.

İç borç stoku/GSYİH ile kamu dış borç stoku/GSYİH arasındaki ilişki yönü beklentilere terstir. Sonuçlara göre, kamu dış borç stoku/GSYİH'deki %1'lik artış, iç borç stoku/GSYİH oranını yaklaşık %0.37 arttırmaktadır. Bilindiği gibi, IMF ile yapılan Stand-by anlaşmalarıyla yüksek miktarda dış borç alınmıştır. Ayrıca, iç piyasalarda borçlanma imkânının daralması ve borçlanma baskısıyla oluşan faiz oranlarındaki artış nedeniyle dış borçlanmaya başvurulmuştur. Netice itibariyle bazı yıllarda kamu kesiminin net dış borç ödeyici durumda olması, yeterince derin olmayan yurtiçi mali piyasalar üzerinde baskı oluşturmuş, reel faiz oranlarının yüksek seviyede kalmasına yol açmıştır (HM, 2003: 17). Bu nedenle kamu dış borçları, iç borç/GSYİH oranının artışına katkıda bulunmuştur.

SONUÇ

Kamu finansman ihtiyacının boyutu ve sürekliliği ile açıkların finansman yöntemi, açıkların kendini besleyen bir döngüyle büyümesine yol açmaktadır. Bu durum makroekonomik büyüklükler üzerinde olumsuz izler bırakmakta, olumsuz makroekonomik büyüklükler ise borçlanmayı arttırarak, ondaki değişimi belirleyen faktörleri oluşturmaktadır.

Devletin temel ve düzenli gelir kaynağı olan verginin aksine borçlanma, geçici bir gelir kaynağıdır. Ayrıca borçlanma faiz ödeme yükümlülüğünü beraberinde getirmektedir. Bir başka önem verilmesi gereken gerçek de, borçlanmanın bir çeşit vergi ertelemesi olduğudur. Borcun nihai finansman kaynağını vergiler oluşturduğundan, borçlanmayla sunulan mal ve hizmetlerin bedelinin o ekonomide üretilmesi gerekmektedir. Borçlanmanın önlenemez hali ve artışının sınırlandırılmaması, borçlanma sonucu yararlanılan mal ve hizmetlerin karşılığının üretilmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum ekonomik istikrarsızlıkların etkilerine de güç kazandırmaktadır.

Hemen tüm ülkelerde, farklı düzeylerde de olsa, bir kamu borçlanması söz konusudur. Bununla birlikte, ülkeler arasında kamu iç borçlarını arttıran faktörler farklılıklar göstermektedir. Türkiye’de yaşanan siyasi ve makroekonomik istikrarsızlıklar yanında, etkin ve sürdürülebilir bir borçlanma politikasının olmayışı ve kamu harcamalarının genellikle kamu gelirlerini aşması, iç borç stokunun hızla artması sonucunu beraberinde getirmiştir. Nitekim Türkiye’de kamu iç borçlanmasının, özellikle 1990’lı yıllardan itibaren, bir maliye politikası aracı olmaktan ziyade ekonomik ve siyasi faktörlerin bir sonucu olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada iç borçlanmanın Türkiye’ye özgü özellikleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Türkiye’de 1975-2010 döneminde kamu iç borç stoğu/GSYİH oranını etkileyen makroekonomik faktörler, regresyon çalışmasıyla analiz edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, kamu iç borç stoğu/GSYİH’yi arttıran faktörlerin, değişkenlerin katsayı büyüklüğüne göre, sırasıyla faiz dışı fazla, (t-1) bir önceki dönem bütçe açığı, kamu dış borç stoğu ve GSYİH olduğu görülmüştür. Diğer taraftan, kamu iç borç stoğu/GSYİH’yi azaltan faktörlerin, değişkenlerin katsayı büyüklüğüne göre, cari dönem bütçe açığı, yurtdışı tasarruflar ve enflasyon oranı olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

- Akbulak, Y., E. Kavaklı ve A. Tokmak (2004), **Kayıp Yıllar - Türkiye’de 1980’li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikalarının Bankacılık Sektörüne Etkileri**, Beta Basım, İstanbul.
- Altuğ, Nuray (1994), “Türkiye’de İç Borçların Yapısında 1970-1992 Yılları Arasında Meydana Gelen Değişmeler Üzerine Bazı Gözlemler”, **Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 36. Sayı.
- Aslan Sonat (1994), “Kamu Kesimi Finansman Açıkları ve Dış Denge”, X. Türkiye Maliye Sempozyumu, 14-18 Mayıs, İ.Ü. Araştırma Merkezi Yayınları, No: 80.
- Çiçek, Halit, Süleyman Gözegir ve Emre Çevik (2010), “Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 141-156.
- Çoban, Orhan, Nihat Doğanalp ve Doğan Uysal (2008), “Türkiye’de Kamu İç Borçlanmasının Makroekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:20, ss. 245-257.
- Demir, Murat ve Ersan Seve, (2008), “Kamu İç Borçlanmasının Büyüme, Faiz ve Enflasyon Oranı Üzerindeki Etkileri”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C: 7 S: 25, ss. 170-196.
- Dornbusch, R. ve S. Fischer (1998), **Makroekonomi**, Birinci Basım, Çeviri, McGraw-Hill –Akademi Ortak Yayını, İstanbul.
- Drazen, Allan (1997), “Towards a Political-Economic Theory of Domestic Debt”, **NBER Working Paper Series**, No: 5890, January.
- Eğilmez, Mahfi (2006), **Hazine**, 5. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ekzen, Nazif (2003), “Cumhuriyetin Ortaçağı: Kamu Ekonomisinde Finansman Aracı Olarak İç Borçlanma (1984-1999)”, **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Goldstein, M. (2003), “Debt Sustainability, Brazil and the IMF,” <http://www.iiie.com/publications/wp/03-1.pdf>, (Erişim Tarihi:14.03.2010).

- Hausmann, Ricardo and Panizza Ugo (2003), "On the Determinants of Original Sin: An Empirical Investigation", **Journal of International Money and Finance**, 22, pp. 957-990.
- İnce, Macit (2001), **Devlet Borçları ve Türkiye**, 6. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Kepepek, Yakup ve N. Yentürk (2005), **Türkiye Ekonomisi**, 18. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kolçak, Menşure, (1998), "Türkiye’de Kamu Açıkları ve İç Borç İlişkisi", **Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 12, Mayıs, Sayı: 1-2, ss. 27-37.
- Ömer Faruk Çolak, Murat Atan (2001), "Bütçe Açıklarını Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri", **V. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu**, 19-22 Eylül 2001, <http://idari.cu.edu.tr/sempozyum/bil4.htm>
- Özatay, F. (1993), "1994 Krizinden Alınacak Dersler: Kamu İç Borç Yönetiminde Yapılan Yanlışlıklar ve Güven Bunalımı", **İşletme ve Finans Dergisi**, 10 (109), ss. 17-33.
- Özgen, Ferhat Başkan ve Bülent Güloğlu (2004), "Türkiye’de İç Borçların İktisadi Etkilerinin VAR Tekniğiyle Analizi", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Haziran, Sayı: 31, ss. 93-114.
- Panizza, Ugo (2008), "Domestic and External Public Debt in Developing Countries", BM, **UNCTAD Discussion Paper**, No.188.
- Sakal, Mustafa (2002), "Türkiye’de Kamu Açıkları ve Borçlanmanın Sürdürülebilirliği Sorunu: 1988-2000 Dönem Analizi", **Dokuz Eylül Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 17, Sayı: 1, ss. 35-60.
- Sargent, Thomas J. and Neil Wallace (1981), "Some Unpleasant Monetarist Arithmetic", **Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review**, Fall, pp. 1-7.
- Susam, Nazan (2005), "Türkiye’de Devlet İç Borçlarının Devlet İç Borçlanma Senetleri Faiz Oranları ile İlişkisi: 1990-2004 Granger Nedensellik Testi", **İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 48. Seri, ss. 88-105.

- Taban, Sami ve Akif Kara (2006), “Türkiye’de Kamu Kesimi İç Borçlanmasının Özel Yatırım Harcamaları Üzerindeki Etkisi”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Ekim, Cilt: 1, Sayı: 2, ss. 11-26.
- T.C. Başbakanlık, Hazine Müsteşarlığı (2003), **Kamu Borç Yönetim Raporu**, Nisan.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2009), **Hazine İstatistik Yıllığı**.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2011), **Kamu Borç Yönetimi Raporu**, Kasım.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Kamu Finansmanı İstatistikleri-İç Borç İstatistikleri. Türkiye İstatistik Yıllığı, **İstatistik Göstergeler 1923-2008**.
- T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler 1950-2010**.
- T.C. Maliye Bakanlığı, Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, Resmi web sitesi. <http://bumko.gov.tr>
- T.C.M.B. (2000), **2000 Yılı Enflasyonu Düşürme Programı: Kur ve Para Politikası Uygulaması**, <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/paraprog2/baskanmat5y.html>
- Yaşa, Memduh (1980), **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)**, Akbank Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, Ali (2003), “Türkiye’de İç Borç Stoğundaki Değişimin Analizine Yönelik Bir Regresyon Analizi Çalışması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt: 8, Sayı: 1, ss. 339-356.
- Yeldan, Erinç (2006), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, 12. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Binhan Elif (2008), **Türkiye’nin Değişmeyen Kaderi, Osmanlı’dan Günümüze (1854-2007) Borç Çıkmazı**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Yılmaz, Selman ve Ferda Yerdelen (2002), “1995-2001 Döneminde Türkiye Ekonomisinde İç Borç Stoku İle Faiz Oranı İlişkisinin Analizi”, **İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları**, 42.

Seri, ss. 49-66.

Yurdakul, Funda (1999), “İç Kamusal Borçların Fiyatlar Üzerindeki Etkileri”,
Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi, Sayı: 3/99, ss. 9-24.

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
54. Seri / Yıl 2010

TÜRKİYE’DE VERGİ AFLARININ VERGİ ADALETİ VE MÜKELLEFLER ÜZERİNE ETKİLERİ

Yrd.Doç.Dr. Veli KARGI*
&
Araş.Gör. Cihan YÜKSEL**

*Mersin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

&
**Mersin Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

ÖZ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası vergiler için “genellik”, “adalet”, “öde-me gücü” ve “yasallık” ilkelerine yer vermiştir. Devletin siyasi, sosyal ve ekonomik istikrarsızlıklar nedeniyle zaman zaman çıkarmış olduğu vergi af yasaları sonucunda söz konusu ilkelerden sapmalar gündeme gelebil-mektedir.

Bu çalışmada vergi aflarının nedenleri, Türkiye uygulaması, vergi afları konusundaki tartışmalar ve söz konusu aflardan vergide adalet ilkesinin ve mükelleflerin nasıl etkileneceği konuları tartışılmıştır. Genel olarak afla-rın, vergi adaletini bozduğu ve mükellef davranışlarını olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi adaleti, Vergileme Yetkisi, Vergi Affi.

THE EFFECTS OF TAX AMNESTY ON TAX JUSTICE AND THE TAX PAYERS' BEHAVIOURS IN TURKEY

ABSTRACT

Principles of “generality”, “justice”, “ability to pay” and “legality” for taxes have been placed in The Constitution of the Republic of Turkey. The deviations occur from these principles as a result of tax amnesty laws which were occasionally legalized by the government because of political, social and economical instability.

In this paper, reasons of tax amnesties, its application of Turkey, dis-cussions of this issue and its effects on tax justice and tax payers has been argued. In general, it concluded that tax amnesties break tax justice and that have a negative effect on the behavior of the tax payers.

Key Words: Tax Justice, Taxing Power, Tax Amnesty.

Jel Kodu:K340, H22, H26

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihinin en ilkel örgütlenme biçiminden başlayarak, siyasi bir toplum haline gelmesine kadar olan süreçte ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlar; bireylerin yaratmış oldukları değerlerin bir kısmını devlete vermeleri veya devletin bunlara el koyması ile finanse edilmiştir. Önceleri din ve ahlak duygularıyla isteğe bağlı olarak devlete verilen iktisadi kıymetler, daha sonraları içinde zorunluluk olan kurallara bağlanmıştır (*Yılmaz,1996:4*).

Devletin hem finansman kaynağı, hem de iktisadi ve sosyal görevlerini yerine getirmede kullandığı önemli bir araç olan vergiler, kamu gelirleri içinde çok önemli bir yere sahiptir. Vergiler, kamu hizmetlerinin karşılanması için fert ya da kurumlardan egemenlik hakkına dayanarak, vergi mükelleflerine bir karşılık vaadinde bulunmaksızın devletin kanunla aldığı parasal tutarlar olarak tanımlanmaktadır (*Edizdoğan,2008:122*).

Toplumsal hizmetler bir bedel karşılığı olmaksızın üretilir ve devlet tarafından belirli kıstaslara göre şahıslardan talep edilen cebri ödemelerle finanse edilir. Vergi ödemek, vergi ödeyen kişiye başka türlü yollarla elde edemeyeceği devlet hizmetlerinden yararlanma hakkını vermez. Vergilerin en temel özelliklerinden biri cebri olmasıdır. Bununla birlikte vergileri diğer kamu gelir kaynaklarından ayıran temel fark, karşılıksız olmasıdır (*Due,1967:88*).

Kamu hizmetlerinin üretimi, düzgün ve sürekli kamu gelirlerinin varlığına dayanır. Bu nedenle en sağlam kamu geliri olan vergi, resim, harç gibi kamu gelirlerinin belirli süreler içinde ve kısa zamanda tahsil edilmesi gerekir (*Bülbül,2003:17*).

Türk vergi mevzuatında ve özellikle Vergi Usul Kanunu'nda verginin tanımına yer verilmemiştir. Vergi konusunda 1982 Anayasası'nın 73. Maddesinde "Vergi Ödevi" başlığı altında "Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür. Vergi, resim, harç ve benzeri yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır." şeklinde bir açıklama yapılmıştır. Bu maddeye göre;

- Verginin amacı kamu giderlerini karşılamaktır,

- Alınacak verginin miktarı ödeyenin mali gücü ile sınırlı olacaktır,
- Vergiler ancak kanunla alınacaktır.

Bu açıklamalar ışığında vergi, “Devletin veya devletten aldığı yetkiyle kamu tüzel kişilerinin geniş anlamdaki kamusal faaliyetlerinin gerektirdiği harcamaları karşılamak ya da kamusal görevlerini yerine getirmek amacıyla ve yasal esaslara uymak kaydıyla hukuki cebir altında, özel bir karşılık vaadi olmaksızın geri vermemek üzere gerçek ve tüzel kişilerden aldıkları parasal tutarlardır.” şeklinde tanımlanır (*Nadaroğlu,2000:216*).

Vergilemede herkes tarafından kabul gören en önemli ilke vergilemede adalet konusudur. İyi bir vergi sisteminin adil olması gerektiği fikri tartışma götürmemekle birlikte, adaletin nasıl sağlanacağı veya birtakım uygulamaların adil olup olmadığı konusu tartışmaya açıktır. Vergi afları da vergide adaletin sağlanmasında tartışma konularında biridir. Bu nedenle ülkemizde de sıklıkla rastlanan vergi affı uygulamalarını vergi adaleti açısından sorgulamak, bu çalışmanın ana amacıdır. Bu bağlamda çalışmamızda öncelikle vergilendirme yetkisi ve vergilemede adalet kavramları teorik düzeyde ele alınacak; ardından vergi afları uygulaması tartışılacaktır. Vergi affını savunanların ve vergi affına karşı olanların görüşlerine de yer verildikten sonra, vergi affı kavramı ve uygulaması vergi adaleti açısından değerlendirilecektir.

2. VERGİLENDİRME YETKİSİ ve VERGİLEMEDE ADALET

Tarih boyunca insanlar verginin ne olduğunu ve niçin vergi ödediklerini sorgulamışlar ve bu sorulara cevap aramışlardır. Başlangıçta isteğe bağlı olan vergiler zamanla zorunlu hale gelmiş, hatta insanlardaki vergi direncini kırmak için vergiye kutsal bir anlam da verilmeye çalışılmıştır. Vergi anlam ve kavram olarak farklı dönemlerde farklı yorumlara maruz kalmış mali, iktisadi, sosyal, hukuki, politik hatta ahlaki yönleri ile karmaşık bir olgu haline gelmiştir (*Nadaroğlu,2000:212*). Eski çağlarda vergi, mağlupların galiplere ödemesi gereken bir borç olarak kabul edilmekte ve mağlupların gelirleriyle servetlerinin bir bölümü “haraç” adı altında alınmaktaydı. Ortaçağ dönemindeki vergi, istisnai boyutta uygulanmış ve

anlam değişimine uğramıştır. Söz konusu dönemde vergi, bireylerin kendilerini yönetenlere, servet veya gelirlerinden bir bölümünü “hediye” şeklinde verdikleri ya da yönetenlerin, bireylerden “yardım” adıyla aldıkları değerleri ifade eder şekilde kullanılmaya başlanmıştır (*Akdoğan, 1989:98*).

Devletin üstlenmiş olduğu mali, iktisadi ve sosyal görevlerini yerine getirebilmesi için düzenli mali kaynaklara ihtiyacı vardır. Bu nedenle vergilendirme yetkisinin kullanılması siyasi bir zorunluluktur. Ülkelerin ekonomik ve sosyal yaşamı içinde devletin fonksiyonlarına paralel olarak vergilendirme stratejisinin kapsam ve özelliklerinin değişken olduğu bilinmektedir (*Akdoğan, 1991:651*).

Batıda devletler modernleşme ve uygarlık sınırlarının gereği olarak bütçe haklarının krallıklardan meclislere devri için çok büyük uğraşlar vermişlerdir. Tarihteki ilk demokrasi belgesi olan 1215 tarihli Magna Carta, İngiliz Kralı ile İngiliz toplumu arasında haraçların ve vergilerin belli bir düzene bağlanmasını sağlamıştır. İngiltere Magna Carta ile, Fransa 1789 Fransız İhtilalıyla, Amerika Birleşik Devletleri’nde yeni bir devletin kurulmasıyla bütçe hakkı, milletin temsilcisi olan parlamentolara verilmiştir. Magna Carta Libertatum’da (Büyük Hürriyet Fermanı’nda) hükümdarın keyfi vergilendirme yetkisinin sınırlandırılmasını amaçlayan ilkelere yer verilmesi bunu kanıtlar niteliktedir. Gelirlerin ve giderlerin her sene yeni baştan tasdiki yani bütçenin yıllık onanması sisteminin kabulüyle de bütçe hakkı kavramı yerleşmiştir. Anayasal gelişmelerde verginin somut bir hareket noktası oluşturması, bütçe hakkı gerekliliğine işaret etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 73. maddesinin başlığını “Vergi Ödevi” olarak düzenlenmiştir. Belirtilen “Vergi Ödevi”nin konusu, bir şeyi yapmak veya yapmamak; bir şeye katlanmaktan oluşan haklar ve görevlerdir. Anayasa’nın “Siyasi Haklar ve Ödevler” başlığı altında düzenlenen bu ödev, aynı bölümde düzenlenen diğer haklardan farklı olarak parasal bir borç ilişkisi olarak tanımlanmaktadır. Bu demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletini gerçekleştirmeye yönelik bir tanımlamadır. Başka bir ifade ile demokratik, laik, sosyal hukuk devletinin vergilerle finanse edileceği ve bunun da adil bir vergi sistemiyle gerçekleştirileceği esas alınmıştır. O halde bu parasal ilişki diğer alanlardaki af kavramından, örneğin ceza

hukukundakinden farklı olmalıdır (*Saban,2001:456*).

Anayasalarda devlet ve mükellef arasında kurulan vergi ilişkisinin hukuki dayanaklarına yer verilmiştir. Anayasamızda, vatandaşların vergi yönünden eşitliği temel kural olarak ön plana çıkmaktadır. Yine Anayasamızın vergiler için öngördüğü temel ilkelere göre vergi kanunlarının; “genellik”, “adalet”, “mali güce göre alma” ve “yasallık” ilkelerine uygun olarak hazırlanması zorunluluğu vardır.

Vergi alacaklısı olan devletin gücünü kullanan yöneticilerin de, vatandaşın vergi ödevine karşılık bir sorumluluklarının olması gerekir. Nitekim hukuk devleti olmanın bir gereği Anayasamızın temel hak ve hürriyetlerin korunması ile ilgili 40. maddesinde; kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zararın devletçe tazmin edileceği belirtilmiştir. Anayasamızın 40. maddesinin 2. bendine göre resmi görevlilerin yaptıkları haksız işlemler devleti bağlar. Diğer taraftan devlet, yöneticiler ve yetkililer vasıtasıyla verdiği zararların tazminini takiben sorumlulara rücu hakkını kullanabilecek yetkiyle donatılmıştır.

Vergilendirme yetkisi, devletin vergi alma konusunda sahip olduğu “hukuki ve fiili güç”ü ifade eder. Oluşturulmak istenen yeni ekonomik anayasa yaklaşımı içerisinde devletin vergilendirme yetkisi, para basma, borçlanma ve refah harcamaları yetkisinin sınırlandırılması gerektiği görüşü yaygınlaşmaya başlamıştır. Bugün için vergileme yetkisinin kullanımında en önemli kurum yasama organıdır. Yasama organının vergileme yetkisini kötüye kullanma ihtimaline karşın bu yetkinin sınırlandırılması yönünde önemli adımlar atılmaktadır (*Hepaksaz,2008:57*).

Vergi sistemleri vergi adaleti konusunda ödeme gücüne dayalı olarak iki temel ölçüte sahiptirler. Bunlar “dikey eşitlik” ve “yatay eşitlik”tir. Vergilemede yatay eşitlik, ödeme gücü eşit durumda bulunan kimselerin aynı miktar vergiyi ödemelerini, dikey eşitlik ise ödeme gücü farklı durumlarda bulunan kimselerin farklı miktarda vergi ödemelerini öngörmektir (*Case ve Fair,2000:433*).

Vergilemede eşitlik denilince belki de en fazla benimsenen, eşit gelir elde edenlerin eşit biçimde vergilendirilmesi olarak ifade edilen, vergi-

lemede yatay eşitliktir. Aynı ödeme gücüne sahip olanların eşit vergilendirilmesi ve farklı ödeme gücüne sahip olanların farklı vergilendirilmesi, vergilemede dikey ve yatay eşitlik ilkelerinin temelini oluşturmaktadır. Belirtilen bu ilkeler, ödeme gücüne fazla önem vermeyen bilim insanları tarafından da kabul edilmektedir. Dikey eşitlik konusunda fazla bir şey söylemeseler de, yatay eşitlik kuralının geçerli olduğu üzerinde durmaktadırlar (*Musgrave,2004:199*).

Vergilemede adaletin sağlanabilmesi, büyük ölçüde eşit durumdakilerin eşit muameleye tabi tutulmalarına, verginin ödeme gücü ile orantılı olmasına, gelir ve servetlerin belli bir düzen içinde yeniden dağılımının gerçekleştirilmesine bağlıdır. Vergi adaleti, kişiler arasındaki servet farklılıklarını gidermeyi amaçlayan bir vergi sistemi gibi aktif ya da kişilerin mali güçlerine göre vergilendirilmesini amaçlayan bir vergi sistemi gibi pasif bir kavram olarak ele alınabilir. Bu bağlamda devlet ve vergi mükellefleri, vergilemede adalet koşullarının sağlanması bakımından, sürekli kendi istekleri doğrultusunda girişimlerde bulunmaktadır. Bu girişimler devlet açısından, vergi reformlarının yapılmasını, bireyler ve sosyal gruplar açısından da kendi lehlerine olanaklar sağlayacak veya var olan durumlarını korumaya olanak verecek isteklerde bulunma yönünde olmaktadır (*Gökbunar,1998:4*).

Vergilemede adalet ilkesine göre, vergilerin mükellefler arasında adil ölçülere göre dağılımı önem taşır. Vergi yükünün adaletli bir biçimde dağıtılmasını amaçlayan adil bir vergi sisteminde; kimden ne kadar vergi alınacağıнын, yükümlülerin kişisel durumlarına göre vergileme ölçüsünün ne olacağıнын belirlenmesi büyük bir önem taşımaktadır. Vergi adaletinin kişiye, topluma, yere ve zamana göre değişebilir nitelikte olması, herkes için geçerli olabilecek ölçülerin belirlenmesini olanaksız kılmaktadır. Bu durum, bazı teknik esaslardan yararlanarak vergi adaletine ulaşma isteğinin vergileme ilkesi olarak kabul edilmesine neden olmuştur (*Akdoğan,1989:151*).

Ekonomistler vergilemede adalet için iki temel prensip üzerinde durmaktadırlar. Bunlardan ilki fayda prensibi, diğeri ödeme gücü prensibidir (*Samuelson ve Nordhaus,2000:332*).

Fayda prensibine göre; bireyler devlet hizmetlerinden sağladıkları fayda oranında vergilendirilmedir. İnsanlar ekmek, kıyafet vb. özel mallara nasıl para ödüyorlarsa, halka açık yol ve parklar gibi toplumsal malları kullandığı oranda vergi ödemelidir.

Ödeme gücü prensibine göre; vergi miktarı insanların sahip olduğu gelir ve servetlerinin miktarı ile ilgili olmalıdır. Genellikle vergi sistemleri, düşük gelir gruplarının tüketimlerini ve gelirlerini artırmak, yüksek gelir gruplarını daha fazla vergilemek yoluyla fon oluştururlar. Bu nedenle yüksek gelir veya yüksek servetin yüksek oranda düşük gelirliilerin daha az oranda vergilenmesi amaçlanır.

Vergilemede adalet duygusunu sarsabilecek şiddetli ve taraflı uygulamalardan kaçınılması ve sermaye birikimine veya reel gelirin artmasına engel olunmaması gerekmektedir. Bu anlamda zengin ve fakirden aynı miktarda vergi alınmaması, bir insanı ancak yaşatabilecek gelirin vergi dışı bırakılması, bir bekarla çocuklu veya çocuksuz bir aile reisinin aynı yük altında tutulmaması, emek ve sermaye gelirin vergilendirilmesinde farklı muamele yapılması vb. esaslar, vergi adaletine belli ölçülerde ulaşılmasını sağlayabilmektedir (*Erginay, 1985:55*).

Türk vergi sisteminde, adalet ilkesini zedeleyen (bozan) bir takım faktörler vardır. Bunlar yasal olan ve yasal olmayan faktörler şeklinde iki ana grupta toplanabilir (*Söyler, 2006*). Vergilemede adalet ilkesini yasal olmayan yollarla zedeleyen temel faktörler kayıt dışı ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı istihdamdır. Vergi muafiyet ve istisnaları, dolaylı vergilerin ağırlığı, emek gelirleri aleyhine yapılan vergilendirmeler vb. uygulamalar ise yasal faktörler olarak sayılabilir. Vergi afları da vergilemede adalet konusunda tartışmalara yol açan yasal unsurlardan biridir.

3. VERGİ AFLARI

Vergi affı denildiğinde genel olarak, vergi kanunlarına aykırı hareket edenlere uygulanan idari ve hukuki yaptırımların ortadan kaldırılması anlaşılmaktadır. Hukuki anlamda vergi affı, devletin kendi yetkisini kulla-

narak alacak hakkından vazgeçmesi ve kamu alacağıının ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, devlet vergi affıyla ceza verme hakkından ve bu affın gerçekleşmesi halinde de elde edeceği gelirden vazgeçmektedir (Güner,1988:261). Vergi affı ile genel olarak vergi asli ve cezalarının affı kastedilmektedir. Bu açıdan vergi affı kavramı, vergi hukukunda af sorununu bütün boyutlarıyla irdeleyen bir terim olarak kullanılmaktadır (Heper ve Dönmez, 2004:173).

Affin hukuk sistemlerinde kabul edilmesinin başlıca nedeni, yapılmış olan olası haksızlıkların kaldırılmak istenmesi düşüncesidir. Af yetkisinin kullanılması sonunda devlet, cezalandırmak hakkından vazgeçer. Dolayısıyla bu yetkinin kullanılması çok zorunlu durumlarda doğru görülebilir (Çağan,1982).

3.1. Vergi Affının Gerekçeleri

Aflar, yönetim değişikliklerinin, devrimlerin, iç karışıklıkların yaşandığı dönemlerde, bunalımları atlatabilmek için bir iyileştirme görevi üstlenebilir. Siyasi bunalımlar gibi ekonomik ve mali bunalımlardan sonra da affın gerekliliği düşünülebilir. Ekonomik ve mali bunalım dönemlerinde, olağan dönemler için hazırlanmış yasalarla değil, içinde bulunulan duruma uygun yasalarla bunalım dönemi atlatılabilir. Bunalım dönemlerinde vergi affına gidilmesi, kaçınılmaz olarak yol açılmış adaletsizlikleri ve hataları bir ölçüde telafi etmek suretiyle toplumsal barışa katkı sağlayabilir (Çetin,2007:174).

Vergi affı yanlıları vergi affını, geçmişte vergi kaçırmış olmalarının ortaya çıkmasından çekinen kişilere temiz bir sayfa açmak ve gelecekte vergi sistemi ile uyumlu birer mükellef olmalarına fırsat vermek olduğu görüşündedirler. Bu şekilde kayda giren mükelleflerin, gelecekte toplam vergi gelirin yapacakları katkılar sonucu, yasal vergi oranları azalacak, böylece dürüst mükelleflerin de vergi affından yararlanması mümkün olabilecektir (Çetin,2007:174).

Vergi aflarının faydaları aşağıdaki şekilde sayılabilir (Çetin, 2007:175);

- Vergi gelirlerinde ani bir yükseliş yaratabilir,

- Vergi idaresi ve yargısı üzerindeki iş yükünü azaltarak tasarruf sağlayabilir,
- Kayıtlı olmayan kişilerin sonraki aflarda daha iyi izlenmesi ve kayıtların tutulması yoluyla gönüllü uyumları artırılabilir,
- Af, teşvik unsurlarıyla birlikte makul ve adaletli cezalardan oluşursa sonraki aflarda mükelleflerin sisteme alınması kolaylaşabilir,
- Bir defaya mahsus olarak çıkarılan aftan sonra daha katı cezai yaptırımlarla donatılmış vergi afları, mükelleflerin vergi ödeme isteklerinde bir artışa yol açabilir,
- Vergi afları kısa dönem gelirini arttırmak için kayıtlara geçmeyen önceki birçok mükellefi kayıt altına alarak devletin uzun dönem gelirini arttırabilir.

Bir vergi affı uygulamasının başarılı olabilmesi için; vergi affının bir kereye özgü olması, vergi sistemini güçlendirici önlemlerle eşzamanlı yürütülmesi, sağlanacak bağışıklıkların affa katılımı teşvik edici düzeyde olması, af döneminin yeterli uzunlukta olması, affın tanıtılmasına ve halkla ilişkilere önem verilmesi gerekmektedir (*Heper ve Dönmez,2004:175*).

3.2. Vergi Aflarına Yöneltilen Eleştiriler

Vergi aflarına yöneltilen en önemli eleştiri, bu afların adalet ve eşitlik ilkelerini olumsuz yönde etkilediği şeklindedir. Özellikle, maddi ve biçimsel ödevlerini zamanında yerine getiren dürüst mükelleflerle, bu ödevlerini yerine getirmeyerek affın sunduğu olanaklardan yararlananlar arasında dürüst mükellefler aleyhine eşitlik ilkesinin bozulması, vergi aflarının en önemli sakıncasını oluşturmaktadır (*Heper ve Dönmez,2004:174*). Ayrıca belli aralıklarla tekrarlanan vergi afları, vergi uyumu üzerinde olumsuz etkilerde bulunarak, vergi sisteminin vergi kaçakçılığı yönünde çarpıtılmasına yol açabilmektedir (*Andreoni,1991:144*).

Vergi aflarına yöneltilen diğer bir eleştiri de, bu afların vergi ahlakı üzerindeki yozlaştırıcı etkisidir. Sık sık vergi affı çıkarılması, gelecekte yeni af beklentilerine yol açabilecektir. Bu da kanunların otoritesini olumsuz

yönde etkileyecek ve özellikle vergi kanunlarının diğer toplumsal kurallar kadar önemli olmadığı mesajının yayılmasına yol açabilecektir. Af, kişilerin adalet anlayışını tahrip ederek kanunlara saygıyı azaltabilir. Buna bağlı olarak kanunları ihlal eden kişilerin, af yoluyla cezadan kurtulduklarını gören dürüst mükellefler de kanunlara karşı çıkma eğilimi içine girebilirler (*Heper ve Dönmez, 2004:175*).

Vergi aflarının olumsuz etkileri aşağıdaki şekilde sayılabilir (*Saraçoğlu, 2009*).

- Sıklıkla vergi affı çıkarılması, mükelleflerde beklenti oluşturarak mükelleflerin ödeme yapmaktan kaçınmasına neden olabilir ve dolayısıyla vergi suçlarında tekrara yol açabilir,
- Af yetkisinin siyasi yatırım amaçlarına hizmet edecek şekilde kötüye kullanılması ya da sıklıkla kullanılması, olumsuzluklar yaratarak ahlaki çöküntüye neden olabilir,
- Vergi afları, adaleti keyfi bir merhamet gösterisi durumuna getirebilir ve her suçun ceza göreceği ilkesini zedeleyebilir. Dolayısıyla kişilerde ceza görmemek ümidini yükseltebilir. Kanunlara olan güvenin sarsılmasına ve azalmasına yol açarak vergi kaçakçılığının meşrulaşmasına ve bağışıklığa yol açabilir,
- Sıklıkla uygulanan vergi afları, denetim eksikliği ve sorgulanamayan kamu harcamaları ile birleştiğinde, vergisel ödevlerinden uzak duran bir mükellef kitlesi yaratabilecektir,
- Vergi mevzuatında yer almayan ve olağandışı önlemler olarak bilinen afların, mevzuatın bir parçası haline gelmeleri ve bu nedenle olağan bir hal almaları vergi kaybını artırabilir,
- Vergi afları; vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmeyen mükellefler lehine rekabet avantajı sağlamakta, toplumsal ahlak üzerinde tahrip edici etki yaratmakta, devlet otoritesini, devlete ve dolayısıyla vergi idaresine duyulan güveni sarsmakta, vergi kaçırmanın taşıdığı suç unsurunu önemsememe duygusu yaratarak, cezaların caydırıcılığını ortadan kaldırmakta ve nihayetinde vergiye uyumu azaltmaktadır.

Vergi uyumu çok genel anlamda bir mükellefin vergi yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmesidir. Mükellef vergi uyumsuzluğuna bağlı olarak vergi kaçırma, vergiden kaçınma, vergi borcunun geciktirilmesi ve verginin yansıtılması gibi davranışlarda bulunabilmektedir. Vergi uyumu ile hedeflenen, vergi gelirlerini azaltıcı tüm bu davranışların önlenmesidir (*Aktan,2007:8*).

Bireyler vergiye uyum konusuna ilişkin olarak yalnızca kendi tüketimleri ile ilgilenmezler. Bunun yanı sıra başka vergi yükümlülerinin vergi kanunlarına, vergi ahlakı anlayışına uyum gösterip göstermedikleri ile de ilgilenirler. Mükellefler özellikle vergilemede eşitlik ve adalet ile ilgili olarak başkalarının davranışlarını gösterge almaktadırlar. Kendi kişisel fayda düzeyleri, içsel ve dışsal motivasyon kaynakları, vergiye uyumu kolaylaştırırsa dahi, diğer mükelleflerin vergiye uyumsuzluğu söz konusu ise, adaletsizlik algılaması nedeniyle mükellefin vergiye uyumu zorlaşacaktır (*Aktan,2007:8*).

3.3. Türkiye’de Vergi Afları

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana çok sayıda vergi affının uygulandığı görülmektedir. Bu vergi afları kapsam, mükellef türü, sebep ve uygulama süreleri bakımından farklılık göstermekle birlikte; sadece vergi aslına uygulanması veya vergi cezası ile zam ve faizlere uygulanması bakımından da farklılık göstermektedir.

Tablo.1’de Türkiye Cumhuriyeti’nde uygulanmış olan vergi afları gösterilmektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere, kapsamları farklı olsa da sık sık vergi affı kanunu çıkarılmıştır.

Tablo 1. Türkiye’de Uygulanmış Vergi Afları

17.05.1924	İlk Vergi Affı
05.08.1928	Elviyel Selased Vergilerinin Sureti Cibayetine Dair Yasa
15.03.1934	4530 Sayılı Varlık Vergisinin Bakayasının Terkinine Dair Yasa

04.07.1934	2566 Sayılı Vergi Bakayasının Tasfiyesine Dair Yasa
29.06.1938	3568 Sayılı Arazi Vergisinin Mali Yıl Sonuna Kadar Olan Bakiyesinin Terkinine Dair Yasa
13.06.1946	Orman İşletmelerinin Bazı Vergilerden Muaf Tutulması Hakkındaki Yasa
21.01.1947	5050 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Artıklarının Silinmesi Hakkında Yasa
26.10.1960	113 Sayılı Af Yasası
28.12.1961	281 Sayılı Vergi Cezaları Gecikme Zamlarının Tecil ve Tasfiyesine Dair Yasa
23.02.1963	218 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
13.06.1963	252 Sayılı Spor Kulüplerinin Vergi Borçlarının Bir Defaya Mahsus Olmak Üzere Affı Hakkında Yasa
05.09.1963	325 Sayılı Yasa Kamu İktisadi Teşebbüslerinin 1960 ve Daha Önceki Yıllarına Ait Bir Kısım Vergi Borçlarının Tasfiyesi Hakkında Yasa
16.07.1965	691 Sayılı Belediyelerin ve Belediyelere Bağlı Müessese ve İşletmelerin Bir Kısım Borçlarının Hazinece Terkin ve Tahkimi Hakkında Yasa
03.08.1966	780 Sayılı Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
28.02.1970	1319 Sayılı Emlak Vergisi Kanunuyla Getirilen Af
15.05.1974	1803 Sayılı Cumhuriyet'in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Yasa
20.03.1981	2431 Sayılı Tahsilatın Hızlandırılması ve Beyan Dışı Kalmış Servet Unsurlarıyla Vesikasız Emtianın Beyanına İlişkin Yasa

02.03.1982	2431 Sayılı Yasaya Ek
22.02.1983	2801 Sayılı Bazı Kamu Alacaklarının Özel Uzlaşma Yolu İle Tahsili Hakkında Yasa
04.02.1985	Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında 3239 Sayılı Kanunun Geçici 4. Maddesi
03.12.1988	3505 Sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
28.12.1988	3512 Sayılı Yasa
15.12.1990	3689 Sayılı Yasa (Geçici Birinci Madde)
21.02.1992	3787 Sayılı Yasa
05.09.1997	400 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
22.07.1998	4369 Sayılı Yasa
06.02.2001	414 Sayılı Tahsilat Genel Tebliği
07.03.2002	4746 Sayılı Yasa İle Emlak Vergisi İle İlgili Af Düzenlemesi (Emlak Vergisi Yasasının Geçici Madde 21)
27.02.2003	4811 Sayılı Vergi Barışı Kanunu
22.11.2008	5811 Sayılı Bazı Varlıkların Milli Ekonomiye Kazandırılması Hakkında Kanun (Varlık Barışı)

Kaynak: ÇETİN, Güneş (2007). “Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi”, *Yönetim ve Ekonomi*, C:14, S:2, s.177.

25.02.2011 tarihli resmi gazete yayımlanan ve kamuoyunda kısaca vergi affı adıyla anılan “Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılması ile Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ve Diğer Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair 6111 sayılı Kanun”, ülkemizde uygulanan son vergi affı uygulamasıdır.

4. VERGİ AFLARI VE VERGİ ADALETİ

Vergi aflarına bakıldığında ceza hukuku anlamında önemli siyasal olaylar görülmesine karşın; vergilendirme alanında ya ceza hukukuna paralel hareket edilmiş ya da vergi incelemelerinin çok sınırlı olması nedeniyle ortaya çıkan adaletsizlikleri gidermek, vergi aslının zamanında ödenmesi ve vergi uyumsuzluklarının miktarını azaltmak gibi amaçların tarihsel nedenleri oluşturduğu görülmüştür (*Saban,2001:454*).

Ödenmesi gereken vergi, zamanında tahakkuk ettirilmez veya eksik tahakkuk ettirilirse, eksikliğin tespit edilmesi halinde ödenmeyen borç, hazine parasının kullanıldığı süreye göre hesaplanarak gecikme faizi ile birlikte ödenir. Vergi Usul Kanunu'nun 112. maddesine göre, eksikliği tespit edilen verginin, normal olarak olması gereken vadesi ile tespit edilen eksikliğin kesinleşmesi arasında geçen süreye göre gecikme faizi hesaplanır. Bu gecikme faizi piyasa faiz oranının üzerinde bir faizdir. Bir başkasından, örneğin bankadan borç alıp faiz ödeyen bir kişi, ödenen faizi gider yazabilirken, gecikme faizi gider olarak yazılamaz. Yani devlet, kendi parasının mükelleflerce haksız olarak kullanılmasının bedelini, hem oran olarak hem de gider yazılmasına izin vermeyerek oldukça yüksek belirlemiştir. Haksız yere tahsil edilen verginin mükellefe geri ödenmesinde faiz ödeme uygulamasına pek rastlanmamaktadır. Oysa 1982 Anayasası'na göre, devlet eylem ve işlemleri ile vereceği zararlardan sorumludur. İdari sorumluluk hukukuna göre de bu böyledir. Yolda yürüyen bir vatandaşın üzerine elektrik direği devrilirse, yasalarda bu ihtimal yazmamasına rağmen idari yargı, sorumluluk hukuku uyarınca idareyi tazminata mahkûm eder. Ancak vergi yargısı, kanunda açık hüküm olmadıkça, vergi idaresinin tazminat ödemeyeceği anlayışını taşımaktadır. Danıştay 7. Dairesi'ne intikal eden bir olayda adı geçen daire, mükellefin parasını haksız kullanan hazinenin, haksız kullanım süresi için faiz ödenmesi gerektiğine karar vermiştir (*Doğrusöz,2008*).

Vergilemenin nihai amaçlarından sapmasına neden olacak vergi affı gibi uygulamalardan kaçınılmalıdır. Vergi sisteminin yapısını ve etkinliğini bozan bu uygulamalar, sık sık mevzuat değişikliği, af uygulamaları, vergileme ilkelerinden uzaklaşan uygulamalar, vergi politikalarının yerinde uy-

gulanmaması, iktidarı kaybetme endişesi ile düşünülmeden uygulanan kısa vadeli geçici çözümler sapsmalara örnek gösterilebilir (*Bıyan,2004:21*).

Türk vergi hukukunun adil vergilendirme yapmasının önündeki en büyük engellerden biri de, daha çok siyasi bakış içinde malzeme haline getirilmiş eşitlik ilkesini geniş bir alanda bozan özellikle vergi asıllarını ortadan kaldıran vergi aflarıdır. Sistemde reform niteliğinde bir değişim meydana getirildiğinde vergi aflarına başvurulmasının teknik ve ekonomik gerekçeleri olabilir. Vergi afları eski hukukun kalıntılarını temizlemek adına kısmen kabul edilebilir. Ancak, Türk vergi sisteminde reform niteliğinde hiçbir değişiklik meydana getirilmeden vergi aflarına yönelik kanun çıkartılması sıklıkla gözlenen bir durumdur. Vergi afları adeta tahsilat kanunu haline dönüşmüş ve bu amaçla kullanılan kurum niteliğine bürünmüştür. Vergi afları vergi ödevini kendisi açısından her türlü olumsuzluğa rağmen büyük bir fedakârlıkla yerine getiren mükellefler aleyhine büyük bir haksızlık yaratmaktadır. Mükellefiyetinin gereklerini zamanında ve eksiksiz yerine getirenleri pişman eden ve adeta cezalandıran, kanuna aykırı davrananları ödüllendiren bir sistemin adilliğinden kimse söz edemez. Böylece vergisini zamanında ödemeyenler, ödeyenlere göre ekonomik olarak devlet eliyle avantajlı hale getirilmiş olmaktadır. Oysa hukuka aykırılığın her düzeyde mutlaka bir yaptırımının olması gerekir. Hukuk devletinin amacı haksızlık üretmek değil, adaleti sağlayıcı düzenlemeler yapmaktır. Türkiye’de çeşitli adlarla (vergi barışı kanunu, varlık barışı kanunu, tahsilâtın hızlandırılması kanunu, alacakların yapılandırılması kanunu vb.) neredeyse her üç veya dört yılda bir vergi af kanunu çıkartma geleneği sürmektedir. Vergi aflarının, vergi cezalarını affetmesi anlaşılabilir olmakla birlikte, verginin aslını tahsilden de vazgeçmesini anlamak zordur (*Şenyüz,2007:8*).

Tablo.1’den de görüleceği gibi, af uygulamaları Türkiye şartlarında çok sık uygulanmaktadır. Vergi bireylerin yerine getirmek zorunda oldukları bir yükümlülük olup karşılığı olmaksızın ödenmelidir. Özellikle ekonomik şartların olumsuz olduğu dönemlerde bazı mükellefler maddi sıkıntıları nedeniyle vergilerini zamanında ödeyemezler ya da kötü niyetle vergilerini hiç ödemezler. Hatta bazı mükellefler vergi ödememeyi alışkanlık haline getirerek bu görevlerini tamamen yok sayabilirler. Bir toplumda vergi

kültürü de oluşmamışsa, vergi vermemek meziyet halini alabilir. Bu gibi durumlarda iyi niyetli ve zamanında vergisini ödeyen mükellefler haksızlığa uğradıklarını düşünebilirler. Af uygulamasının gündeme gelmesi, vergisini ödemeyenlere ödül, vergisini zamanında ödeyen mükelleflere ise ceza haline dönüşür. Bunun ötesinde af uygulamasının sıklaştırılması, vergi ödememe oranını yükselterek tahsilâtı düşürür. “Nasıl olsa af çıkacak” inancının yaygınlaşması, vergi sisteminin etkinliğinin bozulmasına ve işlevini yitirmesine neden olur. Dolayısıyla siyasal iktidarlar af uygulamalarına mümkün olduğunca başvurmamalı, hatta kimi görüşlere göre hiç başvurmamalıdır. Etkin tahsilât af uygulamalarına dayandırılmaz. Çünkü unutulmamalıdır ki af uygulamaları her zaman her şartta dürüst mükellefleri cezalandırmaktır. Ayrıca “adalet”, “eşitlik” ilkelerinden ödün verilmesi, ödeme gücüne ulaşmada esas alınan kriterlerin uygulanmaması, vergiye uyumu bozma anlamına gelmektedir. Özellikle dikey adaletin ve ayırma kuramının uygulamasındaki hatalı davranışlar bunun en somut örneğidir. Faiz, rant ve kârın emek gelirine göre daha düşük oranlar üzerinden vergilendirilmesi, bir yandan ayırma ilkesinden uzaklaşılmasına, öte yandan ödeme gücü ilkesine aykırı bir vergi sisteminin oluşmasına yol açmıştır (*Biyen,2004:23*).

Vergi mükelleflerinin vergi karşısındaki tutum ve davranışlarının belirlenmesinde en önemli etken adalettir. Adaletsiz bir vergileme söz konusu olduğunda, mükelleflerin davranışlarında büyük ölçüde değişiklik meydana gelebilmektedir. Adaletsiz vergileme gönüllü uyumun bozulmasına neden olabilmektedir. Ekonomik, mali, siyasi nedenlerle başvuru vergi afları, vergi adaleti açısından bazı sakıncalı durumlar meydana getirmektedir. Vergi affı çıkmadan önce cezalandırılan ve cezasını ödeyen mükellefler adına da bir adaletsizlik söz konusudur. Bu da vergide eşitlik ilkesine zarar vermektedir. Hem iyi niyetli ve vergisini zamanında ödeyen vergi mükelleflerine hem de aftan önce vergisini cezası ile birlikte ödeyenlere nazaran hiç vergi ödememiş olanlar arasında bir adaletsizlik durumu doğabilecektir.

Vergi afları, vergi ödeyenler aleyhine rekabet üstünlüğü sağlayarak kayıtlı ekonomiyi zor durumda bırakıp kayıtsız ekonomiyi özendirir. Ayrıca vergi bilinci ve alışkanlığını da zedelenmektedir (*Karakoç,*

2004:99). Zamanında ödenmeyen vergiler, uygulanan gecikme faizi dolayısıyla, zaman içinde gerçekten ödenemez duruma gelmektedirler. Bu durum, daha sonra vergi affı oluşturulmasına meşru zemin hazırlamaktadır. Ödenmeyen vergi alacaklarının bir kısmını kısa zamanda tahsil etmek, vergi yargısının yükünü azaltmak gibi ilk bakışta anlamlı bazı gerekçelerle çıkarılan vergi afları, bazı durumlarda para cezaları ve hürriyeti bağlayıcı cezaları da affedilebilmektedir. Hukuk sistemimizde 1960 yılından sonra çok kısa aralıklarla, vergi cezalarının affedildiği görülmüştür. Siyasal amaçlarla sık sık af kanunu çıkartılması, vergi cezalarına yüklenmiş olan önleyicilik/caydırıcılık fonksiyonunu azaltmakta ve kamu gelirlerinin azalması sonucunu da doğurmaktadır (Çağan, 1982:122).

Vergi afları nedeniyle devletin vergi toplamaktan kısmen de olsa vazgeçmesi, kamu hizmetlerini görmesi için borçlanma vb. yollara gitmesi veya bu yollara gitmeyerek yeterince kamu hizmeti üretmemesi anlamına gelir ki, bu durum, ödevlerini yerine getirenleri ekonomik anlamda ezmek ve devlet eliyle haksız rekabete maruz bırakmak anlamına gelmektedir. Vergilerin zamanında ödenmemesinden kaynaklanan kamu açıkları, borçlanma ile finanse edilirse devletin kamu hizmetlerini pahalıya üretmesi, borçlanma ile finanse edilmediğinde ise kamu hizmetlerinin üretilmesinde eksikliğe sebep olabilecektir. Bütün bunlar devletin sosyal niteliğine vurulan bir darbedir. Vergi aflarının çıkartılması aynı zamanda belirsizlik ve güvensizlik kaynağı olarak dürüst mükelleflerin psikolojisi üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır (Şenyüz,2007:8).

Vakıf 2000 tarafından 19.11.2009 günü TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesinde düzenlenen “Vergi İdaresi, Vergide Adalet ve Reform” konulu panelde konuşan 61. Hükümet Maliye Bakanı Sayın Mehmet Şimşek, vergi afları konusunda, Türkiye’de her dönemde vergi affı yapıldığını, bu afların vergiye uyumu ciddi şekilde bozduğunu belirtmiştir. Ayrıca Bakan, “Her ne kadar şimdi aflar için nitelikli çoğunluk gerekiyorsa da aslında belki de af yapılamayacağını, anayasada çok açık bir şekilde ifade etmek, belki de anayasanın değiştirilmez maddeleri arasına sokmak lazım” şeklinde bir ifade kullanmıştır (Milliyet, 19.11.2009). Bu ifadesi ile bakan, vergi aflarının olumsuzluklar taşıdığını, bunun önüne geçilebilmesi için gerekirse anayasaya hüküm koyulması gerektiğini de ifade etmiştir. Sonuç

olarak bakan, afların bir politika malzemesi olarak kullanımının engellenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

5. SONUÇ

Devletin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan vergiler, vergileme ilkeleri çerçevesinde toplanırsa etkin ve adil bir finansman aracı olarak kullanılabilir. Böylece ekonominin genel dengesini bozmadan devletin harcamalarını finanse edebilir. Ancak, Türkiye’de vergi sistemi ve uygulamasında ekonomik, sosyal ve özellikle siyasal nedenlerle vergileme ilkelerini bozan uygulamalara yer verilebilmektedir. Sıkça çıkarılan vergi affı yasaları, istisna ve muafiyetlerin çokluğu, dolaylı vergilerin toplam vergi gelirleri içindeki payının yüksekliği bunlardan birkaç tanesidir. Aflar, vergi sisteminde bulunan eksikliklere ve uygulamadaki sıkıntılara bazen katkı sağlamakta, bazen de bu eksiklik ve sıkıntıların azaltılmasında araç olarak kullanılabilir.

Vergi aflarının başarılı olabilmesi için, mükelleflerce tahmin edilmeden uygulanması, bir defaya mahsus olması ve mükelleflerin buna inandırılması büyük önem taşımaktadır. Af sonrasında daha yoğun vergi denetimi yapılması, daha sert cezalar ve yaptırımlar uygulanması, gelir idaresinin etkili ve kapsamlı bir reorganizasyonu gibi vergi toplama çabalarının artması, affa katılımı artırabilir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlıkların olduğu dönemlerde çıkarılan ve mükelleflere ödeme için gerekli zamanın verilmesi, vergi aflarının başarısı için uygun olabilir.

Aflara başvurma sıklığı bakımından Türkiye’nin lider ülke konumunda olduğu söylenebilir. Bu durum, af uygulamalarının temel amacı olan kamuya kaynak sağlama düşüncesini ikinci plana iterek temel amacı mali olmaktan çok, siyasi olduğu kanısını yaratmaktadır. Çünkü af kanunları çıkarma yetkisi her ne kadar yasama organına verilmiş olsa da, bu kanunlar yasama organının çoğunluğunu elinde tutan yürütme organının iradesini yansıtmaktadır.

Diğer taraftan vergi affı, geçmiş dönemlerde yapılmış olan haksızlıkların kaldırılmasına yönelik ise, af yetkisinin kullanılması anlamlı görülebilir.

KAYNAKÇA

AKDOĞAN, Abdurrahman. (1989), *Kamu Maliyesi*, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara.

AKDOĞAN, Abdurrahman (1991), *Vergilerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi*, Gazi Üniversitesi Teknik Eğitim Fakültesi Matbaası, Ankara.

ANDREONI, James (1991), "The Desirability Of A Permanent Tax Amnesty", *Journal of Public Economics*, North-Holland.

BİYAN, Özgür (2004), "Vergilemenin Nihai Niteliğinden Sapmasının Siyasal, Ekonomik Ve Sosyal Nedenleri", *Bilanço*. Bursa SMMMO, Sayı:57, Mart 2004.

BÜLBÜL, Duran (2003), "Vergi Aflarının Ekonomik Ve Sosyal Etkileri-I", *Yaklaşım Dergisi*, Kasım 2003, Sayı: 131

CASE, Karl and Fair Richard (2000), *Principles of Economics*, 5. Edition, Printice Hall International, Inc.

AKTAN, Coşkun Can ve ÇOBAN, Hilmi (2007), "Kamu Maliyesine Güven ve Ekonomik Anayasa", *Çimento İşveren*, Kasım 2007.

ÇAĞAN, Nami (1982), "Türk Hukukunda Vergi Cezalarının Affı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/315/3068.pdf>, 04.01.2011.

ÇETİN, Güneş (2007), "Vergi Aflarının Vergi Mükelleflerinin Tutum ve Davranışları Üzerindeki Etkisi", *Yönetim Ve Ekonomi*, Celal Bayar Üniversitesi, Yıl:2007, C:14, Sayı:2.

DOĞRUSÖZ, Bumin.(2008), "Bir mükellef hakkı: Faiz", *Referans* - 14.07.2008.

DUE, John F.(1967), *MALİYE: Bir İktisadi Analiz*, Çev. Görgün S., Önder, İ., Fakülteler Matbaası, İstanbul.

EDİZDOĞAN, Nihat (2008), *Kamu Maliyesi*, 10. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım.

GÖKBUNAR, Ali. Rıza (1998), “Mükellef Haklarına Vergi İdaresi Çalışanlarının Bakışı”, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Yıl:1998.

HEPAKSAZ, E.,ÖZ, E., Finans Politik &Ekonomik Yorumlar 2008 Cilt: 45 Sayı:516.

HEPER, F. ,Dönmez, R., Vergi Hukuku, TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1536, Eskişehir 2004.

KARAKOÇ, Yusuf (2004)., Hukuki Nedenlerden Kaynaklanan Vergi Kayıp ve Kaçakları, 19. Türkiye Maliye Sempozyumu. Yaklaşım Yayınları, Ankara 2004.

MİLLİYET GAZETESİ, 19/11/2009.

MUSGRAVE, Richard.(2004), *Kamu Maliyesi Teorisi*, Çev. Orhan Şener, Yaşar Methibay, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara, Ekim 2004.

NADAROĞLU, Halil (2000), Kamu Maliyesi Teorisi, 11. Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım A.Ş.

SABAN, Nihal (2001), “Vergi Suçlarında Affi Anayasa İle Sorunsallaştırmak”, Anayasa Yargısı Dergisi, 2001.

SAMUELSON, Paul A., Nordhaus, William D., *Economics*, 7. Edition, McGraw-Hill, 2001.

SARAÇOĞLU, Fatih (2009)., “Vergi Afları, Vergiye Uyum ve Türkiye Uygulamaları”, <http://w3.gazi.edu.tr>, 15/12/2009.

SÖYLER, İlhami (2006), “Vergilemede Adalet İlkesi Açısından Türk Vergi Sisteminin Analizi”, Vergi Sorunları, Şubat 2006 Sayı: 209.

ŞENYÜZ, Doğan (2007)., “Hukuk Devleti Ve Türk Vergi Hukuku”, 31.05.2007, Prof. Dr. Adnan TEZEL’in anısına, Galatasaray Üniversitesi Vergi Hukuku Merkezi.

YILMAZ, Hakan (1996)., *Türkiye’de Vergi Yapısı Ve 1980’den Sonra Sektörel Vergi Yüklerinin Gelişimi*, Devlet Planlama Teşkilatı.İktisadi Sek-

törler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara, Aralık 1996, Uzmanlık Tezi – DPT.

İstanbul YMMO (2007) *Anayasa ve Vergi*, RAPOR, 07/34-35-36-37-38, 15 Ağustos 2007.

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
54. Seri / Yıl 2010

**TÜRKİYE’DE
İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ
KAYITDIŞI FAALİYETLERİN
SOSYAL GÜVENLİK
PRİMLERİ VE
VERGİSEL AÇIDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Yrd.Doç.Dr. İdris SARISOY¹
&
Harun SANDIKÇI²**

¹Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Maliye Bölümü

&
² Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, inşaat sektöründeki kayıtdışı iktisadi faaliyetlerin sosyal güvenlik sistemi ve vergi geliri üzerindeki etkilerinin açıklanmasıdır. Buna göre kayıtlı çalışanların büyük bir bölümünün asgari ücret üzerinden SGK primlerinin ödenmesi ve sektördeki yüksek kayıtdışı istihdam, SGK'nın mali yapısını olumsuz etkilemektedir. Beyan edilen (asgari) ücretin, gerçek ücretten daha düşük olması, ücretler üzerinden alınan gelir vergisini de olumsuz etkilemektedir. Diğer taraftan nakit olarak gerçekleşen gayrimenkul satışlarında, beyan edilen resmi fiyatın, gerçek satış fiyatından çok düşük olması hem kurumlar hem de KDV ile gayrimenkul alım satım harcı gelirlerini olumsuz etkilemektedir.

EVALUATION OF SHADOW ECONOMY ACTIVITIES IN CONSTRUCTION SECTOR FROM PERSPECTIVES OF TAX REVENUES AND SOCIAL SECURITY SYSTEM CONTRIBUTIONS

ABSTRACT

Aim of this paper is to explain effects of shadow economy to tax revenue and social security system on construction sector. According to this, financial structure of Social Security Institution (SSI) is affected negatively because of social security contributions of majority of registered employees in the sector who has been paid their social security contributions upon subsistence wages and high rate of informal employment in the sector. Furthermore, declaring low wages from real ones in the sector causes a decrease on income tax collection that has been collected from wages. On the other hand, in cash sales of properties prices are declared far lower from real prices which causes low tax revenues on VAT, cooperation tax and property exchange duty.

GİRİŞ

Ekonomik faaliyetlerin kayda geçirilmemesi veya geçirilememesi, kamu kesimindeki en önemli sorunlardan birisini oluşturmaktadır. Çünkü kayıtdışı kalan ekonomik faaliyetler bir taraftan kamu yönetiminin geçerli ve etkili politika belirlemesini güçleştirirken, diğer taraftan da mali açıdan büyük kayıpların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir. Bu durumda iktisadi kalkınma için belirlenmiş politikalarından da beklenen neticeler alınamamaktadır. İşte bu yüzden her devlet tüm ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmasına gayret etmektedir.

Konuya kayıtlarını gizleme gereği duyanlar açısından baktığımızda, kayıtdışılık, kazançları artırmanın en önemli gerekçesidir. İşletmeler/kişiler iktisadi faaliyetlerini gizlemek suretiyle devlete karşı yerine getirmek zorunda oldukları mali yükümlülüklerden (vergi, sosyal güvenlik primi, harçlar vb.) kurtulmayı veya bunları hafifletmeyi, böylece net kazançlarını artırmayı amaçlarlar. Bir diğer konusu ise kayıtdışı gerçekleştirilen ekonomik faaliyetlerin yasadışı faaliyetler (uyuşturucu, silah kaçakçılığı vb.) olması sebebiyle de kayıt altına alınmamasıdır. Uygulamada kayıtdışı ekonomiyle mücadele ederken birinci tür kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin kayıt altına alınmasına, ikincisinde ise sözkonusu faaliyetlerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar yürütülür.

Kayıtdışı ekonomik faaliyette bulunan bir işletme, genellikle ekonomik faaliyetlerinin tamamını kayıtdışına çıkarmamakta, bunların bir bölümünü gizlemektedir. Gizlenen bölüm çeşitli faktörlere göre (işletmenin bulunduğu sektördeki kayıtlı ekonomik faaliyetlerin boyutu, mali denetimlerin sıklığı ve etkisi vb.) değişiklik göstermektedir.

Yapılan işlemlerin resmi belgeye dayanmaması, kayıtdışı ekonominin genel ekonomi içindeki büyüklüğünün belirlenebilmesini zorlaştırmaktadır. Ancak uygulamada genel ekonomik büyüklük (milli gelir) belirlenirken kayıtdışı ekonomik faaliyetler, tespit edilen örneklemelerden hareketle, çeşitli tahmin yöntemleri kullanılarak belirlenmekte ve ortaya çıkan büyüklük genel ekonomiye ilave edilmektedir.

Genellikle gelişmekte olan ülkelerde ve bütün sektörlerde az veya çok

iktisadi faaliyetlerin belli bir bölümü kayıtdışıında gerçekleşmektedir. Ekonomideki en önemli sektörlerden biri olan inşaat ve yapı sektöründe de ekonomik faaliyetlerin bir kısmı gizlenmektedir. Bu sektördeki kayıtdışı faaliyetler genel olarak belge hazırlanmadan yapılmakla birlikte, belgelerin eksik gösterilmesi ya da yapılan işlemlerin değerinin olduğundan daha düşük olarak gösterilmesi şeklinde olabilmektedir. İnşaat sektörü, birçok sektörle bağlantılı (demir, çimento vb.) olduğu için, bu sektördeki kayıtdışı faaliyetler, çok sayıda sektörde kayıtdışı iktisadi faaliyetlerin yaygınlaşmasına sebep olmaktadır. Bunun tersi de geçerlidir: Bu sektörün kayıt altında olması, birçok bağlantılı sektörün de kayıtlı faaliyet göstermesini sağlayacaktır.

İNşaat sektöründeki iktisadi faaliyetlerin kayıt altında yürütülmesi için yapılan çalışmalar son derece önemlidir. Bu konuda bazı önlemlerin de alındığı (çalışan işçilerin kayıtlı olması, resmi inşaat maliyetleri vb.) bilinmektedir. Ancak buna rağmen çeşitli sebeplerle Türkiye’de inşaat sektöründeki faaliyetlerin bir kısmı çeşitli yollarla gizlenmekte veya olduğundan farklı gösterilmektedir. Bu durumdan da en çok vergi ve sosyal güvenlik gelirleri etkilenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, inşaat sektöründe işletmelerin vergi ve sosyal güvenlik yükümlülüklerini hafifletmeye dönük kayıtdışı iktisadi faaliyetlerin nasıl gerçekleştiği ve bunların sosyal güvenlik prim gelirleri ile vergi gelirleri üzerinde nasıl bir etki meydana getirdiğini ortaya koymaktır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde kayıtdışı ekonominin genel tanımı ve özelliklerine değinilecek, ikinci bölümde inşaat sektöründeki kayıtdışı faaliyetlerin genel özellikleri açıklanırken, üçüncü bölümde sektördeki kayıtdışı istihdamın özellikleri ve sosyal güvenlik primleri üzerindeki etkisi, dördüncü bölümde ise sektördeki kayıtdışı faaliyetlerin vergi gelirleri üzerindeki etkilerine değinilecektir. Çalışmanın sonuç bölümde ise inşaat sektöründeki kayıtdışı faaliyetlerin vergi ve sosyal güvenlik sistemini daha az etkilemesi için yapılması gereken önerilere yer verilecektir.

1. KAYITDIŞI EKONOMİ

Özel sektör tarafından gerçekleştirilen iktisadi faaliyetlerin ve işlemlerin kısmen veya tamamen resmi muhasebe kayıtları dışında yürütülmesi kayıtdışı ekonomi olarak ifade edilmektedir. Bu haliyle kayıtdıŐındaki iktisadi faaliyetler ve işlemler kamu denetiminin dışında kalmaktadır (IŐık ve Acar, 2003: 118-119 ve DPT, 2001: 31). Diğer bir ifadeyle, kamu otoritesi tarafından denetlenemediği için tespit edilemeyen faaliyetler kayıtdışı ekonomiyi meydana getirmektedir. Buradan da anlaşılacağı gibi, kayıtdışı ekonomi ile denetim arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Denetimler arttıkça, kayıtdışı faaliyet ve işlemlerin azalma olasılığı yüksektir.

Kayıtdışı ekonominin en önemli parçalarından biri de yasadışı ekonomik faaliyetlerdir (uyuşturucu ticareti, silah kaçakçılığı, kumar vb.)³. Bunlar kanunlarla yasaklanmış olmasına rağmen çeşitli şekillerde gerçekleştirilmekte, bu suçları işleyenlere verilen cezalar caydırıcı olmadığı zaman, bu faaliyetlerin azaltılması veya tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik girişimler sonuçsuz kalabilmektedir.

Genel olarak, kayıtdışı ekonominin birçok olumsuz etkilerinden bahsedilirken, bazı faydalarının da varlığı, bu konuda çalışma yapanların vurguladığı bir husustur (Önder, 2000-2001). Ancak bu konuda tam bir görüş birliği yoktur. Diğer bir ifadeyle, kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin açıklanan faydaları konusunda derin Őüphelerin varlığı, bu konudaki düşüncelerin geçerliliğini zayıflatmaktadır. Bu yüzden, kayıtdışı ekonomiyle ilgili genel algı, genellikle olumsuz olarak tezahür etmektedir. Diğer bir ifadeyle, birçok devlet “*kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin zararlı*” olduğundan hareket ederek, bu sektördeki faaliyetleri kayıt altına alma çabası içerisinde olmuştur.

2. İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ KAYITDIŞI FAALİYETLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

İnşaat sektörü, milli gelire⁴ ve diğer makroekonomik dengelere (istihdam, vergi vb.) yaptığı katkıları sebebiyle, genel ekonomi içindeki en önemli sektörlerden birini oluŐurmaktadır. Ayrıca inşaat sektörünün doç-

rudan ve dolaylı olarak ilişki içinde olduğu, yani işin başlamasından tamamlanincaya kadarki aşamasında, sektörleri etkileme gücünün olması bu sektörün önemini daha da artırmaktadır.

İnşaat sektörünü kayıtdışı ekonomi açısından değerlendirdiğimizde, bu sektördeki kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin temel sebebinin, girişimcilerin daha fazla gelir elde etme isteği olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca sektörde bazı (genellikle büyük ölçekli) işletmeler tam kayıtlı olarak faaliyet gösterirken, bazılarının kayıtdışında faaliyet göstermesi veya faaliyetlerinin bir kısmını gizlemesi, onların maliyetlerini düşürecek ve diğer firmalara göre çeşitli menfaatler elde edecektir. Bu durum sektördeki rekabeti de olumsuz etkileyeceği için, kayıtlı faaliyet gösteren işletmelerin de kayıtlarının bir kısmını gizleme arayışına girmelerine sebep olabilecektir.

İnşaat sektöründeki kayıtdışılık, genellikle, faaliyetlerin bir kısmının gizlenmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Tamamının gizlenmesi neredeyse imkânsızdır. Özellikle şehir merkezlerindeki inşaat faaliyetleri için izin alınması ve daha sonra inşaat faaliyeti tamamlandıktan sonra tapu müdürlüğüne tescil edilmesi gereği vb. uygulamalar sebebiyle bu sektördeki faaliyetlerin sadece belli bir kısmı kayıtdışında kalmaktadır. Buradaki klasik yöntem ise inşaatta kullanılan girdilerin bir kısmının yüksek bedelli olması veya girdi maliyetlerini yansıtan belgelerin gerçekçi olmaması, diğer taraftan da satışların düşük fiyattan gerçekleştirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Diğer bir ifadeyle, normal girdi bedeli – düşük çıktı – hâsıla yöntemiyle vergi matrahı aşındırılmaktadır.

Küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ), belirli vergi muafiyetleri olması ve denetlenmelerinin güçlüklerinden dolayı yaptıkları faaliyetleri belgelememe yoluna gitmektedirler (Çiloğlu, 1998: 77). İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin ölçek büyüklüklerine baktığımızda, 2010 yılı verilerine göre, çok önemli bir bölümünün çok küçük (mikro) ölçekli (çalışan sayısı 1 – 9 arası olan) – % 88,64 –, diğerlerinin de küçük ölçekli (Çalışan sayısı 10 – 49 arası olan) - % 10 – ve orta ölçekli (Çalışan sayısı 50 – 249 arası olan) – % 1,21 – olduğu görülmektedir. İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin çok az bir kısmı, yani sadece 250'si büyük ölçekli (Çalışan sayısı 250 ve daha fazla olan) işletmelerden oluşmaktadır

(KOSGEB, 2011: 26).

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, diğer sektörlerdekilere farklı olarak, yaptıkları projelerin büyüklüğünü maddi imkânlarına göre belirlemektedirler. Büyük ölçekli işletmeler, büyük çaplı araziler üzerinde yapılar yaparak, maliyetlerini düşürebilmektedir. Firmaların maddi imkânları azaldıkça, yapılan projeler de küçülmektedir. Bazı firmalar, maddi imkânları tam olmadan bina yapımına başlamakta ve imalat aşamasında konut satmaktadırlar. Böylece bina maliyetlerini sattıkları daireden karşılamaktadırlar. Bu şekilde finansman zorluğu içinde olan bir işletmenin kayıtlarının bir bölümünü gizleyeceği çok aşikârdır. Gelirinin belli bir kısmını gizlediğinde de mali yükümlülükleri (vergi, harç, sosyal güvenlik primi) hafifleyecek böylece ilave bir finansman imkânı elde edecektir.

İnşaatlar için getirilen standartlara (yapı/arsa oranı, kat yüksekliği vb.) genellikle uyulmamaktadır. Buradaki problemin genellikle iki taraflı (kamu idaresi - işletme) olduğunu söyleyebiliriz. İdareler (Belediyeler) genel standartlar belirleyerek bölgesi açısından çıkarmış olduğu planı bölgesinin tümüne uygular. Standartlar tek tip olmasına rağmen, hiçbir arazi tek tip değildir. Her bir arazinin farklı coğrafi özellikleri bulunmaktadır. Bundan dolayı her bir yapı için ayrı projeler hazırlanmaktadır. Firmalar ürettikleri yapının kolay bir şekilde satılmasını ister. Bu yüzden idarelerin koymuş oldukları standarda uymak istemezler. Diğer bir ifadeyle, idarenin uyguladığı imar planı ile firmaların istekleri her zaman örtüşmemektedir. Bu durumda işletmeler planlarını taleplerine uygun bir şekilde gerçekleştirebilmek için rüşvet verme yolunu tercih etmektedir. Ödenen rüşvetler, inşaat firması sahiplerinin gayri kanuni haklar elde etmesini (örneğin inşaat alanının genişlemesi gibi) sağlamakla birlikte, bir maliyet unsuru olduğu için girişimciler vergi ödemede isteksiz olacaklar ve fırsatını bulduklarında da kanuni veya gayri kanuni şekilde mali yükümlülüklerini hafifletmeyi tercih edeceklerdir.

İnşaat sektöründeki rüşvetin bir diğer gerekçesi de alınan hizmetlerle ilgilidir. Normal şartlarda, karşılıksız olarak alınan vergilerle kamu hizmet standardının yükseltilmesi ve kamu hizmetlerinin kolaylaştırılması gerekirken; uygulamada, özellikle de tapu dairelerinde, verilen rüşvetler

sayesinde alınan hizmetler kolaylaşmaktadır. Böylece verilen rüşvetler sayesinde girişimciler devlet bürokrasisinden kurtulmaktadır. Diğer taraftan rüşvet, kamu çalışanlarının işe bakış açısını değiştirmekte ve bunu, genellikle, yaptıkları hizmetin karşılığı olarak görmekte-dirler.

Bu çalışmanın giriş bölümünde kısaca değindiğimiz kayıtdışı ekonominin ekonomiye sağladığı pozitif katkıyı inşaat sektörü için de söyleyebiliriz. Buna göre İnşaat sektörü kayıtdışı faaliyetlerde bulunsalar bile, ekonomide genişletici bir etki oluşturmaktadır. İnşaat sektörü, istihdam sağlaması ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren yan sektörlerin üretimini artırmak suretiyle, iktisadi kalkınmayı olumlu etkilemektedir. İnşaat sektörü çimento, seramik, ahşap, cam sanayi gibi çok sayıda yan sektörü beslemektedir. Yapılan ekonomik faaliyetler kayıtdışı olarak gerçekleştirilse bile ekonomide oluşturduğu talep sebebiyle işsizliği ve yoksulluğu azaltıcı etkiye sahiptir. Ancak kayıtdışı faaliyetler ekonomide olumlu etki oluştursa bile, bu etki büyük ölçüde firmanın lehine olacaktır. Örneğin daha ucuz işçi çalıştırmak için Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) primini ödemeyen firma kendisine bir menfaat sağlarken, bu durum herhangi bir sosyal güvencesi olmadan çalışan kişinin aleyhine olacaktır.

3. SOSYAL GÜVENLİK PRİMLERİ VE SOSYAL GÜVENLİK KURUMUNA KAYITLILIK AÇISINDAN İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ KAYITDIŞI FAALİYETLER

Genel olarak, brüt ücret ile net ücret arasındaki fark açıldıkça kayıtdışı istihdam daha avantajlı hale gelmektedir (GİB, 2009: 26). İnşaat sektöründeki istihdamı kayıtdışı açısından iki yönüyle değerlendirmek mümkündür. Bunlardan birincisi bu sektörde çalışanların SGK kayıtlı olmasına rağmen, SGK primlerinin asgari tutar üzerinden ödenmesi, ikincisi ise çalışanların hiçbir şekilde SGK sistemine kaydettirilmemesidir.

SGK, inşaatın m² büyüklüğü üzerinden toplam maliyetini hesaplar. Daha sonra hesaplanan bu maliyetlerden inşaattaki işçilik maliyetlerini belirler. SGK tarafından hesaplanan bu işçilik maliyetleri asgari işçilik tutarlarını⁵ gösterir ve inşaattaki işçilik giderleri, hesaplanan bu tutarın altında ola-

maz. Diğer bir ifadeyle SGK, firmalara çalıştırılan işçilerin sosyal güvenlik primlerinin, hesaplanan işçilik maliyeti/toplam inşaat maliyeti oranına göre ödenmesini zorunlu kılmaktadır. İnşaat firmaları da hesaplanan bu tutar kadar işçilik gideri göstermektedir.

Bu konuyu örnek vererek açıklayacak olursak; müteahhidin 1.000 m², asansörlü ve kaloriferli bir bina yaptığını varsayalım. Yapılan bina 3. sınıf B grubu inşaat sınıfına⁶ girer. Bu tip inşaatın m² maliyeti 2011 yılı için 565 TL'dir. 1.000 m² inşaatın (125 m² büyüklüğünde 8 daire)⁷ maliyeti 565.000 TL olacaktır. Bina inşaatında gösterilecek olan asgari işçilik oranı toplam inşaat maliyetinin % 9'dur⁸. Bu oran indirimli haliyle⁹ % 6,75 olarak hesaplanır. Bina yapım aşamasında kaç işçi çalışırsa çalışsın, asgari olarak müteahhit 38.137,50 TL işçilik gideri gösterecektir. Müteahhit bu tutar üzerinden % 36,5¹⁰ oranındaki miktarı (13.920,19 TL) zorunlu sosyal güvenlik primini (işsizlik sigortası işçi ve işveren katkı payı dâhil) olarak ödeyecektir.

İnşaat işlerini götürü olarak alan firmalar (taşeronlar), çalışan işçilerin sigorta primlerini kendileri ödemek zorundadırlar. İnşaat sektöründe götürü iş yapan firmalar, yaptıkları işin karşılığında ana yüklenici firmaya fatura vermek zorundadır. Asgari işçilik oranı bu firmalar için de belirlenmiştir¹¹. İnşaat firmalarının fatura almalarının zorunlu olması, fatura veren firmanın da çalışanlarını zorunlu olarak sigortalı göstereceğinden, genellikle çalışan tüm işçiler sigortalı olarak gösterilir.

Müteahhit (ana yüklenici) veya taşeron firma, çalışanları için ödemesi gereken sosyal sigorta primlerini, çalışan işçilere ödenen gerçek ücret üzerinden değil, daha düşük bir tutardan (genellikle asgari tutardan) göstermektedirler. İnşaat firmaları, işçilik giderlerini (ücretleri), gerçek işçilik giderlerinden daha düşük göstermek suretiyle kayıtlarının (ücret gelirlerinin) belli bir bölümünü gizleyerek kayıtdışılığa sebep olmaktadır. Çalışan işçilere ödenen gerçek ücret ile SGK'ya beyan edilen ücretin farklı olmasının en önemli sebebi, çalışan işçilerin işverene olan maliyetleridir.

Temmuz – Aralık 2011 dönemi için, bir asgari ücretli işçinin işverene maliyeti 1016,95 TL'dir. Çalışan işçinin eline geçen net ücret ise 658,95 TL'dir¹². Aradaki 358 TL'lik tutar vergi, SGK primi ve diğer kesintiler ola-

rak devlete ödenmektedir. Gelir arttıkça, çalışan işçinin işverene maliyeti de artmaktadır. Örneğin bir çalışana ödenen 1500 TL net ücretin (asgari geçim indirimi – bekâr – dâhil 1.559,74 TL), SGK prim işverene olan toplam maliyeti 2545,75 TL’dir¹³. Net ücret ile işverene olan toplam maliyet tutarı arasındaki 1045,75 TL’lik farkın 764,77 TL’lik kısmı SGK prim ödemelerinden oluşmaktadır (KPMG Vergi). Görüldüğü gibi, ücretin gerçek tutar üzerinden beyan edilmesi, SGK primlerinin yükselmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı firmalar çalışanlarının SGK primlerini gerçekten daha düşük göstermektedir. Ayrıca inşaat sektöründe çalışanların önemli bir kısmının nitelikli işgücü¹⁴ olması gereği, bunlar için ödenecek ücretin, asgari ücretten çok daha yüksek bir ücretin ödenmesini gerektirmektedir.

Bununla ilgili olarak, TÜİK tarafından yapılan “*İşgücü Maliyeti Araştırması Sonuçları, Dönemi: 2004 – 2008*” verilerine göre hem 2004 yılında hem de 2008 yılında inşaat sektöründe çalışanlara ödenen aylık ortalama brüt ücret, aylık ortalama asgari brüt ücretin üzerindedir. Buna göre 2004 yılında aylık ortalama asgari brüt ücret¹⁵ 433,58 TL iken, sektörde çalışanlara ödenen aylık brüt ücret 686,14 TL ve aradaki fark 220,30 TL, diğer bir ifadeyle sektörde çalışanlara ödenen brüt ücret, normal asgari ücretten % 58,25 daha yüksektir. 2008 yılında ise aylık ortalama brüt asgari ücret 623,55 TL iken, sektörde çalışanlara ödenen aylık ortalama brüt ücret 844,85 TL ve aradaki fark 252,57 TL, diğer bir ifadeyle sektörde çalışanlara ödenen brüt ücret normal asgari ücretten % 35,33 daha yüksektir. Bu verilerde belirtilen ücrete fazla çalışma, ikramiye vb. ödemeler de dâhildir.

Diğer taraftan aynı yıllarda inşaat sektöründe işverenin ödediği SGK primleri çalışan başına aylık ortalama 2004 yılı için 171,87TL (asgari ücret için ödenmesi gereken aylık ortalama SGK primleri¹⁶ 158,26 TL), 2008 yılı için ise 192,38 TL’dir (asgari ücret için ödenmesi gereken aylık ortalama SGK primleri 227,60 TL). 2004 yılında sektörde çalışanlar için ödenen aylık ortalama SGK prim tutarı ile asgari ücret üzerinden ödenen SGK prim tutarı arasındaki fark sadece 12,62 TL, diğer bir ifadeyle % 7,97 daha fazladır. Oysa aynı yıldaki brüt ücretler arasındaki fark %58,25’tir. 2008 yılındaki durum çok daha farklıdır: Sektörde çalışanlara ödenen aylık ortalama brüt ücret, aynı dönemdeki asgari ücretten yüksek olmasına rağmen, aylık ödenen SGK primi, asgari ücret için ödenen SGK priminden

% 15,48 daha düşüktür.

Bu veriler de anlaşılacağı üzere, inşaat sektöründe çalışanların SGK'ya beyan edilen ücretleri aldıkları gerçek ücretlerin çok altındadır.

Bazı sektörlerde uygulanan, çalışanların bir kısmının SGK'ya beyan edilmemesi şeklindeki uygulamaya, genellikle inşaat sektöründe (özellikle ince işlerin – fayans, elektrik ve su tesisatı, iç sıva ve boya vb. – dışında kalan işlerin) risklerin yüksekliği sebebiyle, başvurulmamaktadır. Herhangi bir kaza sonucunda sorumluluk tamamen inşaat firmasına aittir. Firmalar daha güvenli bir çalışma ortamı oluşturmak için çalışanlarından kaza riski yüksek olanlar başta olmak üzere büyük bir bölümünü sigortalı olarak göstermektedirler. Bu sebeple firmaların işçi giderlerini azaltmak için SGK'ya gerçekten daha düşük ücret beyan etmeleri, inşaat sektöründeki kayıtdışı ekonomik faaliyetlerden biridir.

TÜİK tarafından yayımlanan Hanehalkı İşgücü Anketi 2011 yılı verilerine göre inşaat sektöründe istihdam edilenlerin % 49,9'u kayıtdışında çalışmaktadır. SGK (eski adı Sosyal Sigortalar Kurumu) tarafından 2005 yılında inşaat sektöründe uygulamaya konulan *Asgari İşçilik Oranı*'nından önceki, yani 2004 yılında, kayıtdışında çalışan oran % 65,4'dir. Aslında 7 yılda sektördeki kayıtdışı istihdamda yaklaşık % 15,5 bir gerileme son derece önemli bir gelişmedir. Diğer bir ifadeyle, sonraki 10 – 15 yıl içinde bu oranın (kayıtdışı istihdamın) daha makul seviyelere gelebileceğini söyleyebiliriz. Ancak buradaki temel sorun, asgari işçilik uygulamasının bu sektördeki kayıtdışı istihdamın önlenmesinde yeterli olmadığıdır¹⁷. Diğer bir ifadeyle inşaat sektörünün yeterli ölçüde denetlenmediği ve asgari işçilik oranı uygulamasının sektörü tam olarak kavrayamadığını söyleyebiliriz. Bu yüzden tüm sektörü kapsayacak bir genelleme yapmak güç olsa da, inşaat sektöründeki kayıtdışı istihdamı azaltmak veya ortadan kaldırmak, asgari işçilik oranı ile mümkün değildir¹⁸.

TABLO 1: İNŞAAT SEKTÖRÜNDE KAYITLI VE KAYITDIŞI İSTİHDAM, 2000 - 2011 (BİN KİŞİ)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
KAYITLI İSTİHDAM	456	419	369	349	334	399	463	488	545	597	683	840
KAYITDIŞI İSTİHDAM	907	691	589	616	633	708	733	742	697	709	749	836
TOPLAM İSTİHDAM	1.364	1.110	958	965	966	1.107	1.196	1.231	1.241	1.306	1.431	1.676
% OLARAK DAĞILIMI												
KAYITLI İSTİHDAM	33,5	37,7	38,5	36,2	34,6	36,0	38,7	39,7	43,9	45,7	47,7	50,1
KAYITDIŞI İSTİHDAM	66,5	62,3	61,5	63,8	65,4	64,0	61,3	60,3	56,1	54,3	52,3	49,9

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri, 2000 -2011.

İnşaat sektöründeki kayıtdışı istihdam, SGK primleri üzerinde de önemli bir gelir kaybının oluşmasına sebep olmaktadır. Buna göre asgari ücret üzerindeki mali yükümlülükler ve mevcut kayıtdışı istihdam verileri dikkate alınarak yapılan bir hesapla sadece 2011’de SGK prim gelirleri kayıplarının en az¹⁹ 2.990,74 milyon TL, son sekiz yıldaki toplam SGK primi gelir kaybı ise en az 15.735,02 milyon TL olduğu görülmektedir (Tablo 2).

TABLO 2: İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ KAYITDIŞI İSTİHDAMIN SGK PRİM GELİRLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ, 2004 – 2011

Asgari Ücretli Bir İşçinin Aylık SGK Prim (İşsizlik Primleri ve İşveren Payları Dahil) Ödeme Tutarları, 2003-2011 (TL)*													
2004 1.D.**	2004 2.D.***	2005	2006	2007 1.D.**	2007 2.D.***	2008 1.D.**	2008 2.D.***	2009 1.D.**	2009 2.D.***	2010 1.D.**	2010 2.D.***	2011 1.D.**	2011 2.D.***
154,4	162,11	178,38	193,82	205,32	213,53	222,07	233,13	243,09	252,95	266,09	277,59	290,73	305,51
İnşaat Sektöründe Kayıtdışı İstihdam, 2003 – 2011****													
			2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011			
			633.000	708.000	733.000	742.000	697.000	709.000	749.000	836.000			
İnşaat Sektöründeki Kayıtdışı İstihdamın Neden Olduğu SGK Primi Gelir Kayıpları, 2003-2011 (Milyon TL)*****													
2004 1.D.**	2004 2.D.***	2005	2006	2007 1.D.**	2007 2.D.***	2008 1.D.**	2008 2.D.***	2009 1.D.**	2009 2.D.***	2010 1.D.**	2010 2.D.***	2011 1.D.**	2011 2.D.***
586,39	615,71	1.515,52	1.704,84	914,08	950,64	928,7	974,95	1.034,10	1.076,05	1.195,81	1.247,49	1.458,30	1.532,44

Kaynak:*Yaklaşım, Pratik Bilgiler: Asgari Ücret ve Asgari Ücrete İlişkin Hesaplamalar

**1.D.: Birinci 6 Aylık Dönem;

***2.D.: İkinci 6 Aylık Dönem

****TÜİK, TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketleri, 2004 -2011

*****2005 ve 2006 yılları için Asgari Ücret yıllık, diğer yıllarda ise 6 aylık dönemler itibariyle tespit edilmiştir. Hesaplamalar [yıllık kayıtdışı istihdam sayısı x aylık asgari ücret prim ödeme tutarı] x 6 (asgari ücretin 6 aylık dönemler itibariyle tespit edildiği yıllar için) veya 12 (asgari ücretin yıllık olarak tespit edildiği yıllar için) şeklindeki basit bir formülle hesaplanmıştır.

4. İNŞAAT SEKTÖRÜNDEKİ KAYITDIŞI EKONOMİNİN VERGİSEL AÇINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Özel inşaat firmalarının kayıtdışı faaliyetlerini vergisel açıdan değerlendirdiğimizde konunun katma değer vergisi (KDV), kurumlar vergisi, ücret üzerinden alınan gelir vergisi ve son olarak da gayrimenkul alım satım harcı açısından değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü inşaat firmaları gayrimenkullerin inşasından elden çıkarılmasına kadarki süreçte zikrettiğimiz mali yükümlülükleri²⁰ yerine getirmek zorundadır.

Özel inşaat firmalarının vergisel açıdan kayıtdışı faaliyette bulunmalarına sebep olan en önemli faktörlerden bir KDV'dir. Çünkü firmaların gayrimenkullerin inşası sırasında kullandığı girdiler için (işçilik giderleri hariç) % 18 KDV ödemelerine karşın, aynı gayrimenkulün satışı için uygulanan KDV oranı % 1'dir (net kullanım alanı 150 m²'ye kadar, 150 m² ve daha üstündeki konut veya işyerinin satışı % 18 KDV'ye tabidir.)²¹. Aradaki % 17'lik kısmı inşaat bitimine kadar işletme, devletten talep edememektedir. İnşaat bitiminde işletme KDV iadesi talep edebilmektedir. KDV iadesi (mahsup edilecek kısmın dışında kalan kısım) bir sonraki yılda nakden veya mahsuben yapılabilmektedir (İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı, 2008: 29)²². Fakat sadece konut içerisinde yapılan harcamaların KDV tutarı iade edilmektedir. İşletme yaptığı konut inşaatındaki garaj, peyzaj masrafları vb. gibi konutu doğrudan ilgilendirmeyen masrafların KDV iadesini talep edememektedir.

İnşaat işlerindeki KDV ile ilgili bir diğer konu ise 150 m² ve üzerindeki konut ve işyeri için uygulanan %18'lik KDV oranıdır. Vergi oranının %1'den %18'e çıkması gayrimenkulün fiyatını da artırdığı için, piyasadaki rekabet koşulları inşaat firmalarının da farklı bir yöntem geliştirerek 150 m² ve üzerindeki konutlar için uygulanan %18'lik KDV oranını geçersiz hale getirebilmektedirler. Bunun için yaygın olarak kullanılan iki yöntem vardır. Bunlar;

- Gayrimenkulün projedeki m² büyüklüğü ile gerçek m² farklı olabilmektedir. Buna göre bir konut veya işyerinin gerçek büyüklüğü 155 m² iken, projede 149 m² olarak gösterilebilmektedir.
- Piyasada “ikiz evler” olarak bilinen, yan yana 150 m²'nin altında iki daire satılıp her birisine % 1 KDV ödendikten sonra, daireler birleştirilerek tek bir konut haline dönüştürülmektedir. Benzer durum işyerleri için de uygulanabilmektedir.

Yukarıdaki iki uygulamayla birlikte, banka kredisi²³ dışındaki satışlarda, konut satış bedelinin gerçekten daha düşük gösterilmesi²⁴, KDV matrahını aşındıran bir başka sebep olarak zikredilebilir. İnşaat firması, gayrimenkulün inşası sırasında ödenen yüksek oranlı KDV'nin tamamını daha sonraki dönemde mahsup veya iade yoluyla geri alacağından, gayrimenkulün satış değerini gerçekten daha düşük göstermek suretiyle elde edeceği düşük indirilecek KDV tutarını gözardı edebilmektedir.

İnşaat sektöründe faaliyet gösteren işletmeler, inşası tamamlanan gayrimenkullerin resmi satışını gerçek fiyatın altında beyan etmek suretiyle ödeyecekleri kurumlar veya gelir vergisi matrahının da aşınmasına sebep olmaktadır. Kredili satışlar dışındaki satış yönteminde bu vergi matrahı aşınması çok daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

İnşaat firmaları çalışanların, bir önceki başlıkta da zikredildiği gibi, SGK prim yükünü azaltmak için genellikle asgari ücret düzeyi üzerinden SGK'ya beyanda bulunmaktadır. Ancak bu sektörde çalışanların önemli bir kısmı nitelikli personelden (sıvacı, elektrikçi, tesisatçı vb.) oluşması gerekmektedir. Türkiye şartlarında sözkonusu personele verilen ücretin, genellikle asgari ücretin çok üzerinde olduğu aşikârdır. Ücret üzerinden

alınan gelir vergisi de beyan edilen ücret üzerinden tahakkuk ettirildiği için, gelir vergisi matrahı da aşınmış olacaktır. Diğer bir ifadeyle, bu sektördeki ücret gelirleri üzerinden alınan gelir vergisi tutarı, alınması gereken tutarın çok altında kalarak ciddi bir vergi kaybına sebep olacaktır.

İnşası tamamlanan bir gayrimenkulün resmi satış fiyatının, gerçek satış fiyatından daha düşük beyan edilmesinin sebep olduğu bir diğer mali kayıp da gayrimenkul alım satım tapu harcıdır. Harçlar Kanununa göre, gayrimenkul satış işlemi hem satıcıdan hem de alıcıdan ayrı ayrı %16,5 oranında tapu harcı tahsil edilir (Gelir İdaresi Başkanlığı: 2011: 11). Gayrimenkulün resmi satış değeri gerçek satış değerinden düşük olduğu nispette bu harçta da bir mali kayıp ortaya çıkacaktır. Bu oranın çok düşük olması, diğer vergi türlerindeki kayıplara göre mali kaybın da daha düşük olmasına sebep olacaktır. Ancak tüm bunlar birbirini takip eden bir süreç olduğu için, yanlış beyan bu işlemler üzerinden alınan tüm vergi ve mali yükümlülükleri birlikte etkilemekte ve mali kayıpların da çok yüksek olmasına sebep olmaktadır.

SONUÇ

İktisadi faaliyetlerin hiçbir şekilde resmi kayıtlara girmemesi veya resmi kayıtlarda eksik gösterilmesi olarak tanımlanan kayıtdışı ekonomiyle, kamu kesimini olumsuz (özellikle mali yönden) etkilemesi sebebiyle, her ülke bu kayıtdışılığı daha aza indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak için ciddi bir şekilde mücadele etmektedir. İktisadi faaliyet kollarındaki her bir kayıtdışı faaliyetin sebebi ve boyutu farklı düzeyde olduğundan, kayıtdışı ekonomiyle mücadelede her bir sektör için farklı stratejiler belirlenmesi ve farklı araçların kullanılması gerekir.

Kayıtdışı ekonomik faaliyetlerin en yoğun olduğu sektörlerden biri de inşaat sektörüdür. İnşaat sektörünün birçok sektörle bağlantılı olması, bu sektördeki kayıtdışılığın önemini daha da artırmaktadır. Bu yüzden inşaat sektörünün kayıt altına alınması veya alınamaması diğer sektörlerdeki kayıtlılık durumunu da doğrudan ilgilendirmektedir. Bu sektörde kayıtdışılıkla mücadele aynı zamanda inşaat sektörünün bağlantılı olduğu sektör-

lerdeki kayıtdışılıkla da mücadele anlamına gelmektedir.

İnşaat sektöründe istihdam edilenlerin önemli bir bölümü kayıtlı değildir. Kayıtlı olanların da yine önemli bir bölümünün sosyal güvenlik primleri, elde ettikleri gerçek ücret üzerinden değil, asgari ücret düzeyinden ödenmektedir. İnşaatçı çalışanların önemli bir kısmının nitelikli personelden oluşması gereği ve bunların da asgari ücretten çalışmayacağı açık bir gerçektir. Bu durumda kayıtlı istihdamda bile önemli ölçüde kayıtdışılığın olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer önemli konu ise 2005 yılında başlanan “Asgari İşçilik Oranı” uygulamasıdır. Bu uygulama kayıtdışı istihdamın belli bir düzeyde azalmasını sağlamış olsa da, sektördeki kayıtdışı istihdamın hala çok yüksek olduğunu görülmektedir. Bu durum, her yıl bütçeden en yüksek transferlerin yapıldığı, SGK’nın mali yapısını da olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden sektörde uygulanan “Asgari İşçilik Oranı” sektördeki nitelikli işgücüne ödenen ücretler göz önüne alınarak yeniden güncellenmeli ve sektördeki denetimler de artırılarak, bu uygulamanın yaygınlaştırılması sağlanmalıdır. Böyle bir uygulama, bir taraftan inşaat firmaları bazı çalışanlar için (nitelikli inşaat personeli için) daha yüksek bir ücret beyan ederek SGK primlerinin nispeten daha gerçekçi olması sağlayarak SGK’nın gelirlerini artırırken, diğer taraftan da sektördeki kayıtdışı istihdam azaltır. Ayrıca bu uygulamalar ücret gelirleri üzerinden alınan gelir vergisi matrahındaki aşınmayı da önler.

İnşaat sektöründeki kayıtdışı faaliyetlerin bir diğer önemli etkisi de vergi gelirleri üzerinde olmaktadır. Buna göre sektörde üretilen gayrimenkullerin resmi satış fiyatının gerçek satış fiyatından çok daha düşük olması hem kurumlar vergisi hem de KDV matrahının aşınmasına, dolayısıyla da vergi hâsılatının düşmesine sebep olmaktadır. Girdiler üzerindeki KDV ile gayrimenkul satış arasındaki % 17’lik girdiler lehindeki KDV farkı ve bunun ancak bir sonraki dönemde iade olarak alınabilmesi, vergi matrahının aşınmasına sebep olarak gösterilmektedir. Ayrıca gayrimenkulün inşası için hazırlanan projelerin idareler (belediyeler) tarafından belirlenen standartlara uymaması ve diğer işlemler için ödenen rüşvetler bir maliyet unsuru olarak dikkate alınmakta, bu da vergi ile ikame edilmektedir.

İnşaatçı girdi olarak kullanılan ürünler üzerinden alınan temel mallar-

daki KDV oranları mutlaka konut satışında uygulanan oranlarla uyumlu hale getirilmelidir. Ayrıca gayrimenkulün büyüklüğüne göre uygulanan KDV oranları arasındaki farklar da yakınlaştırılmalı, gerekirse birkaç oran kullanılmalıdır.

İnşaat sektöründe kayıtdışı önlemenin bir diğer yolu da kredili satışların özendirilmesinindir. Bu amaçla 2007 yılında yürürlüğe giren 5582 Sayılı Konut Finansman Sistemine İlişkin Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında (Mortgage – Tutsat) Kanunun olumlu bir uygulama olduğu söylenebilir. Böylece, kredili satışlarda konut değeri gerçek satış fiyatına yakın bir düzeyde belirlendiği için, KDV, kurumlar vergisi ile ücretler üzerinden alınan gelir vergisi matrahlarındaki aşınma da azalır veya tamamen ortadan kalkar.

Diğer taraftan satışların nakit üzerinden gerçekleşmesi durumunda, bireyler yüklü miktardaki nakit parayı yanlarında taşımak istemediklerinden, ödemeler genellikle banka aracılığı ile gerçekleşmektedir. Nakit olarak satın alınan gayrimenkullerde ödemeler genellikle satıcının ismine bloke çekler düzenlenerek gerçekleşmektedir. Banka aracılığıyla düzenlenen bu çeklerle satışı gerçekleştirilen gayrimenkulün gerçek değerini saptamak kolaylaşmaktadır. Gayrimenkulün satışını gerçekleştiren taraflar arasındaki banka hareketlerinin takip edilmesi, gayrimenkulün gerçek satış değerinin tespitini kolay hale getirecektir.

Son olarak, gayrimenkuller için her bölgede ayrıntılı olarak emsal piyasa değeri belirlenmeli ve bu belli aralıklarla güncellenmelidir. Belirlenen bu bedelin altında bir satış gerçekleşirse, bu durum sorgulanmalıdır. Böylece gayrimenkullerin beyan edilen satış fiyatları, gerçek satış fiyatına çok yakın bir düzeyde olacağından, kurumlar ve KDV ile gayrimenkul alım satım harcı matrahındaki aşınma da büyük ölçüde ortadan kalkmış olacaktır.

NOTLAR

¹ Yard. Doç. Dr., Kırgızistan – Türkiye Manas Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü/ Zonguldak Karaelmas Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü

² Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

³ Bu faaliyetler tespit edildiğinde, bu faaliyetlerden elde edilmiş gelirler, birçok ülkenin vergi mevzuatına göre vergiye tabidir (Önder, 2000-2001: 23).

⁴ Milli gelire 1998 – 2010 yılları arasındaki katkısı yaklaşık % 4 – 6 arasında değişmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: TÜİK, Ulusal Hesaplar.

⁵ Asgari işçilik oranı, Sosyal Sigortalar Kurumu (yeni adı Sosyal Güvenlik Kurumu) 2005 yılında yayımlanan bir genelge ile (Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı'nın Asgari İşçilik Oranları konulu, 12.10.2005 tarihli ve B.13.2.SSK.5.01.08.00/VIII-031/804908 sayılı genelgesi) uygulamaya başlanmıştır.

⁶ 3. sınıf B grubu inşaat: Asansörlü veya kaloriferli konutlardır. İnşaat türlerine göre sınıflandırmayla ilgili ayrıntılı bilgi için SGK, 2007: 5-7.

⁷ Bu büyüklükteki bir yerdeki konutların büyüklüğü ve sayısı farklı olabilir. Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde örnek hesaplamalarda kullanılmak üzere belirlenmiştir.

⁸ Binanın betonarme – karkas inşaatı için uygulanan oranı ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2005.

⁹ SSK'nın 07.07.1994 tarih ve 16-86 Ek Sayılı Genelgesinde işçilik oranının % 2 eksiğinin alınacağı öngörülmüş iken, bu oran 26.02.1995 tarih ve 22214 Sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 12 Nolu Tebliğ ile % 25 eksiği olarak değiştirilmiştir.

¹⁰ Bu oran Sigorta Primi İşçi Payı (% 14), İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı (% 1), Sigorta Primi İşveren Payı (% 19,5) İşsizlik Sigortası Primi

İşveren Payı (% 2) toplamından oluşmaktadır.

¹¹ Yapılan işlerin niteliğine göre (fayans, boya, sıva vb.) asgari işçilik oranları farklı olabilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, 2005.

¹² Asgari geçim indirimi dâhil 16 yaşından büyük ve bekâr bir çalışanın eline geçen net ücrettir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Yaklaşım.

¹³ Bu ücretin işverene olan toplam maliyeti, sonraki aylarda artan gelirlerin bir üst vergi dilimine tabi olması sebebiyle daha artmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: KPMG Vergi.

¹⁴ Sıva ustası, fayans ustası vb. meslek erbaplarıdır.

¹⁵ Ortalama aylık brüt asgari ücret, [1. Dönem asgari ücret+2. Dönem asgari ücret/2] şeklinde hesaplanmaktadır.

¹⁶ Ortalama aylık SGK prim tutarı, [1. Dönem SGK prim tutarı+2. Dönem SGK prim tutarı/2] şeklinde hesaplanmaktadır.

¹⁷ Burada bir önceki paragrafta belirttiğimiz “çalışanların genelinin SGK’ya kayıt ettirildiği” ifadesiyle TÜİK verileri karşılaştırıldığında bir çelişki ortaya çıkabilir. Ancak “Asgari İşçilik Oranı” uygulamasına rağmen neden hala çok yüksek bir kayıtdışılık olduğu konusu ayrı bir araştırma konusudur. Zira bu çalışmanın konusu inşaat sektöründeki kayıtdışılığın sebepleri değil, kayıtdışı faaliyetlerin nasıl yapıldığının açıklanmasıyla ilgilidir. Ancak bu çelişkiyle ilgili söylenebilecek tek şey “Asgari İşçilik Oranı” uygulamasının inşaat sektörünü tam olarak kavrayamadığıdır.

¹⁸ Mevcut uygulamadan hareketle bir inşaatta kayıtlı olarak çalışması gereken kişi sayısını bir örnekle açıklamak gerekirse, çalışmamızdaki 1.000 m2 bir inşaat için yaptığımız hesaplamada asgari işçilik sosyal güvenlik primi tutarı 13.920,19 TL, bir çalışanın aylık sosyal güvenlik prim maliyeti 305,5 TL olduğunda bu binanın yapımı için [13.920,19/305,5] 45,6 kişi için bir aylık veya [45,6/12 ay] 3,7 kişi için 12 aylık bir prim ödenmesi yeterli olacaktır.

¹⁹ “En az” ifadesi, daha önceki sayfalarda da ifade edildiği gibi, sektör-

de çalışanların belli bir kısmının nitelikli personelden oluşması gereği ve bunların gerçek ücretlerinin de asgari ücretin üzerinde olduğu varsayımından hareketle kullanılmıştır.

²⁰ Diğer taraftan inşaat yapı izni ruhsatları karşılığında yerel yönetimlere (belediye) ödenen harç ve diğer mali yükümlülükler bunun dışındadır.

²¹ KDV oranlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Gelir İdaresi Başkanlığı, Güncel KDV Oranları.

²² Ayrıca inşaat firmaları sözkonusu KDV iadelerini isterlerse, kendilerine ait ithalde alınanlar da dâhil, vergi borçlarına, SSK prim borçlarına, 01.10.2006 (bu tarih dahil) tarihinden itibaren elektrik ve doğalgaz borçlarına, 28.07.2007 tarihinden itibaren Kolektif şirketler ile adi ortaklıklar (şirketler) adına ortaya çıkan KDV iade alacaklarını diğer ortakların izin vermesi (noter tarafından onaylanmış belge ile) kaydıyla ortaklarının vergi (ithalde alınanlar dahil) ve SSK prim borçlarına mahsup talep edilebilirler, İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı: 2008: 11 – 12.

²³ Ancak banka kredili satışlarda da mutlaka konutun gerçek değer üzerinden beyan edileceğinin garantisi yoktur. Çünkü tüm konut kredi kullanımları konut bedelinin tamamı için değil, belli bir yüzdesi için kullanılmaktadır.

²⁴ Konutun gerçek satış değeri ile tapu dairesine beyan edilen resmi satış değeri arasındaki farklar genellikle çok yüksektir. Diğer bir ifadeyle konut veya işyerinin resmi satış fiyatı, maliyetinin biraz üzerindeki bir fiyattan beyan edilmektedir. Örneğin inşaat alanı 1000 m² maliyeti 565.000 TL olan bir yapının 125 m²'lik 8 daireden oluştuğunu varsaydığımızda her bir dairenin ortalama maliyetinin $[565.000/8=70.625]$ 70.625 TL, ortalama gerçek satış fiyatının 150.000 TL, tapu dairesine beyan edilen fiyatın ise 100.000 TL olduğunu varsaydığımızda, resmi satış fiyatı ile gerçek satış fiyatı arasında 50.000 TL'lik bir fark oluşmaktadır. Sözkonusu bu fark konut veya işyerinin bulunduğu yere göre daha yüksek olabilmektedir. Çünkü inşaat maliyetleri (arsa maliyetleri hariç) Türkiye'nin her yerinde bir birine çok yakın iken, satış fiyatları çok daha farklı olabilmektedir. Diğer taraftan gayrimenkulün satışını tescil eden Tapu Dairesi'nin mevcut

durumda, kendisine beyan edilen fiyatın gerçek olup olmadığı konusunda araştırma ve sorgulama yetkisi yoktur.

KAYNAKÇA

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Asgari İşçilik Tespit Komisyonunca Belirlenen Çeşitli İşkollarına Ait Asgari İşçilik Oranlarını Gösterir Tebliğ, 29.09.2005 Tarihli ve 25951 Sayılı **Resmi Gazete**.

Çiloğlu, İsmail (1998); “Kayıt Dışı Ekonominin İşleyişi Ve Kamu Bütçesine Etkisi”, **Hazine Dergisi**, Sayı: 11, Temmuz – 1998: 67 – 91.

DPT (2001); **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kayıtdışı Ekonomi Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, DPT: 2603 - ÖİK: 614, Ankara.

Gelir İdaresi Başkanlığı (2009); **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Strateji Eylem Planı (2008-2010)**, Ankara.

Gelir İdaresi Başkanlığı, **Güncel KDV Oranları**, <http://www.gib.gov.tr/index.php?id=830> (Erişim Tarihi: 06.03.2012).

Gelir İdaresi Başkanlığı, (2011); **Gayrimenkullerin Elden Çıkarılmasında Vergisel Yükümlülükler**, http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamer_ehberi/2011gayrimenkul.pdf (Erişim Tarihi: 07.03.2012).

İşık, Nihat ve Mustafa Acar (2003); “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yararları ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme,” **Erciyes Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 21, s. 117-136.

İstanbul Vergi Dairesi Başkanlığı,(2008); **İndirimli Oranda Vergiye tabi İşlemlerde KDV İade Uygulaması**, <http://www.ivdb.gov.tr/internetotomasyon/yayin/indirimlioran.pdf> (Erişim Tarihi: 06.03.2012).

KPMG Vergi, Pratik Bilgiler: Maaş Hesaplama, <http://www.kpmgvergi.com/tr-tr/PratikBilgiler/hesaplamalar/Pages/MaasHesaplama.aspx?type=f> (Erişim Tarihi: 13.03.2012).

Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), (2011); **2011-2013 KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı**, http://www.sanayi.gov.tr/Files/Documents/KOSGEB_Katalog.pdf, (Erişim Tarihi: 09.03.2012).

ÖNDER, İzzettin (Ekim 2000-Mart 2001); “Kayıtdışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 23-24, <http://www.sbf.istanbul.edu.tr/dergi/sayi23-24/19.htm>, (Erişim Tarihi: 28.02.2012).

Sosyal Güvenlik Kurumu (2007); Genelge, B.13.2.SSK.5.01.08.00/VIII-031-268327 sayılı ve 2007 Yılı Yapı Yaklaşık Birim Maliyetleri, Yapıların Sınıf ve Grupları Konulu Genelgesi (Yayın Tarihi, 09.04.2007), http://www.alomaliye.com/sskg_2007.htm (Erişim Tarihi: 05.03.2012).

Sosyal Sigortalar Kurumu, 12 Nolu Sigorta Primleri Takip ve Tahsilatı Genel Tebliği, 26.02.1995 Tarihli ve 22214 Sayılı **Resmi Gazete**.

Sosyal Sigortalar Kurumu, Asgari İşçilik Oranları Konulu 12/10/2005 Tarihli, B.13.2.SSK.5.01.08.00/VIII-031/804908 Sayılı ve Genelgesi, http://www.alomaliye.com/ekim_05/ssk_genelgesi_16_353.htm (Erişim Tarihi: 08.03.2012).

TÜİK (2009); İşgücü Maliyeti Araştırması Sonuçları, Dönemi: 2004 – 2008, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?tb_id=25&ust_id=8 (Erişim Tarihi: 14.03.2012).

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Araştırma Merkezi Konferansları
54. Seri / Yıl 2010

VERGİ PSİKOLOJİSİ
VE
VERGİYE KARŞI MÜKELLEFLERİN
TEPKİLERİ

Araş.Gör.Dr. Yasemin TAŞKIN

İstanbul Üniversitesi
İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

ÖZ

Vergiye karşı mükellef tepkileri farklı biçimlerde farklı nedenlerle ortaya çıkabilmektedir. Bu tepkilerin ortaya çıkış nedenleri vergilemeyi algılama biçimine göre farklılık gösterebilmektedir. Vergiye karşı tepkilerin bir kısmı yasal sınırlar içinde ortaya çıkarken, bir kısmı ise yasal sınırların dışında ortaya çıkmaktadır. Vergi tepkileri vergiden kaçınma, vergi yansımaları, vergi kaçırma, vergi grevi, vergi yerleşmesi vb. biçimlerde ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada vergi psikolojisi açıklanıp, vergiye karşı mükellef tepkileri farklı açılardan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Vergi, vergi kaçırma, vergiden kaçınma, vergi psikolojisi, vergi yansımaları.

ABSTRACT

Taxpayers' reactions towards tax occur with different reasons and different forms. Reasons of this reactions show differences according to perception of the tax. While some of the reactions occur within legal limits, some of the reactions occur within nonlegal limits. Tax reactions occur with different forms. Such as tax evasion, tax avoidance, reflection of the tax, tax strike, settlement of tax.

At this study, psychology of tax is explained then taxpayers' reactions towards tax are interpreted in different ways.

Key Words: Tax, tax evasion, tax avoidance, psychology of tax, tax incidence.

GİRİŞ

Vergi her dönemde önemli bir finansman kaynağı olup, devlet ve vatandaş ilişkisinde önemli bir yere sahiptir. Devletler vergi gelirlerini artırma çabası içinde iken, mükelleflerin vergi yükünü azaltma çabaları her zaman bir çatışma konusu olmaktadır. Vergilendirme açısından vergilemede ada-

let algılaması, devletlerin vergi gelirlerini artırma ya da vergiyi toplamak için aldığı kararlar, yapılan çeşitli yasal düzenlemeler mükelleflerin vergiye uyumunu etkilemektedir. Vergi psikolojisi yani vergiyi algılama biçimi, mükellefler arasında farklı olabilmekte, bu durum ise vergiye karşı farklı mükellef tepkilerine yol açmaktadır. Ortaya çıkan mükellef tepkilerinden bazıları yasal sınırlar içinde gerçekleşirken, bir kısım tepkiler ise tamamen yasal sınırların dışında gerçekleşebilmekte ve suçun unsurunu oluşturabilmektedir.

Bu çalışmada öncelikle vergi psikolojisi açıklandıktan sonra, vergiye karşı mükellef tepkileri vergiden kaçınma, vergi yansımaları, vergi kaçırma, vergi yerleşmesi, vergi grevi açılarından değerlendirilerek, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma arasındaki sınır karşılaştırılmalı olarak açıklanacaktır.

I. VERGİ PSİKOLOJİSİ VE VERGİYE KARŞI TUTUM VE DAVRANIŞLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1. Vergi Psikolojisi ve Vergi Psikolojisinin Önemi

Mali olaylarla ilgili yapılacak değerlendirmelerde olayın hukuki, ekonomik ve siyasal yaklaşımların esas alınması yeterli olmayıp, olayın psikolojik açıdan da değerlendirmesi gerekmektedir. Bu açıdan bireylerin iç ve dış etkenler karşısında gösterdiği tepkileri inceleyen psikoloji bilimi, vergilemeye karşı bireylerin tepkilerinin psikolojik açıdan değerlendirilmesinde önem taşımaktadır. (Şenyüz, 1995, 3)

Davranışsal kamu maliyesi, mali olayların insan davranışları üzerinde etkilerini incelemekte (Aktan, 2006, 125) iken; daha dar anlamda vergi psikolojisi; vergi psikolojisi, kişilerin ve grupların vergi algısını, vergilemeye bakış açısını ve vergilemeye karşı oluşan tepkileri ifade etmek için kullanılabilir. (Çiçek, Karakaş ve Yıldız, 2008, 17) Bu kapsamda, vergi uyumu ve vergiye karşı mükellef tepkileri de vergi psikolojisinin alanı içerisinde incelenmektedir.

Modern devletlerin toplumun ihtiyaçlarını karşılama konusunda yaptıkları giderleri karşılayacak kaynaklar içinde vergi gelirleri önemli bir kaynak olduğu için, vergi idaresi ve vergi mükellefi açısından vergileme-

nin psikolojik yönünün ele alınması gerekmektedir.(Tezcan, 2004) Ayrıca vergi ödemekle yükümlü bireylerin vergiye karşı neden tepki gösterdiklerinin incelenmesi de önem taşımaktadır. Ancak, ilgili bireyler tarafından vergiye karşı gösterilen tepkiler ise sonuç özelliği taşımaktadır. (Aktan, Dinleyici ve Saraç, 2006, 159.)

Mükellef tarafından gösterilen tepkiler vergileme ile ilgili amaçlarda çeşitli sapmalara yol açabilmekte, vergisel planlamalarda değişiklikler ortaya çıkarabilmektedir. Bu nedenle vergi psikolojisini dikkate alarak bir vergi politikasının izlenmesi, vergi ile ilgili gerçekleşmesi istenen amaçlara ulaşmayı sağlayabilecektir. Ancak ekonomik ve mali olayların maddi yönünü incelemek, psikolojik yönünü incelemekten daha kolaydır. Çünkü psikolojik incelemede birey faktörü devreye girmekte ve psikolojik etkilerin oluşması bireylere bağlı olup, insan davranışları yere, zamana ve bireylere göre değişiklik göstermektedir. Bu durum ise sonuçta vergileri etkilemektedir. (Şenyüz, 1995, 6) Vergilere karşı oluşacak tutum ve davranışların değerlendirilmesinde insan faktörünün göz önüne alınması gerekmektedir.

2. Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Etkileyen Faktörler

Devletlerin en önemli finansman aracı olarak kabul edilen vergi, aynı zamanda maliye politikalarının uygulanmasında da en önemli araç olarak kabul edilmektedir. Ancak kamusal malların bedelsiz olarak kullanım imkanının varlığı, ekonomik birimlerin bu mal ve hizmetlerin finansmanına katılımlarında isteksiz olmalarına neden olmaktadır. Bu nedenle kamusal malların devlet tarafından finansmanı kaçınılmaz olmakta ve bu finansman ise vergilerle karşılanmaktadır. (Selen, 2011, 313) Ancak vergilere karşı mükellef tepkileriyle her dönemde karşılaşılmakta ve bu tepkilere bağlı olarak devlet tarafından çeşitli düzenlemeler yapılmaktadır. Devletlerin sahip olduğu vergilendirme yetkisi dahilinde vergilemede yaptıkları değişikliklere karşı vergi mükelleflerinin kayıtsız kalması da mümkün olmaktadır. Çünkü var olan bu yetki devletlere bazı üstünlükler sağlamaktadır.

Vergileme dolayısıyla bireylerin elde ettiği gelirlerin bir kısmının devlete aktarılması nedeniyle oluşan psikolojik baskının ve bireyden bireye ve toplumdan topluma farklılık gösteren sosyo-kültürel faktörlerin vergi ahlakı (İzgi ve Saruç, 2011, 141) ve aynı zamanda vergi psikolojisi üzerinde etkili olup olmadığının da araştırılması gerekmektedir.

Bu kapsamda mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışlarını önemli ölçüde etkileyen ekonomik, mali, sosyal, kültürel, kurumsal, siyasal ve yönetsel vb. faktörler bulunmaktadır. Verginin konusu ve bireylerin ödeme güçleri; mükelleflerin ‘vergi yükü’nü hissetme dereceleri; vergi baskısı ve vergi tazyiki; mükellefin adalet ve eşitlik algılaması; mükelleflerin verginin harcadığı yerler konusundaki algılama biçimi; kamu hizmetlerinden yararlanma düzeyi; mali rant ya da mali sömürü vb. faktörler vergi psikolojisi üzerinde etkili olmakta (Aktan, Çoban, 2006, 137-138) ve sonuç olarak mükellefin vergi ödeme ya da vergi ödememe kararını etkilemektedir.

a) Ekonomik ve Mali Faktörler

Devletler kendi egemenlik sınırları içinde sahip oldukları hukuki ve fiili güçlerini kullanarak vergi toplamaya yetkili olup, vergilendirme yetkisi olarak tanımlanan bu yetki dahilinde vergi, resim, harç vb. yükümlülükler koyma hakkına sahip olmaktadır. Devlet tarafından konulan bu yükümlülükler vergi mükellefleri için bir yük oluşturmaktadır. Mükelleflerin vergi yükünü algılaması vergiye karşı tutum ve davranışları etkilemektedir. Çünkü vergi yükü, elde edilen gelir için bir maliyet unsuru olarak kabul edilmekte ve bu yükün hissedilme derecesi ise vergiye karşı gösterilen tepkinin farklılaşmasına neden olmaktadır. Vergi yükünün hissedilme derecesi ödenen vergi ile doğru orantılı olup, mükellefin vergi ödeme gücüne göre de ters orantılıdır. Gerçek vergi yükü olarak tanımlanabilen objektif vergi yükü, oransal bir ifade olup, vergi tazyiki olarak da ifade edilen subjektif vergi yükü ise, mükellefin vergi ödeme sonrası psikolojik baskıyı ifade etmekte ve bireyin gelirine, özel durumlarına zevk ve tercihlerine göre değişmektedir. (Aktan, Çoban, 2006, 140-141) Vergi yükünün subjektif özelliği, objektif vergi yükünü anlamsızlaştırmaktadır. Ayrıca bireyler aynı objektif vergi yükü altında kalsalar bile, subjektif vergi yükü bireyden bi-

reye farklılık gösterdiği için ölçülmesi de mümkün değildir. Bireylerin hissedeceği vergi tazyiki farklılık göstermektedir. (Şenyüz, 1995, 14-15)

Vergiye karşı tutum ve davranışları belirleyen bir diğer faktör de vergi ödeme gücüdür. Mükellefler tüketimlerini ya da tasarruflarını azaltarak vergilerini ödemekte, tüketim ve tasarruf tercihlerini değiştirerek, vergi dolayısıyla uğrayacakları refah kayıplarını en aza indirmeye çalışmaktadırlar. Mükelleflerin gelir durumlarının farklılığı ise subjektif vergi yükünde farklılığa neden olmaktadır. Düşük gelir grupları zorunlu ihtiyaçlarını kısarak vergileri öderken, yüksek gelir gruplarının ise lüks tüketim miktarında azalma ortaya çıkmaktadır. (Şenyüz, 1995, 28) Ortaya çıkan bu farklılık ise vergiye karşı gösterilecek tepkinin farklılaşmasına neden olmaktadır.

Vergilemede yapılacak denetimler de vergiye karşı tutum ve davranışı etkilemektedir. Çünkü vergi denetimi ile vergi kanunlarındaki yükümlülüklerini yerine getirmeyen mükellefler tespit edilerek cezalandırılmakta ve bir yandan da kanunlara uygun davranmayan mükelleflerin kanunlara uygun davranmaları sağlamaktadır. Ayrıca yapılacak vergi denetimi, vergi kanunlarına uygun davranmayan ve bu yolla vergisini zamanında ödemeyen mükellefler için de bir risk oluşturmaktadır. (Çelikkaya, 2002) Bu risk vergiye uyumu arttırmaktadır. Vergi denetimleri ile mükelleflerin kanunlara uygun davranması arasında ters bir ilişki bulunmaktadır. Denetim olasılığı arttıkça kanunlara uygun davranma eğilimi artmakta, denetim olasılığı azaldıkça kanunlara uygun davranma eğilimi azalarak vergi kaçırma olayları artmaktadır. (Kumluca, 2003, 94) Çünkü denetim mükellefler üzerinde bir baskı unsuru olmakta ve onların vergi kaçırma eylemlerine girmelerini engellemektedir.

Vergi idaresinin etkin bir biçimde çalışmaması, mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışını etkileyen bir diğer faktördür. Etkin bir vergi idaresinin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmeyen mükellefleri vakit geçirmeksizin yakalayıp cezalandırması, diğer mükelleflerle devleti barışık tutarak vergiye gönüllü uyumu olumlu yönde etkilemektedir. Ancak vergi idaresinin etkin olmaması, vergi mükelleflerin vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmemesine yol açmakta ve bu durum ise vergiye gönüllü

uyumu olumsuz yönde etkilemektedir.(Kumluca, 2003, 94) Mükellefler kendi üzerine düşen vergi ile ilgili ödevlerini yerine getirmeyerek haksız bir kazanç elde etmiş olmakta; ancak devlet de ortaya çıkan bu durumdan zarar görmektedir.

b) Sosyal ve Kültürel Faktörler

Vergi mükelleflerinin vergi psikolojisini ve sonuç olarak da vergi ödeme kararı üzerinde sosyal ve kültürel faktörler de etkili olmaktadır. Vergi ile ilgili algı üzerinde etkili olan bu faktörlere örf ve adetler, sosyal sermaye, vergi bilinci, vergi ahlakı, kültür ve sosyal normlar örnek olarak verilebilmektedir.

Sosyal normlar olarak ifade edilen, toplumun kültürü ve bireylerin ahlaki inanç ve bunun yarattığı etkilerdir (Pope, Mohdali, 2010, 569) . Oluşan bu sosyal normlar da vergiye gönüllü uyumu önemli ölçüde etkilemektedir. Ahlaki değer ve geleneklerin güçlü olduğu toplumlarda vergiye gönüllü ödeme eğilimi daha yüksek olmakta ve ayrıca devlete karşı duyulan güven duygusu da bireylerin vergi ödeme eğilimi artırmaktadır.(Aktan, Çoban, 2006, 148-149)

Vergi konusunda sahip olunan vergi bilinci ve vergi ahlakı da vergi mükelleflerinin vergiye karşı tutum ve davranışını etkilemektedir. Vergi ahlakı açısından bakış açısı farklılıkları vergiyi algılama biçimini etkileyerek, ortaya çıkacak tutum ve davranışları yönlendirmektedir. Vergi ahlakı yüksek olan bireyler verginin ödenmemesinden rahatsızlık duyar ve vergi ödendiğinde ise haz duymaktadırlar. Vergi ahlakı düşük olan bireylerde ise vergi ödememek için yapılacak her türlü hile normal olarak kabul edilmektedir. (Şenyüz, 1995, 32) Ayrıca tarafsızlık algısı, devlete olan güven, bireylerin sahip olduğu özellikler yanında ülkeler arasındaki farklılıklar da vergi ahlakını etkilemektedir. (Alm, Torgler, 2006, 228-229) Bununla birlikte dinsel inançlar da vergi ödeme kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Yaşamlarını dini referanslara bağlı olarak sürdüren bireylerin vergi ödeme kararları üzerinde dinin emir ve tavsiyelerine uyma konusunda gösterdikleri duyarlılık da vergiye karşı gösterilecek tutum ve davranışı yön-

lendirecektir. (Aktan, Çoban, 2006, 150-151) Ayrıca dini inançları yüksek olan bireylerin daha yüksek ahlaki değerlere sahip olduğu umulmaktadır. Çünkü dinin insan yaşamı üzerinde etkisi oldukça yüksek olup, birçok sorunun cevaplandırılmasına neden olmaktadır. Bununla birlikte dinin kendi davranışları üzerinde bir otokontrol görev sağladığı da kabul edilmektedir. (Pope, Mohdali, 566.585.) Bu şekilde din, otokontrol yoluyla davranışları etkileyen ve vergi ahlaki üzerinde önemli etki yaratan önemli unsurlardan biri olarak kabul edilebilmektedir.

c) Siyasal, Kurumsal ve Yönetimsel Faktörler

Vergilemede mükelleflerin vergi gayretini artırmaya yönelik çabalar tarihsel süreç içinde yasal düzenlemeler ve mükellefleri hukuki zorlama biçiminde sürekli olmuştur. Yapılan düzenlemelerle mükelleflerin vergi karşısındaki tutum ve davranışını olumlu yönde teşvik etmek amacıyla hareket edilmiştir. Bu yönde yapılan düzenlemelere vergi afları ve vergi kaçırancının ilan edilmesi örnek olarak verilebilmektedir.(Tosuner, 2007, 9)

Mükelleflerin psikolojik tutum ve davranışlarını etkileyen adalet ve eşitlik algılaması da vergi psikolojisi üzerinde etkili olmaktadır. Vergi adaleti çağdaş vergi sistemlerinin en önemli amacını oluşturmaktadır. Vergi yükünün toplumca uygun ve kabul edilebilir bir biçimde dağıtılması temel amaç olmakla birlikte, reel gelir bölüşümünün ölçülerine uygun bir biçimde dağıtmak da adil vergi sistemi olarak tanımlanmaktadır. Aslında adalet ilkesi, vergi yükü dağıtımını anlamında adalet değil, iktisadi anlamda eşitliğin gerçekleşmesini amaçlamaktadır. (Turhan, 1998, 191) Vergilemede genellik ilkesi, vergi yükünün vergi ödeyebilecek herkese dağıtılması anlamına gelmekte; eşitlik ilkesi ise mali güç bakımından eşit veya benzer durumda bulunan kişilerin aynı (Gerçek-Yüce, 1998, 47) işleme tabi tutulmaları olarak tanımlanabilmektedir. Vergilemede adaletin sağlanabilmesi ve vergi yükünün adil dağıtılabilmesi için, her şeyden önce bireylerin iktisadi ve sosyal durumlarına uygun bir vergi konulması gerekmektedir. Mükelleflerin vergi yükü algılaması, onların vergileme konusundaki tutum ve davranışlarını belirleyen faktörlerin başında gelmekte olup, vergi yükünün adaletsiz dağılımı konusunda mükelleflerde oluşacak bir algı vergiye karşı

olumsuz davranışlara yol açabilecektir.

Mükellef psikolojisini olumsuz etkileyen ve onların vergiye karşı tepki göstermelerinde en önemli nedenlerden biri de onların kamu harcamaları konusundaki düşünceleridir. Mükellefler siyasi yapıdaki bozulmalar, denetimsiz transferler, nereye gittiği belli olmayan kamu harcamaları karşısında vergiye karşı tepki göstermekte ve toplanan vergilerin yerli yerinde harcanmadığına ilişkin inancın yaygınlaşması ise vergiye karşı direncin daha da artmasına neden olacaktır. (Yeniçeri, 2005, 129) Vergilendirme ve kamu harcamaları konusunda insanlara daha fazla bilgi sağlanması ise vergi direncinin azalmasına yol açacak ve tepkileri önemli ölçüde azaltacaktır. (Uçak, 1997, 20)

Vergilerin karşılık esasına dayanmaması ve bunun sonucu olarak mükelleflerin ödedikleri vergiye nazaran daha az kamu hizmetlerinden yararlanmaları 'mali sömürü' olarak ifade edilirken, mükelleflerin ödedikleri vergiden daha yüksek oranda kamu hizmetlerinden yararlanmaları ise 'mali rant' olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda mükelleflerin ödedikleri vergiler karşısında net zarara uğradıklarını düşünerek hareket etmeleri, onların vergiye karşı tutum ve davranışlarını olumsuz yönde etkileyebilecektir.(Aktan, Çoban, 2006, 144-145)

Vergi tekniği de mükellef psikolojisini etkileyen faktörlerden biridir. Vergi tekniği, vergilendirme ile izlenen amaçların gerçekleştirilmesi için alınan hukuki, idari ve organizasyonlara ilişkin tedbirlerin bütünü olarak tanımlanmaktadır.(Schömmolders, 1987, 80.)

Vergi tekniği, verginin isimlendirilmesi aşaması ile başlamakta ve bu süreç verginin isimlendirilmesi birlikte mükelleflerin vergiye bakışını önemli ölçüde etkilemektedir. Çünkü verilen isim vergiye karşı olan tepkilerde belirleyici olarak kabul edilmektedir. Örneğin; olumsuz çağrışımlar yapan isim, mükellef tarafından gösterilecek tepkinin daha da artmasına neden olacaktır.(Yeniçeri, 2005, 127) Vergi tekniği ile ilgili olarak vergilemeden beklenen amaçlara ulaşılabilmesi için, bu konuda yapılacak düzenlemelerin vergi tekniğinin amacına ters düşmemesi gerekmektedir. Çünkü bu alanda yapılacak her düzenleme, mükellef psikolojisini önemli ölçüde etkileyecektir.

Ayrıca, vergi tekniği ile ilgili olarak vergileme sürecinde yaşanan karmaşık süreç de mükellefin vergiye karşı tutum ve davranışını etkileyecektir. Eğer mükellefler vergi ile ilgili formları doldururken problem yaşarlarsa, bu karmaşıklık vergi uyumsuzluğu ile sonuçlanabilmektedir. Bununla birlikte ortaya çıkan karmaşıklığa bağlı vergi uyumsuzluğu diğer suçlardan da farklılık göstermektedir. Çünkü mükellefler kuralları yanlış yorumlayarak istenmeyen hatalara neden olmaktadır. Bununla birlikte vergi kanunlarının karmaşıklığı yorum farklılığına neden olmakta ve karmaşıklık ile uyum arasında negatif ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. (Torgler, Demir, Macintyre ve Schaffner, 2008, 329)

Ayrıca vergi yönetiminin kalitesi, idare tarafından yapılan vergi denetimlerinin etkinliği, vergi kanunlarında yer alan suç ve cezaların etkinliği, çıkarılan vergi af kanunları vb. faktörler de mükelleflerin vergiye karşı tutum ve davranışları üzerinde önemli etkiler oluşturacaktır.

II. VERGİYE KARŞI MÜKELLEF TEPKİLERİ

Vergi mükellefleri için zorunlu bir ödeme olan vergiler, devlet açısından bir gelir olmakla birlikte, mükellefler için ise iktisadi güçlerinde azalmaya neden olan bir unsurdur. Mükelleflerin vergiye katlanabilmeleri ve vergisel yükümlülüklerini zorlama olmaksızın yerine getirebilmeleri vergi oranları yanında vergi algısına, vergi yükü dağılımının adil olup olmasına, temsilsiz vergileme vb. faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Vergi yükünün dağılımında ortaya çıkan adaletsizlik mükelleflerin vergi yükümlülüğünden kurtulma çabası içine girmesine yol açmaktadır. Ayrıca vergilemede egemenliğin sahibi olan toplumun yetki vermediği otorite tarafından yapılacak bir vergilendirme de mükellef tepkilerine neden olabilmektedir. (Aktan, Dinleyici ve Saraç, 2006, 164)

Bu aşamada, vergi mükelleflerinin vergilemede yapılan değişiklikler karşısında ortaya çıkan davranışlarının bir kısmı aktif tepki niteliği özelliği gösterirken, bir kısmı ise pasif tepki olarak niteliği göstermektedir. Örneğin; vergi oranlarındaki artışlar, mükellefler açısından pasif tepki olarak değerlendirilmekte ve vergi oranları arttıkça mükelleflerin kullanılabilir

gelirlerindeki azalmaya bağılı olarak tercihleri de değişebilmektedir. Vergilere karşı tepkilerin ilk aşaması olan pasif tepki aşamasında aylıklığın tercih edilmesi, tüketimin kısılması, üretimin azaltılması veya yatırımdan vazgeçilmesi gibi tepkiler de ortaya çıkabilmektedir. Ayrıca vergi yansıması ve vergiden kaçınma gibi tepkiler de bu aşamada değerlendirilmektedir.(Aktan, 2004) Vergi oranlarındaki yaşanan artışlar mükelleflerin tepkilerinin daha da artmasına yol açarak aktif tepkiye de dönüşebilmektedir. Bu aşamada mükelleflerin vergiye karşı gösterdikleri tepkiler kanuna da karşı olabilmekte ve vergi kanunlarına karşı girişilen bu tepkiler ise kanuni açıdan da suç oluşturmaktadır. Vergi kaçakçılığı bu aşamada ortaya çıkan tepkilere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Vergilemenin yol açtığı etkiler (gelir ve ikame) göz önünde bulundularak, mükelleflerin verginin asıl yüklenici olduğu göz önüne alınarak, vergilendirme politikasının oluşturulması önemlidir. Çünkü mükellefler bireysel olarak vergi planlaması yapmakta, kamu kaynaklarının kullanımı ve değerlendirme biçimlerini de göz önüne alarak davranışlarını belirlemektedirler. (Akdoğan, 1999, 99)

1. Vergiden Kaçınma

a. Genel Olarak Vergiden Kaçınma

Vergi mükelleflerinin vergi yüklerini azaltma çabaları her dönemde farklı biçimlerde ortaya çıkabilmektedir. Çünkü yaşanan vergisel değişiklikler mükelleflerin gelirlerini, servetlerini ve tüketimlerini yakından etkilemektedir. Bunun sonucunda gerek kanuni, gerekse kanun dışı yollardan oluşan yükten kurtulmaya çalışmaktadırlar. Mükellefin vergi matrahını küçültmesi, yok etmesi biçiminde ortaya çıkan tepkiler vergiden kaçınma başlığı altında toplanmaktadır. Vergiden kaçınma, vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin bireylerin vergi mükellefiyetinden kurtulması ve hazinenin vergi kaybına uğraması şeklinde tanımlanabilmektedir. (Heper, 2003, 210) Bir başka tanıma göre ise vergiden kaçınma, vergi yükünün üçüncü bir şahsa devredilmeksizin vergi yükünden kurtulmadır. (Eyüpgiller, 2002, 148) Mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini kanunlara uygun

biçimde azaltması durumunda vergiden kaçınma mümkün olmaktadır. Vergiden kaçınma yasal olarak suç da oluşturmamakta ve bu nedenle vergi kanunlarında vergiden kaçınma ile ilgili cezalandırmayı hedefleyen hükümler bulunmamaktadır.(Aktan, 2004)

Vergi kanunlarında boşluklar, mükelleflere kanuni çerçeve içinde vergi matrahlarını minimize edebilme hak ve imkanı sağladığından, önemli vergi kayıplarına neden olabilmektedir. Vergiden kaçınma imkanlarını sağlayan vergi boşluklarının tamamen doldurulması mümkün olmadığı için vergi tabanında ortaya çıkan erozyona tamamen engel olunabilmesi için vergiden kaçınma imkanlarının kısıtlanması gerekmektedir. Bu bakımdan vergiden kaçınmaya karşı vergi idarelerinin uygulayacakları tedbirler ve ulusal ve uluslar arası ilgili kurum ve kuruluşlar bakımından büyük önem taşımaktadır. (Eyüpgiller, 2002, 148)

b. Vergiden Kaçınma Yolları

Vergiden kaçınma, vergi kanunlarına aykırı hareket etmeksizin bireylerin vergi mükellefiyetinden kurtulması olarak tanımlandığına göre mükellefler çeşitli hareketleriyle vergiden kaçınma yoluna gidebileceklerdir.

Genel olarak vergi mükelleflerinin vergi yükümlülüğüne yol açan olaya engel olması üç şekilde açıklanabilmektedir. Maddi anlamda intibak olarak adlandırılan durumda vergi yükümlüleri vergilendirilen maldan hiç satın almamak suretiyle vergiden kaçınabileceklerdir. Zaman anlamında intibak olarak adlandırılan durumda ise ağır bir biçimde vergilendirilmesi öngörülen maldan uzun dönemlerin ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek miktarda satın almak suretiyle vergiden kaçınma mümkün olabilmektedir. Vergiyi doğuran olayı vergilemenin söz konusu olmadığı alanlara kaydırmak suretiyle açıklanan yerel anlamda intibakta ise matrahın sınırlar arası kaydırılması yoluyla vergiden kaçınma mümkün olabilmektedir.(Turhan, 1998, 236-237)

(1) Vergi Avantajlarından Yoluyla

Bu yöntemde vergi kanunları iyice araştırılarak vergi kanunlarında mükelleflere tanınan vergi avantajları bulunmaya çalışılmakta ve bu şekilde kanuni yollardan vergiden kaçınma mümkün olabilecektir. Örneğin; mükellefler Gelir Vergisi, Kurumlar Vergisi, Katma Değer Vergisi ve benzeri vergi kanunlarında mükelleflere tanınan istisna ve muafiyetlerden, indirilebilecek giderlerden, yeniden değerlemeden, azalan bakiyelerle amortisman uygulamasından yararlanarak, enflasyonist dönemlerde maliyetlerin belirlenmesinde son giren ilk çıkar yöntemini uygulayarak vergi matrahlarını azaltma yoluna gitmektedirler. (Heper, 2003, 210-211) Bu şekilde vergi yüklerini düşük tutmak ve sermaye birikimini artırma amacıyla hareket eden işletmeler (Oktar, 2011, 278) vergi avantajlarından yararlanarak yasal yollarla vergiden kaçınmaktadırlar.

(2) Gelir Aktarımı Yoluyla

Kanuni sınırlar içinde vergi yükünden kurtulma olarak tanımlanan vergiden kaçınma gelir aktarımı yoluyla da mümkün olabilmektedir. Örneğin; Yüksek oranlarda vergi ödeyen mükellefler düşük oranda vergi ödeyen veya hiç vergi ödemeyen yakınlarına ya da ülkelere gelir aktarmak yoluyla ödeyecekleri vergiyi azaltabilirler. Şirketler, transfer fiyatlandırması uygulamaları, vergi ödemesini geciktirme vb. uygulamalar yoluyla vergiden kaçınma yollarına giderek, ödeyecekleri vergileri yasal yollardan azaltabileceklerdir. (Eden, 2003, 593)

(3) Vergi Ertelemesi

Vergi erteleme yoluyla da vergiden kaçınma mümkündür. Bugünün parasının gelecek yılın parasından daha değerli olacağı kabul edilecek olursa, yüksek enflasyon durumunda, mükelleflerin bu yıl ödeyecekleri vergiyi ertesi yıllara aktarabilmeleri kendilerine büyük avantajlar sağlayacaktır. (Heper, 2003, 210-211)

(4) Vergi Arbitraji

Vergi arbitraji, herhangi bir riske girmeksizin vergi kanunlarındaki boşluklardan yararlanma yoluyla risksiz vergi avantajı sağlamak olarak tanımlanabilirken, aynı zamanda vergi arbitraji ile farklı vergi türleri veya farklı vergi oranlarından yararlanarak vergi avantajı elde etmek amaçlanmaktadır. Maliye politikalarının en önemli araçlarından biri olarak kabul edilen vergi politikalarından beklenen sonuçların elde edilebilmesi için vergi arbitraji kullanılabilir. Örneğin; bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla bu bölgelerde yapılacak yatırımlar nedeniyle elde edilecek gelirin, farklı usullerle düşük oranda vergilendirilmesi ya da hiç vergilendirilmemesi vergi arbitrajına neden olmaktadır. (Çavuş, 2006)

(5) Matrah Kaydırılması

Mükellefler vergisel yüklerinden kurtulmak amacıyla vergiyi doğuran olayı vergilemenin olmadığı alanlara yönlendirmek suretiyle de vergiden kaçınma yolunu seçebilmekte ve bu durumda vergi yükümlülüğü söz konusu olmamaktadır. Yerel anlamda intibak olarak kabul edilen matrah kaydırılması yoluyla vergiden kaçınma uluslar arası işbölümü açısından önemli ise, bu olanağın kötüye kullanılmasını önleyici tedbirlerin de alınması gerekmektedir. Çünkü vergi matrahları vergi yükünün düşük olduğu ülkelere kaydırılmak suretiyle yasal yollardan vergiden kaçınılmaktadır. (Turhan, 1998, 242) Matrah kaydırılması yoluyla vergiden kaçınma ülkeler açısından bazı olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. Çifte vergilendirme denilebilecek durumlar uluslararası düzeyde ortaya çıkabilmektedir. Bunun önlenmesi için devletlerin gerekli tedbirleri alması gerekmektedir. Uluslararası düzeyde yaşanan vergiden kaçınma olayı, milli ekonomi açısından olumsuz sonuçlar yaratabilmektedir. Özellikle sermaye ihraç eden ülkelerin ödemeler bilançosu yaşanan matrah kaydırılması olayından olumsuz yönde etkilenmektedir. Sermaye çıkışı faiz haddini yükseltir ve aynı zamanda yabancı kredilerde ülke içine akmaya başlar. Sermaye ithal eden ülkelerin ödemeler bilançosu aktif yönde etkilenmektedir. İthalat ve kredi hacminde öncelikle artış yaşanır. Ancak bu genişleme, döviz olarak mevcut olan parasal vasıtaların sürekli olarak azalması sonucunda derhal sona ermektedir.(Schmölders, 1987,154)

2. Vergi Yansıması

a. Genel Olarak Vergi Yansıması

Milli ekonomiyi önemli ölçüde etkileyen ve kişiler ve işletmeler üzerinde yük olarak kabul edilen vergiler kamu harcamaları biçiminde ekonomiye geri dönmektedir. Ancak ekonomi açısından önem taşıyan vergilerden söz konusu kişi ve kurumlar kendilerinin ödedikleri ya da ödeyecekleri vergileri kısmen ya da tamamen başkalarına devretmeye çalışmaktadırlar. Şartların da uygun olması durumunda vergi yükünden kurtulabilmektedirler (Aksoy, 2011, 274).

Vergi yansıması, ödenen vergilerin kısmen ya da tamamen fiyat mekanizması aracılığıyla, bir ya da birkaç aşamada kısmen yada tamamen başkalarına devredilmesi olarak tanımlanabilmektedir.(Şenyüz, 1995, 111) Başka bir ifadeyle vergi yansıması, vergi yükünün piyasa koşullarına bağlı olarak kısmen ya da tamamen başkalarına aktarılması olarak tanımlanmakta ve mükelleflerin vergi yükünü taşımak istememesinden kaynaklanmaktadır.(Heper, 2003, 176)

Vergiden yasal yollarla kaçınma olarak adlandırılabilir tepkiler çok çeşitli olabilmektedir. Örneğin; tüketiciler vergilendirilmiş malın tüketimini azaltarak ya da tamamen tüketiminden vazgeçerek vergi ödemekten kurtulabilmektedirler. Diğer yandan, vergilenen malın yerine ikame edilebilecek bir mal varsa, vergilenen malın tüketiminde azaltma yapmak daha kolay olabilmektedir. Ortaya çıkan bu durum ise devletin vergi gelirlerinde bir azalma ortaya çıkaracaktır.(Uluatam, 1999, 308)

Verginin yansımasından istenen sonuçların elde edilebilmesi için vergi yansımasının çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Piyasa koşullarında oluşmuş gelir dağılımını adil bir dağılıma dönüştürmek ya da konjonktürel dalgalanmaları dengelemek için vergi yansımasından yararlanılabilmektedir. Örneğin; konjonktürün genişleme dönemlerinde yatırımları azaltma amacına yönelik gelir ve kurumlar vergilerinin yüksek oranda arttırılması, ancak bu arttırılan vergi yükünün gelir sahipleri üzerinde kalması durumunda istenilen amaca ulaşılmış olacaktır.(Aksoy, 2011, 275)

b. Vergi Yansımısını Belirleyen Faktörler

(1) Vergi Yansımısını Belirleyen Mikro Faktörler

Vergi yansımısını fiyat teorisinden hareket ederek gerçekleşmesine ilişkin mikro ekonomik faktörleri E.R.A. Seligman belirlemeye çalışmıştır. Mikro ekonomik faktörleri şu şekilde açıklamak mümkündür. (Turhan, 1998, 251-253) Vergi yansımısını belirleyen önemli faktörlerden biri arz ve talebin fiyat elastikiyetleridir. Her hangi bir malın talep elastikiyeti ne kadar sert olursa buna karşılık arz elastikiyeti yüksek olursa yansıma o oranda kolay gerçekleşmektedir. Bu konuda zorunlu tüketim maddelerine konulan verginin yansıtılması lüks tüketim maddelerine göre daha kolay olmaktadır. Vergi yansımısını belirleyen önemli faktörlerden biri de verginin türü ve yapısıdır. Yapılan araştırmalarda dolaylı vergiler dolaysız vergilere kıyasla daha kolay yansıtılmaktadır. Dolaylı vergiler içinde üretim aşamasında vergi yansımısının birkaç kez meydana gelmesine rağmen, tüketim aşamasında yansıma bir kez gerçekleşmektedir.(Heper, 2003, 178) Örneğin kişisel ve ekonomik durumları dikkate alan gelir vergisi daha zor yansıtılmaktadır. Vergi yüksekliği de yansımayı belirleyen önemli faktörlerden biridir. Düşük oranlı vergiler yüksek oranlı vergilere oranla daha kolay yansıtılmaktadır. Çünkü mükellefler yüksek oranlı vergilere tepki gösterebilmektedirler. Piyasa yapısı da yansımayı belirleyen önemli faktörler arasında kabul edilmektedir. Tam rekabet piyasalarında fiyat satıcılar tarafından veri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla firmalar mallarının üzerine konulan bir gider vergisini satış fiyatlarını arttırmak suretiyle yansıtamamaktadırlar. Çünkü fiyatları kontrol edebilme gücüne sahip değildirler. Kısa dönemde vergi yansımısı zor olup, verginin önemli bir bölümü firmalar üzerine yerleşmektedir. Monopol piyasalarında tek bir satıcı olduğundan fiyatını karını maksimum düzeyde saptayacaklardır. Monopol piyasalarında maliyetleri etkileyen bir vergi söz konusu olduğunda, monopol fiyatı yükselterek vergiyi yansıtılabilmektedir.(Heper, 2003, 181) Vergi yansımısını vergilendirilen malın türü de belirlemektedir. Eğer vergilendirilen mal, tüketim malı ise yansıma bir kez gerçekleşmektedir. Ancak üretim malında yansıma çift etkisi yaratabilmekte ve zincirleme biçimde gerçekleşmektedir.

(2) Vergi Yansımaları Belirleyen Makro Faktörler

Vergi yansımaları ekonominin içinde bulunduğu konjonktürel durum önemli biçimde etkilemektedir. Konjonktürün genişleme döneminde ekonomide bulunan mevcut talep fazlası yansımaları şansını arttırmaktadır. Yansımaları açısından satıcılar alıcılara kıyasla daha elverişli durumdadırlar. Bu durumda geriye doğru yansımaları olanağı hemen hemen yoktur. Böyle bir dönemde hammadde fiyatlarıyla işçi ücretlerinin de artma eğiliminde bulunması yansımaları için gerekli olan fiyat indirimleri yapılamaz. Ancak konjonktürün daralma dönemlerinde ekonomide mevcut olan arz fazlası ileri yansımaları güçleştirmektedir. Mamul, yarı mamul ve hammaddeler ile emek arzına ilişkin elastikiyetin sert olması nedeniyle geriye yansımaları kolay olmaktadır.(Turhan, 1998, 253-255) Mükelleflerin vergiyi finansman şeklide yansımaları belirleyen bir faktördür.

Bir ekonomide dengenin sağlanabilmesi toplam parasal talep ile toplam mal arzının birbirine eşit olmasına bağlıdır. Satış hacminin aynı kalması kaydıyla fiyat mekanizması yoluyla verginin ileri yansıtılabilmesi, toplam parasal talebin vergi tutarı kadar artırılmasına bağlıdır. Aksi halde, vergi yoluyla fiyatlarda meydana gelen artış üretimin kısılmasına yol açacaktır. (Turhan, 1998, 254) Örneğin; devletin borçlanma imkanları fazla ise borçlanma yoluyla elde ettiği parayı hemen harcarsa ekonomi canlanacaktır. Devletin elde ettiği vergi gelirlerini her hangi bir zaman kayması olmadan harcaması da ekonomide toplam talepte daralma giderilmiş olmaktadır. (Aksoy, 2011, 298)

3. Vergi Yerleşmesi

Vergi mükellefleri vergilemede yapılan değişikliklere karşı vergiyi doğuran olaya engel olamamaları ya da ödemekle yükümlü oldukları vergiyi ödedikten sonra başkalarına yansıtma olanakları kalmadıkları durumunda vergi yerleşmektedir. Vergi yükünü fiilen taşımak zorunda kalan mükellefler bu durumda vergi dolayısıyla iktisadi güçlerinde meydana gelen azalmayı telafi etmek ya da iktisadi güçteki azalmayı veri olarak kabullenmektedirler. Gelirlerinde meydana gelen azalmayı telafi etme yolunu

seçtiklerinde daha fazla çalışma yoluna gidebilmektedirler. Ancak bu durumun borçlanma yollarına da gidebilmektedirler.(Turhan, 1998, 267-268)

4. Verginin Sermayeleştirilmesi

Vergi mükelleflerinin vergi yükünden kurtulma çabalarından biri de verginin sermayeleştirilmesi olup, vergi yansmasıyla benzerlikleri olmasına rağmen farklılıkları olan uygulamalardır. Vergi yansmasında vergi, mükellefi tarafından ödendikten sonra başkalarına devredilmeye çalışılmakta ve bu yolla vergi ödenmemeye çalışılmaktadır. Verginin sermayeleştirilmesinde ise birden çok dönemde uygulanacak vergilerin varlığı ve bu vergilerin fiilen ödenmesinden önce vergi yüküne başkasının katlanması söz konusu olmaktadır. Her iki yolda da değişim mekanizması vergi yükünden kurtulmak için kullanılmaktadır. Verginin sermayeleştirilmesinde, malı satın alan kişiler ileri ki dönemlerde vergilerini fiilen ödemektedirler ancak daha önce malı satın alırken vergi tutarı kadar düşük fiyat ödemiş olduklarından vergi yükü fiilen satıcıya aktırılmış olmaktadır. Verginin sermayeleştirilmesi için, sermaye malı fiyatlarında değişiklik şarttır(Uluatam, 1999, 311)

5. Verginin Dönüştürülmesi

Üreticilerden alınan vergiler, onları daha etkin üretim yöntemi bulma konusunda teşvik edebilir. Vergi öncesi duruma göre, maliyetin yükseldiğini ve safi kazancının düştüğünü gören girişimcinin, ödedikleri vergiyi telafi edebilmek amacıyla başvurdukları bu yeni yöntemler sonucunda konulan verginin yükü mükellefler açısından kısmen ya da tamamen ortadan kaldırılmış olur. Ancak, bu durumda yük herhangi bir kişiye aktarılmadığından verginin yansıtılmasından da, sermayeleştirilmesinden de söz edilemez.(Uluatam, 1999, 312)

6. Vergi Grevi

Vergi grevi toplumsal tepki ve kolektif bir özelliğe sahip olan bir davranış biçimi olup, bireylerin vergi karşısındaki ortak davranışlarını ifade etmektedir. (Şenyüz, 1995, 110) Vergiye karşı toplumsal bir direnişten söz edebilmek için, usulüne uygun olarak ortaya konulmuş bir verginin olması gerekmektedir. Devlet otoritesinin zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıkan vergi grevi verginin ortadan kaldırılması sonucunu verebilmektedir. Aksi halde sorumluların cezalandırılması sonucunu doğurabilmektedir.(Nadaroğlu, 1976, 280)

7. Vergi Kaçakçılığı

Vergilere gösterilen tepkilerden içinde en yaygın olan ve vergi kanunları açısından da suç teşkil eden vergi kaçakçılığıdır. Vergi kaçakçılığı en yaygın olan görüşe göre vergi ile yükümlülüklerin vergi kanunlarına aykırı olarak kısmen veya tamamen yerine getirilmemesi olarak tanımlanmaktadır. Vergi kaçakçılığı, kanunlar karşısında itaatsizlik anlamına gelen birtakım faaliyetlerin gerçekleştirilmesi ile ortaya çıkmaktadır.(Aktan, 2004) V.U.K'da baştan beri ağır cezayı gerektiren fiiller olarak düzenlenmiştir. İradi olarak vergi ödememek veya eksik ödemek için işlenen suçlar vergi hukukunda kaçakçılık olarak adlandırılmıştır. (Özyer, 2003, 143) Vergi borcu doğmuş olmasına rağmen vergi kanunlarının aykırı düşen hareketlerle, verginin hiç ödenmemesi veya kısmen ödenmesi olarak tanımlanan vergi kaçakçılığı, vergi hasılatı, vergi adaleti, sosyal ve ekonomik yapıyı olumsuz yönde etkilemektedir.(Özyer, 2003, 148) Vergi kaçakçılığı yasal olmayan bir eylem olup vergi kanunları tarafından yasaklanan bir faaliyetlerdir. Vergi kaçakçılığı, vergi yasalarının yapılmasını emrettiği fiilleri yapmamak veya yapılmamasını emrettiği fiilleri yaparak vergi mükellefiyetinden kısmen veya tamamen kurtulmak olarak da tanımlanabilmektedir. Örneğin, mükelleflerin bazı gelirlerini gizleyerek vergi matrahlarını azaltmaları, tutulan defterlerde hile yaparak gerçekte olmayan kişilere hesaplar açarak borç miktarını arttırmaları, defterlerdeki kayıtları silerek ödemeleri gereken vergiyi azaltabilirler veya hiç vergi ödemeyebilirler.(Heper, 2003, 211) Teorik olarak vergi ahlakına bağlı bir olay olarak kabul edilen vergi

kaçakçılığı ülkenin içinde bulunduğu koşullardan etkilenmektedir. Vergi ahlakı ise kültür düzeyinin bir fonksiyonu olarak kabul edilmekte olup, ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle paralellik göstermektedir.(Karabulut, 1996, 82) Vergi kaçakçılığı ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle paralellik göstermesine rağmen vergi kaçakçılığını sadece vergi ahlakı anlayışıyla açıklamak mümkün değildir. Ülkede geçerli olan vergi sistemi de vergi kaçakçılığını belirleyen önemli bir etken olmaktadır. Ekonomik olarak da vergi yönetim etkinliğinin yansıması vergi kaçakçılığı olarak ortaya çıkmaktadır.(Batırel, 1996, 52) Vergi yükümlülerinin vergileme konusunda geçerli olan kanunların uygulama tarzı konusundaki düşünceleri de vergi kaçakçılığının belirleyicisi olmaktadır.

8. Vergiden Kaçınma ve Vergi Kaçırma Ayrımı

Devletin en önemli gelir kaynaklarından birisi vergiler ile devlet kamu harcamalarını finanse etmekte ve bunun için çeşitli vergisel düzenlemelere başvurmaktadır. Yapılan düzenlemeler mükelleflerin tepkilerine yol açabilmektedir. Bu tepkilerin bir kısmı kanuni sınırlar içinde gerçekleşirken, bir kısmı da tamamen kanun dışı yollarla gerçekleşmektedir. Vergiden kaçınma ve vergi kaçırma biçiminde tepkileri ayırmak mümkün olabilmektedir. Vergi kaçakçılığı terimi, kanun koyucu tarafından kanunda düzenlenen ve ceza yaptırımına bağlanan eylemleri ifade etmesine karşılık vergiden kaçınma terimi vergi kaçakçılığını kapsamamasına rağmen her zaman yaptırımı bağlanan eylemleri ifade etmez. Vergi kaçakçılığı kanun koyucu tarafından kanunda düzenlenmek suretiyle yaptırımı bağlı eylem iken, vergiden kaçınma her zaman yaptırımı bağlanmamış eylemleri ifade eder. (Kaşıkçı, 1999, 92)

Vergi kaçakçılığı genellikle vergilendirilebilir gelir veya serveti vergi idaresinin bilgisi dışında bırakma veya vergi matrahının gizlenmesi amacıyla hileli işlemlere başvurma gibi yollarla vergi kanunlarına aykırı davranmayı nitelendirir. Vergiden kaçınma ise yasaların sözüne uygun, fakat özüne aykırı yollarla vergi yükümlülüğünün azaltılması veya ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. (Soydan, 1993, 322)

SONUÇ

Vergilerin önemli bir gelir kaynağı olması ve devlet gelirlerinin önemli bir kısmının vergilerden oluşması vergi uyumu açısından önemli bir konudur. Çünkü devlet tarafından getirilen vergiler her dönemde mükellefler tarafından yük olarak algılanmakta ve bu algıya dayanılarak vergiye karşı çeşitli yollarla tepki gösterilmektedir. Vergiye karşı mükellef tepkileri olarak nitelendirilen vergiden kaçınma, vergi kaçırma, vergi yansımaları, vergi yerleşmesi, verginin sermayeleştirilmesi, vergi grevi vb. tepkiler her dönemde verginin algılama biçimine göre ortaya çıkabilmektedir. Vergisel alanda yapılan değişikliklere paralel olarak ortaya çıkan bu tepki biçimleri yasanın belirttiği sınırlar içinde gerçekleştiği durumda yasal olarak bir suç oluşturmamaktadır. Ancak sınırın dışına çıktığı durumda ise kanunlar özellikle vergi kanunları açısından suç olarak kabul edilip, cezası ise işlenen suça göre farklılık göstermektedir.

Mükellefin konulan vergilere karşı tepki göstermesinin nedenlerinin araştırılması gerekmektedir. Yapılan yasal düzenlemelerin olumlu ve olumsuz etkilerinin özellikle vergi uyumuna yapacağı etkilerin belirlenmesi, vergi adaleti, vergi algılaması ve vergi psikolojisi yönünden etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Örneğin; yasal düzenlemeler açısından konu değerlendirildiğinde; yapılan çeşitli yasal düzenlemeler özellikle vergi af kanunları vergilemede adalet anlayışını zedeleyerek ortaya çıkan tepkileri şekillendirmektedir. Vergi uyumu açısından da bir olumsuzluk yaratarak dürüst vergi mükelleflerinin vergiyi algılama biçimini yani vergi psikolojisini etkilemektedir.

Vergilemede ortaya çıkan ve vergi uyumunu olumsuz yönde etkileyen düzenlemelerin yapılmaması vergi psikolojisini önemli ölçüde etkileyecektir. Her dönemde çıkarılması beklenen vergi af kanunları vb. düzenlemeler yerine vergi uyumunu sağlayacak ve mükelleflerin vergiyi algılama biçimini olumlu şekilde etkileyecek düzenlemelerin yapılması hem mükellefler açısından vergi uyumunu artıracak hem de devletin vergi gelirlerini artırarak toplumsal refahın artması yönünde önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Alm, James, Torgler, Benno, ‘Cultural Differences and Tax Morale in United States and in Europe’, **Journal of Economic Psychology**, 27 (2006).
- Aksoy, Şerafettin(2011) **Kamu Maliyesi (Kamu Harcamaları-Kamu Gelirleri-Devlet Borçları-Bütçe-Maliye Politikası)**, Filiz Kitabevi, 2011.
- Aktan, Coşkun Can. Vergiye Karşı Aktif ve Pasif Tepkiler, (Çevrimiçi) [http://www. Canaktan.org/ekonomi/kamu maliyesi/vergi-psiko/tepkiler.htm](http://www.Canaktan.org/ekonomi/kamu_maliyesi/vergi-psiko/tepkiler.htm), 06.01.2004.
- Aktan, Coşkun Can, Çoban, Hilmi (2006). ‘Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi Perspektifinden Vergiye Karşı Tutum ve Davranışları Belirleyen Faktörler’, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, Coşkun Can (2006). ‘Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı’, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, Seçkin Yayıncılık.
- Aktan, Coşkun Can, Dinleyici, Dilek, Saraç, Özgür (2006). ‘Vergilere Karşı Tepkiler ve Vergilerin Ahlakı ve Sosyal-Psikolojik Sınırları’, **Vergileme Ekonomisi ve Vergileme Psikolojisi**, Seçkin Yayıncılık.
- Akdoğan, Abdurrahman. ‘Vergilendirme Politikası, Gelir ve İkame Etkileri Açısından İzlenebilecek Gelir Vergisi Politikasının Değerlendirilmesi’, *G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 2(1999).
- Batirel, Ömer Faruk. ‘Vergi Kaçakçılığı ve Vergiye Gönüllü Uyum, **Vergi Dünyası**, 175(1996).
- Çavuş, Mehmet. ‘Vergi Arbitrajı Açısından Vergi Rekabetinin ve Türkiye’deki Uygulamalarının Analizi, Sonuçlarının Değerlendirilmesi ve Vergi Cennetleri’, **Yaklaşım**, 31(2006)
- Çelikkaya, Ali. ‘Mükelleflerin Vergiye Gönüllü Uyumunu Etkileyen Fak-

- törler', E-Akademi Hukuk, **Ekonomi Ve Siyasi Bilimler Aylık İnternet Dergisi**, 5(2002).
- Çiçek, Halit, Karakaş, Mehmet, Yıldız, Abdunnur (2008) **Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Vergi Yükümlülerinin Vergiyi Algılama Tutum ve Analizi: Bir Alan Araştırması**, Ankara.
- Eden, Lorraine (2003). **Taxes, Transfer Pricing and Multinational Enterprise**, Oxford University Press, 2001 Chapter 21. Edited By, Alan M. Rugman, Thoma L. Brewer, The Oxford International Business.
- Eyüpgiller, Saygın. Vergiden Kaçınma ve Vergi Peçeleme", **Yaklaşım**, 113(2002).
- Heper, Fethi(2003) **Kamu Maliyesi**, Açıköğretim Yayınları, 2003.
- Gerçek Adnan, Yüce, Mehmet(1998) **Mükelleflerin Vergiye Yaklaşımı-Açısından Türk Vergi Sisteminin Değerlendirilmesi**, Bursa Ticaret Ve Sanayi Odası, Bursa.
- İzgi, Kadriye, Saruç, Naci Tolga 'Sosyo-Kültürel Faktörlerin Vergi Ahlakı Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri ile Yapılan Anket', **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, C.3, No: 2,2011.
- Karabulut, Mehmet(1996) **Vergi Affarının Vergi Ahlakı Üzerine Etkileri**, Yüksek Lisans Tezi.
- Kaşıkcı, Mahmut(1999) **Türk Hukukunda Vergi Kaçakçılığı Suçları**, Doktora Tezi.
- Kumluca, İbrahim." Vergiye Gönüllü Uyumu Etkileyen Faktörler", **Vergi Sorunları**, 180 (2003).
- Nadaroğlu, Halil(1976) **Kamu Maliyesi Teorisi**, İstanbul.
- Oktar, Ateş (2011). **Vergi Hukuku**, İstanbul.
- Özyer, Mehmet Ali (2003) **Vergi Usul Kanunu Uygulaması**" , Maliye Hesap Uzmanları Yayınları, Ocak 2003.
- Pope, Jeff, Mohdali, Raihana. 'The Role of Religiosity in Tax Morale and

- Tax Compliance', **Australian Tax Forum**, 25 (2010).
- Schmölders, Günter(1987) **Genel Vergi Teorisi**, İstanbul.
- Selen, Ufuk (2011) 'Türkiye'de Vergi Kapasitesinin Kullanımı ve Vergi Yükü Üzerine Bir Değerlendirme', **Vergi ve Vergi Politikası Üzerine İncelemeler**, Editör: Nihat Edizdoğan, Özhan Çetinkaya, Ekin Kitabevi, Bursa.
- Soydan, Billur Yaltı(1993) **Uluslar arası Hukuksal Çifte Vergilendirmeyi Önleme Ve Ortadan Kaldırma Anlaşmaları Ve Türkiyenin Taraf Olduğu Anlaşmalar**, Doktora Tezi.
- Şenyüz, Doğan (1995) **Vergilendirmede Yükümlü Psikolojisi**.
- Tezcan, Keramet(2004) 'Vergi Dairesi Mükellef İlişkisinde Vergi İdaresi Personelinin Sosyal ve Psikolojik Yapısı', **Son Baskı**, 6(2004)(Çevrimiçi) www.sonbaski.com.22.12.2004.
- Torgler, Benno, Demir, C. İhsan, Macintyre, Schaffner, Murkus, 'Causes and Consequences of Tax Morale: An Empirical Investigation' **Economic Analysis-Policy**, 38(2008).
- Tosuner Mehmet, Demir, Cemil. 'Toplumsal Olgu Olarak Vergi Ahlakı', **Gazi Üni, İİBF Dergisi**, 9/3 (2007).
- Tunçer, Mehmet. 'Hükümet-Birey İlişkilerinin Vergi Uyumuna Etkisi ve Türkiye', **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, (2002).
- Turhan, Salih(1998)**Vergi Teorisi Ve Politikası**, Filiz Kitabevi, İstanbul.
- Uluatam, Özhan(1999) **Kamu Maliyesi**, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Uçak, Cemalettin. Vergi Psikolojisi, **Vergi Dünyası**, 189 (1997).
- Yeniçeri, Harun. "Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma", **Vergici Ve Muhasebeciyle Diyalog**, 211, 2005.